DOSTOYEVSKİ'NİN MEKTUPLARI

8

ARARAT YAYINEVİ

DOSTOYEVSKİ'NİN MEKTUPLARI

8

DOSTOYEVSKİ

Dostoyevski'nin Mektupları

II. BASKI

Çeviren
Zeyyad Özalpsan

ARARAT YAYINEVİ

Ararat Yayınevi Koll. Şti
P.K. 819 Sirkeci İstanbul
Tel. 27 04 71

Dizgi - Baskı: Dilek Matbaası
Telefon: 26 63 78

II. Baskı Haziran 1973

DOSTOYEVSKİ'nin HAYATININ KRONOLOJİK TABLOSU

1821 30 Ekimde,, Moskova'da, babası Michail Andreyeciç Dostoyevski'nin Ser-Tabib olduğu, İş-evi hastahanesinde dünyaya geldi, kendisine Fyodor adı verildi ve 4 Kasım'da vaftiz edildi.

1831 Dostoyevski ailesi Tula eyaletinde bir ev satın alır, bundan böyle yazlarını bu evde geçirirler.

1834 Dostoyevski, Moskovadaki L. J. Çermak erkek okuluna girer.

1836 Edebiyat öğretmeninin çocuklar üzerinde büyük etkisi olur. Puşkin'e hayrandır.

1837 27 Ocak'ta, annesi Maria Fyodorovna Dostoyevski, ölür. Yılın başlarında Fyodor Dostoyevski, ağabeyisi Michael ile birlikte Petersburg'a giderek, K.F. Kostomorov hazırlık okuluna girer. Mühendislik okuluna kabul edilir.

1837-43 Mühendislik eğitimi.

1838 Kampta geçen bir yaz. Balzac, Hugo ve Hoffman'a hayranlık. Güz sınavlarında başarı gösteremediği için, bir üst sınıfa geçemez. Kışın, Şidlovski ve Bereçtzky ile arkadaşlık. Şiller'le ilgilenir.

1839 Babasının ölümü.

1840 29 Kasım'da Astsubaylığa terfi eder. 27 Aralıkta Asteğmen olur.

1841 Dramatik çalışmalar. «Marie Stuart» ve «Boris Godunov» (Bu eserleri batıya geçmemiştir.) Dostoyevski terfi etmek için 5 Ağustosta girdiği sınavda başarı göstererek Sahra İstihkâm Asteğmenliğine yükselir.

1842 Teğmen rütbesine yükselir.

1843 Mektebi bitirerek, 23 Ağustos'ta İmar Bakanlığında bir göreve atanır.

1844 Geçen yılın sonu ile bu yılın başlangıcında Dosteyevski, Balzac'ın «Eugenie Grandet» adlı eserinin çevirisi ile uğraşır. Aynı yıl Sue ve George Sand'ı okur ve çeviriler yapar.

«Yoksullar» ı yazmaya başlar.

Yeni bir Dram projesi (30 Eylül, 1844 Mektupları) 19 Ekim'de İmparatorluk kararı ile, «hastalığı» yüzünden, Üsteğmen rütbesi ile ordudan terhis edildi.

1845 Mayıs başlarında «Yoksullar» ı bitirmiştir. Nekrassov ve Grigoroviç, kitabı okuduktan sonra, bir gece yarısı yazarı ziyarete gelirler.

Bielinski ile tanışır. Yazın Reval'e kardeşi Michael'in yanına gider.

15 Kasım'da kardeşine yazdığı bir mektupta, edebiyat alanındaki ilk başarısından bahseder.

Aynı yıl sonunda, **Suboskal,** adında bir hiciv dergisi çıkarmayı plânlar.

1846 15 Ocak'ta Nekrassov'un Petersburg adlı dergisi çıkar, ilk kitabı «Yoksullar» burda basılmıştır.

Bielinski'nin «Yoksullar» üzedine **Ototçestnevennia** Zapiski dergisinde çıkan bir yazısı.

1 Şubat'ta «Goliadkin» O. Z. de basılır.

«Kesilen sakallar» ve «Kaldırılan halk memurları» adlı hikâyeleri (her ikisi de batıya geçmemiştir) yazar.

«Bay Prohartçin» (O. Z. No. 10)
Yazı, Reval'de kardeşi ile birlikte geçirir.
Güz'ün bütün hikâyelerini bir kitap halinde toplamaya karar verir.
Yıl sonunda **Sovremennik** dergisinin yazı işleri ile bir anlaşmazlık yüzünden araları açılır.

1847 «Dokuz mektupluk hikâye» **Sovremennik'te,** «Han sahibesi» de O.Z.'de basılır.
«Yoksullar» kitap halinde çıkar.

1848 Paris'te ocak ihtilâli.
Politik guruplar kurulmaya başlar Petersburg'da. Petraçevski çevresinde.
«Yabancı Kadın,» (O.Z. No. 1)
«Zayıf Kalp» (O.Z. No. 2)
«Noel Yortusu ve düğün» (O.Z. No. 10)
«Beyaz Geceler» (O.Z. No. 16)
«Kıskanç Koca» (O.Z. No. 12)

1849 «Netoçka Nesvanova» (O.Z. No. 1-2-5-6)
Mart ayında Dostoyevski, yüksek sesle (Bielinski'nin, Gogol'a yazdığı bir mektubu Petraçevski'nin odasında okur.)
23 Nisan'da Dostoyevski, Petraçevski çevresinin diğer üyeleri ile birlikte tevkif edilerek, Petropulovski kalesine hapsedilir. (Kendisi şu suçlarla itham edilmektedir: Sansürün sertliği hakkındaki konuşmalara katılmak, 1849 yılının Mart ayında Bielinski'nin Gogol'a yazdığı ihtilâlci mektubu yüksek sesle okumak. Dourov'un odasında tekrar okumak ve Dourov'un okuduğu değişik makaleleri dinlemek ve Bielinski'nin mektubunu kopya etmesi için Monbelli'ye vermek. Kurulması düşünülen gizli bir basım evinden haberdar olmak, vesaire.)

19 Aralıkta askeri rütbesi geri alınarak, hapse mahkûm edilir.

22 Aralık'ta Petraçevski gurubunda, idam hükümleri, okunur ve sonra kararın değiştirilerek, Sibirya'da bir cezaevine gönderilecekleri bildirilir.

24-25 Aralık gecesi, Dostoyevski zincire vurularak, Petersburg'dan Sibirya'ya nakledilir.

1850 11 Ocak'ta Tobolks'a varış. Burada «**Aralıkçı**»ların kararıyla tanışır.

17 Ocak'ta Omsk'a hareket ederler.

1850-54 Omsk cezaevinde cezasını çeker.

1854 15 Şubat'ta cezasını tamamlamıştır.

22 Şubat'ta kardeşine yazdığı bir mektupla cezaevindeki hayatını anlatır.

2 Mart'da Dostoyevski Er olarak 7. Sibirya alayına atanır. Mart'ın sonunda Semipalatinsk'e varış.

Mayıs'ta 1854 Avrupa olayları konusunda bir şiir yazar.

21 Kasım'da Baron Vrangel Semipalatinsk'e gelir.

1855 19 Şubat'ta Çar II Alexander'in Taç giyme törenine ait bir şiir yazar. (Bu şiir batıya geçmemiştir.)

«Ölüler Evi» ni yazmaya başlar.

1856 15 Ocak'ta astsubaylığa terfi eder.

24 Mart'da General Totleben'e bir mektup yazarak, Çara kendisi için arabuluculuk yapmasını rica eder. 1 Ekim'de İmparatorun emriyle, aynı taburda, astteğmenliğe terfi eder.

1857 6 Şubat'ta dul, Maria Dmitriyovna İssayev ile Kusnezk'te nişanlanır. 18 Nisan'da İmparatorluk

kararı ile Sibirya 7. Ordu Komutanlığına gelen bir emirde Dostoyevski ve meşru varislerine asalet unvanları geri verilir, fakat el konulan toprakları ve mülkleri geri verilmez. Dostoyevski'nin bundan ancak Mayıs ayında haberi olur.
Aynı yılın sonunda, Dostoyevski bir istida yazarak, ordudan istifasını ve Moskova'da oturmasına izin verilmesini rica eder.
«Küçük Kahraman» (O.Z. No. 8).

1859 18 Mart'ta Teğmen rütbesi ile ordudan terhis edilerek, kendisine oturması için Tver şehri gösterilir. «Amcamın rüyası» (Roussky Viestnik nik No. 3)
2 Temmuz'da Semipalatinsk'den ayrılış.
Güzü Tver'de geçirir. Çara bir istida yazarak, İmparatoğluğun bütün şehirlerinde serbestçe yaşamak için ricada bulunur. «Ölüler Evi» ni yazmaya başlar.
Stepançikovo köyü» (O.Z. No. 11-12).
Kasım ayının sonunda Tver şehrini terketmesine izin verilir, Petersburg'a hareket eder.

1860 İki cilt halinde eserlerinin toplu olarak birinci baskısı

1861 **Vremya** gazetesine yazı yazmaya başlar.
«Haksızlık ve Hakaret» aynı gazetede basılıp, kitap halinde çıkar.

1861-62 «Ölüler Evi» nin **Vremya**'da basılması (1861 No. 4-9-11; 62 No. 1-3-5-12).
«Budalaca bir hikâye» (**Vremya** No. 11).

1862 «Ölüler Evi» nin kitap halinde iki baskısı.
7 Haziran'da dış ülkelere seyahat.
Paris, Londra (Herzen'le buluşur) ve Geneevre'de kalır.

1863 «Yaz düşünceleri üzerine kış yazıları» (Vremya No. 2-3).
Mayıs'ta Straçov'un Polonya meselesi üzerine yazdığı bir yazıdan Vremya'nın kapatılması.
Yazın, dış ülkelerde seyahat «Kumarbaz» m hazırlıklarına başlaması, Kışın, karısının hastalanması.

1864-65 **Vremya'nın** yerini alan «Devir» dergisinin idaresi.

1864 24 Mart'ta «Devir» in ilk sayısı. «Büyük bir şehrin karanlıklarından» (Devir, No. 1-2 ve 4).
16 Nisan, Karısının ölümü.
10 Haziran, Kardeşi Michael'in ölümü.
25 Aralık Dostu ve iş arkadaşı Apollon Grigoryev'in ölümü.

1865 «Alışılmamış bir olay» (Devir No. 2).
Temmuz sonunda, dış ülkelere seyahat «Cürüm ve Ceza» yı yazmaya başlaması.
Güz'de Wiesbaden'de oturma.
Ekim'de, Baron Vrangel'i Kopenhagen'de ziyaret.
Kasım'da Rusya'ya dönüş ve telif haklarını Stelloyevski'ye satması.

1865-66 Üç cilt halinde toplu eserlerinin ilk baskısı, Petersburg, Stellovski «Cürüm ve Ceza»nın **Rousshy** Viestnik'de basılması. (No. 1-2-3-4-6-8-11-12) ve kitap halinde çıkması.
Moskova yakınındaki Lublin'de yazı geçirmesi.
Yıl sonunda «Kumarbaz» üzerine çalışmalar. Anna Grigorovna Snitkin adında bir stenograf ile ilişki kurması.

1867 15 Şubat'ta A.G. Snitkin ile evlenmesi.

1867-71 Dış ülkelerde oturma.

1867 14 Nisan'da yola çıkış. Dresden'de iki ay. Bielenski hakkında bir yazı (saklanmamış.)

16 Ağustos'ta Apollon Maikov'a yazdığı bir mektupta Turgenev ile kavgasını ve ruletteki kaybını anlatması.
«Bir yazarın günlüğü» nün hazırlıkları (yeğenine mektupları).
Yıl sonunda «Budala» ya başlaması.
«Ölüler Evi»nin üçüncü baskısı. «Cürüm ve Ceza» nın ikinci ve üçüncü baskıları.

1868 «Budala» nın Roussky Viestnik'de basılması ve kitap halinde çıkması İsviçre ve İtalya'da yazı geçirmesi. Ateizm üzerine bir roman yazma fikri (Karamazof Kardeşlerin kişiliklerinin ortaya çıkması). Bu konuda yeğenine ve Maikov'a mektuplar..

1869 Yılın başlarında Floransa'ya gidiş. Yeni bir dergi olan Sarya ile ilişki ve Danilevski'nin «Rusya ve Avrupa» adlı denemelerine duyduğu ilgi.

1870 «Ebedi Koca» (Sarya No. 1-2) «Büyülenmiş» i yazmaya başlaması. «Cürüm ve Ceza» nın dördüncü baskısı.

1871-72 «Büyülenmiş» in basılması. (Roussky Viestnik, 1871 No. 1-2-4-7-9-12 ve 1872, No. 11-12).

1871 Petersburg'a geri dönmesi.

1872 Doğuya bir seyahat tasarısı.
«Ebedi Koca» nın kitap halinde çıkması.

1873 (Vatandaş) adlı gazetenin yazı kadrosuna katılması «Bir Yazarın Günlüğü» nün basılması (ilk 16 kısım) ve «Dış Olayları İnceleme.»
«Büyülenmiş» in kitap halinde çıkması.

1874 Mart sonunda sansür kurallarını bozduğu için tevkif edilmesi. Güzü ve Kışı, Staraya - Roussa'da geçirir. «Budala» nın ikinci baskısı.
«Beceriksiz Genç» adındaki eserine başlaması.

1875 «Beceriksiz Genç» in basılması. (O.Z. No. 1-2 4-5-9-11-12) ve kitap halinde çıkması.

1876 Yazı Ems'de geçirmesi.
(Günlük adlı dergide, Haziran sayısı,) Balkan meselesi hakkında bir makale ve Dostoyevski'nin siyasî inançları.
«Beceriksiz Genç» in kitap halinde çıkması.

1877 «Küçük Kız» (Grajdanın dergisini büyültmek için) Yazı, Kursk Eyaletinde geçirmesi.
24 Aralık: «Bütün hayatının hatıraları.»

1878 «Karamozof Kardeşler» i yazmaya başlaması.
«Cürüm ve Ceza» nın dördüncü baskısı.

1879-80 «Karamozof Kardeşler'in» basılması **(Roussky Viestnik** 1879, No. 1-2-4-6-8-11 ve 1880 No. 1-4 7-11 ve kitap halinde çıkması.

1879 «Bir Yazarın Günlüğü» nün ikinci baskısı. 1876 yılından. «Haksızlık ve Hakaret'in» beşinci baskısı. Haziran ayında Vladamir Solovyov ile birlikte Optin manastırına gitmesi.

1880 25 Mayıs'ta Moskova yazar ve gazetecilerinin, Dostoyevski şerefine ziyafet vermeleri.
6-7 Haziran'da Puşkin anıtının açılışı dolayısı ile Moskova'da yapılan şenlikler.
8 Haziran'da, Rus Edebiyatını sevenler cemiyetinde, Dostoyevski'nin konuşması konuşması ve yapılan «Puşkin Gece» lerine katılması.

1881 28 Ocak'ta akşam saat 8.38'de Dostoyevski'nin hayata gözlerini yumması.

1881 31 Ocak'ta yapılan büyük bir törenle, Petersburg'daki Alexander Nevski Manastırının mezarlığına gömülmesi.

I

10 Mayıs 1948

Benim aziz ve iyi babam,

Oğlunun senden harçlık istemesi için sana başvurmasını bir **fazlalık** olarak kabul edebiliyor musun? Tanrı tanığım olsun ki, bu ne kişisel ihtiyaçlarım, ne de imkânsızlıkların sonucu. Herhangi bir şekilde seni nasıl soyabilirim? Onları sıkacağını bildiğim halde, kendi et ve kanıma bana bir iyilik etmelerini rica etmenin ne kadar buruk bir tadı var. Kendi kafam ve ellerim var. Özgür ve bağımsızım. Aslında senden bir köpek bile, istememem gerekir. Kendimi acı fakirliğime gömmem gerek. Ölüm yatağımdan bana destek olmanı istemekten utanmam gerek. aslında. Olaylara bakacak olursan seni ancak gelecekle teselli edebilirim. Gelecek ki artık uzaklarda değil ve zaman seni gerçekleriyle ikna edeck.

Şu anda kelimenin tam mânâsı ile beni anlaman için sana yalvarıyorum sevgili babacığım. —Hizmet etmekteyim. İstesem de istemesem de en yakın çevremin zorunluklarına uymam gerekiyor. Neden bir istisna olayım? Böylesine istisnai davranışlar genellikle en büyük hoşnutsuzluklardan doğmaktadır. Bunu şimdiden anlamış olmam lâzım sevgili babacığım. Bunun için de insanlara gerektiği kadar karışmış durumdasın. Ve bundan dolayı lütfen söyliyeceğim şeylere önem ver: Askerî Akademinin her öğrencisinin, kamp hayatı en azından kırk Ruble'ye ihtiyaç gösteriyor. (Bunu babam olduğunuz için yazıyo-

rum). Bu kırk Ruble'ye çay, şeker ve saire gibi ihtiyaçlar dahil değil. Rahatım için değil, ama en zaruri ihtiyaçlarım için bunlara sahip olmam gerekiyor. Yağmurda ve rutubette bezden bir çadırda yatmak gerektiği zaman, hele insan, böyle bir havada eğitimden üşümüş ve yorgun dönerse, bir bardak çaya ihtiyacı olarak kadar hasta olabilir ki, bu son yıllarda sık sık tecrübe ile başımdan geçmiştir. Senin sıkıntılarını da gözönünde tuttuğumdan ötürü, çay ve diğer şeylerden vazgeçip, senden sadece en zarurî ihtiyacım olan onaltı Ruble'yi istiyorum. «İki çift adi postal için.» Tekrar ediyorum, kitaplar yazı malzemeleri, kâğıtlarım, çorap ve ayakkabılarım gibi eşyalarımı bir yerde muhafaza etmem gerekiyor. Bunun için bir sandığa ihtiyacım var. Zira kampta çadırdan başka hiç bir barınak yok. Yataklarımız kılıfsız üzerine çarşaf örtülmüş, samandır. Şimdi sana soruyorum. Sandığım olmazsa, nerede saklıyabilirim. eşyalarımı? Şunu bilmen gerekir ki, benim bir sandığımın olup olmaması Hazineyi ırgalamıyor. İmtihanlar yakında biteceği için artık kitaba ihtiyacım olmayacak. Bundan böyle giyimimle ilgilenecekleri için ayakkabı vesaire istemek sorunda kalmıyacağım. Oysa boş vakitlerimi kitapsız nasıl geçirebilirim? Bize verilen postallar öylesine kötü ki, üç çifti, şehirde bile giyilecek olsa, altı aydan fazla dayanmıyor. (Burada gerekli ihtiyaçların bir listesi var).

Son para havalenden onbeş Ruble ayırdım. İşte görüyorsun sevgili babacığım, en azından yirmibeş Rubleye daha ihtiyacım var. Haziran başında kamp bitiyor. Eğer oğlunun bu acı ihtiyaçlarına destek olmak istiyorsan, Haziran'ın başında ona bu parayı gönder. Bu dileğimde ısrar etmeye cesaret edemiyorum: Fazla bir şey istediğim yok ama şükranım sınırsız olacaktır.

KARDEŞİ MİCHAEL'e

Petersburg,
9 Ağustos, 1838

(Mektup, Dostoyevski'nin kardeşine neden uzun süredir yazmadığının açıklamasıyla başlar: Meteliği yoktur.)

Tembel olduğum bir gerçek - çok tembel. Eğer benim hayata karşı yegâne davranışım bu süregelen tembellikse, sonum ne olacak? Bilmem ki, benim bu kasvetli halim beni asla bırakacak mı? Ve böyle bir haleti ruhiyenin yalnız bir adama musallat olmasını düşünmek ki —onun ruhunun havası dünya ve ahretin bir karışımı gibi görünmektedir. Ne tabiat dışı bir ürün, ta başından beri içindeki ruhsal yasalarına tecavüz edilmiş... Bu dünya bana, günahkâr düşüncelerle kaplanmış olan, ilâhi ruhların arınması gereken ıstırap yeri gibi görünüyor. Hissediyorum ki, dünyamız gepgeniş bir olumsuzluğa eğilmekte ve her, güzel, asil ilâhi şey bir hiciv olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve böylesine bir tabloda, kişi olagelirse, ki, o, fikirde ne de bir etkinin bütünüyle dengesindedir —o aslında tek kelimeyle, tamamen kopmuş bir kişidir—. O zaman tabloya ne olacak? Tahrib edilmiştir ve bundan böyle devam edemez.

Ve kutsalın altında sefilleştiği bu kaba maskeyi sadece görebilmek ne müthiştir. Bir isteğin tek gücünün bu maskeyi paralamaya kâfi gelip insanın ebede varabileceğini bilmek— Bütün bunları bilmek ve hâlâ yaratıkların

en küçüğü en sonu gibi hayata devam etmek... Ne korkunç! Ne aşağılıktır insan! Hamlet! Hamlet! Bütün bu uyuşuk ve aciz âlemin iniltilerini aksettiren kaypak ve vahşi dilini düşündükçe, ruhumdan en ufak bir iç çekmesi, en ufak bir sitem kopmuyor... Kaderin o keskince baskısının, acısının altında olan bu ruh, bütün üzüntüyü kapsayıp, sadece kendi kalbini kırmaktadır. Pascal der ki: Felsefeye karşıt olan kişinin kendisi filozoftur. Düzenin zavallı talihi.

Kâfi derecede saçmaladım. Sonuncunun dışında mektuplarından sadece iki tanesi elime geçti. Yoksulluğundan bahsediyorsun kardeşim. Ben de zengin değilim. İnanır mısın ki, kamptan ayrıldığım zaman bir kopek'im bile yoktu. Üstelik yolda soğuk aldım (bütün gün yağmur yağdı ve barınacak bir yer bulamadık.) Nerede ise açlıktan hasta olduğum gibi, boğazımı ıslatacak bir yudum çay içecek bile param yoktu. Zamanla iyileştim ama, babamdan para gelinceye kadar, kamptaki en çetin ihtiyaçlar kıvrandırdı beni. Borçlarımı ödeyip gerisini sarfettim.

(Dostoyevski bu kısımda kardeşinin durumu ve kendi mali güçlükleri hakkında bazı açıklamalar yapar.)

Her neyse, Artık başka şeylerden bahsetmenin zamanı geldi. Okuduğun kitapların çokluğundan böbürleniyorsun... Bu yüzden sana gıpta ettiğimi sakın aklına bile getirme. Peterhof'da en azından senin kadar ben de okudum. Bütün Hoffman'ları Almanca ve Rusça olarak (Yeni «Kater Murr» henüz Rusça'ya çevrilmiş değil). Ayrıca Balzac'ların da hemen hepsini (Büyük kişi Balzac!) Onun kişileri hep zekâyı kucaklayan yaratıklar. Sadece zamanının ruhunu değil, binlerce yılın bütün çabalarını, insan ruhunun gelişip kurtulmasını belirtmek için çalışmıştır. Bunların dışında Göthe'nin «Faustunu ve kısa şiirlerini, Polevios'un tarihi «Ugolino» ve «Undine» yi

okudum. (Başka bir zaman Ugolino'dan uzun uzun bahsedeceğim). Ve nihayet «Cromwell» ve «Hernani» hariç Victor Hugo'yu... Hoşça kal. Bana mümkün olduğu kadar sık yaz. Zira mektupların benim için bir zevk ve teselli kaynağı oluyor. Hemen cevap ver. Mektubunu en geçinden on iki gün içinde bekliyorum. Yaz bana ki tamamen çökmiyeyim.

Kardeşin
F. Dostoyevski

Yeni bir plânım var: Deli olmak. Bu, insanların akıllarını kaybettikten sonra tedavi olarak tekrar, akıllanmaları için yegâne çıkar yoldur. Eğer bütün Hoffmann'ları okuduysan, Alban'ı hatırlıyacaksın. Nasıl buluyorsun onu? Anlaşılmazlığı avuçlarının içine aldığı halde, onunla ne yapacağını bilmeden, Allah denen bir oyuncakla oynayan kişiyi seyretmek ne kadar müthiş.

III

KARDEŞİ MİCHAEL'e

Petersburg,
31 Ekim, 1838

Sana son yazdığımdan bu yana ne kadar zaman geçti sevgili kardeşim. Bu kahrolası imtihan, sana ve babama yazmama, İ. N. Şidlovski'yi aramama engel oldu. (Not: Nikolay Şidlovski. Hazine memuru olan bu kişi, tumturaklı soyut fikir ve eğilimlerde şiirler yazmış, daha sonraları içki yüzünden kendisini mahvetmiştir). Bütün bunlardan ne kazandım? Daha terfi de edemedim. Ne

korkunç! Bütün bu sefaletin içinde bir yıl daha yaşamak. Tam bir aşağılığın kurbanı olduğumu bilmeseydim, bütün bunlara bu kadar kızmayacaktım. Eğer zavallı babamın gözyaşları ruhumu böylesine yakmasaydı, başarısızlığım beni bu kadar üzmiyecekti. Şimdiye dek yaralanmış bir gurur hissinin ne olduğunu hiç bilemedim. Eğer böyle bir his beni sarmışsa, muhakkak kendi kendimden utanmam ve yüzümün kızarması gerekiyor... Şimdi şunu bilmen gerekir ki tüm düynayı bir darbede ezip mahvetmek istiyorum... İmtihanlardan evvel öylesine vakit kaybettim ki. Ayrıca hasta ve sefildim. Böyle olmasına rağmen, kelimenin tam anlamı ile bütün çabalarıma rağmen gene de bırakıldım. Bu kendisine ders yılı içinde biraz küstah davrandığım Cebir hocasının verdiği bir kararla oldu. Bu davranışlarımı bugün bile unutmamak basitliği ve adiliğini gösteren Profesör bana kaçamak yoilu bir şekilde, başarısızlığımın nedenlerini açıkladı. On numara üzerinden, ortalama dokuz buçuk tuttuğum halde bırakıldım... Ama hepsine boş ver. Eğer ıstırap çekmem gerekiyorsa, çekeceğim... Bu konuda daha fazla kâğıt ziyan etmek istemiyorum. Zira seninle konuşmak fırsatı o kadar seyrek elime geçiyor ki.

Dostum, bir ozan gibi felsefe yapıyorsun. Oysa insan ruhu devamlı olarak en yüksek noktasında olamıyacağı için yaptığı felsefe gerçek ve tam olmuyor. Kişinin daha fazla bilebilmesi için, daha az hissetmesi gerekiyor. Ya da bunun tam tersi. Kararların çok kuş beyince— bu yüreğin sadece bir çılgınlığından ibaret. BİLMEK kelimesi ile kesinlikle ne demek istiyorsun? Tabiat, ruh, aşk ve Allah kişinin ancak yüreği ile hissedilebilir, yoksa akıl yoluyla değil. Eğer biz ruhlar olsaydık kişiliğimizin salındığı ruhlar âlemine yerleşebilirdik. Oysa bizler dünya yaratıklarıyız ve fikirleri ancak tahmin edebiliriz, yoksa onu tam mânâsı ile kavramak elimizden gelmez.

Ruhun iç merkezlerinde, geçici kuruntular arasında zekâmızı güden şeye AKIL demekteyiz. Akıl maddi bir kabiliyettir, oysa can veya ruh, yüreğin fısıldadığı düşünceler üzerinde yaşar. Düşünce ruhta doğar. Akıl ise bir âlet, ruh ateşi ile güdülen bir makinadır. İnsan aklı ki (bunun üzerinde en azından bir bölüm durmak gerekir) bilgi mülklerine sızdığı zaman; duygudan bağımsız olarak çalışır ve bu sebeple de yürekten uzaklaşır. Ama gayemiz aşk ve doğayı anlamaksa o zaman yüreğin ululuklarına doğru yönelmek zorundayız.

IV

KARDEŞİ MİCHAEL'e

Petersburg,
1 Ocak, 1840

Sitemlerine cevap verip, beni yanlış anladığını belirtmek istiyordum. Diğer şeylerin yanında bahsetmek istediğim bazı şeyler vardı. Oysa sana bu mektubu yazarken, aklıma öylesine tatlı anılar ve düşler geldi ki, başka şeylerden bahsetmek elimde değil. Sadece bir noktaya temas etmek istiyorum. Sence büyük olan ozanları ben hiç bir zaman, birbirleriyle kıyaslamayı ve aralarındaki farklara varmayı aramadım. Ve hiç bir zaman Schiller'le Pushkin'in arasına bir paralel çekmedim. Bunu nasıl düşünebildiğini tahayyül edemiyorum! Mektubumun o bölümünde beni ikaz etmen gerekiyor, Schiller ve Pushkin'in isimlerini yan yana koymam mümkün olabilir ama, ben senin aradaki virgülü farkedeceğini tahmin ediyordum. En ufak

bir benzerlikleri bile yok. Oysa Pushkin'le Byron arasında bir benzerlikten bahsedilebilir. Ama Homer'le Victor Hugo arasındaki ilişkide beni tam anlam ile yanlış anladığından eminim. Şunu demek istiyorum: (Efsanevi bir kişi olan Homer, bize Tanrı tarafından yollanan İsa gibi bir kimsedir, ve ancak İsa ile kıyaslanabilir. Oysa Victor Hugo ile asla).

Çabala kardeşim, Tüm çabala, İlliad'a girebilmek için. Dikkatle oku. (Şunu itiraf et ki, onu asla okumadın. Homer, İlliada'da kadim dünyaya, dünya ve ahret örgütlenmesini, Yeni dünyanın İsa'ya borçlu olduğu gibi belirtti. Şimdi beni anlıyabiliyor musun? Victor Hugo bir âşıktır, bir melek kadar temiz ve onun şiirleri Hıristiyan düşüncesinin sonuna dek, temizliğinin belirtisidir. Bu konuda kimse onunla aşık atamaz. Ne Schiller (Eğer Hıristiyan bir ozansa) ne lirik Shakespeare, ne Byron ne de Pushkin onun Fransızca Sonnet'lerini okudum. Sadece Homer'in, hizmet ettiği tanrısal şiire ve şiirlerine karşı sarsılmaz bir inancı var-sırf bu bakımdan şiirleri Victor Hugo'nunki gibi ama fikirleri, tabiatm kendisine verdiği anlatım başarısı bakımmdan daha başka. Ben aslmda hiç bir zaman buradaki fikirleri kasdetmedim. Aslına bakacak olursan, bence Derşavin lirik bir şair olarak, her ikisinden de daha üstün. Hoşçakal benim aziz dostum.

Hamiş. — Seni bir kere daha azarlamam gerekiyor. Şiirin şeklinden bahsetttiğin zaman, bana oldukça deli dolu görünüyorsun. Ciddi söylüyorum bunu. Uzun bir zamandan beri, senin bu konuda tam manası ile normal olmadığının farkındayım. Son zamanlarda Puşkin hakkında bazı imalarda bulunuyorsun. Ben bunu istiyerek ele almadım. Senin tarzından ise, gelecek mektubumda uzun uzadıya bahsedeceğim. Zira şu anda ne vaktim ne de imkânım var. Lütfen bana söyler misin, hangi ölçülere

dayanarak, tarzlarının kötü olduğunu ileri sürerek Racine ve Cornelle'nin bizi tatmin etmediğini ileri sürebiliyorsun. Gidi seni sefil alçak. Ve nasıl bir küstahlıkla ilâve edebiliyorsun: «Ve her kisinin de kötü birer şair olduklarını düşünebiliyor musun» diye. «Racine şair değil demek. İdealist, ateşli, titiz olan Racine şair değil ha? Bunu sormaya nasıl cesaret edebilirsin?» Onun «Andromaque'ını» okudun mu bakalım? «İphigénie» sini okudun mu? Her hangi bir şekilde onun harikulâde olmadığını iddia edebilir misin? Racine'in Achilles'i, Homer'le aynı türden gelmiyor mu? Seni temin ederim ki, Racine bunu Homer'den araklamış, ama ne şahane bir şekilde. Ne harikulâdedir onun kadınları. Onları takdir edip anlamaya çalış. Diyorsun ki: «Racine bir dahi değildir, böyle olunca nasıl bir dram yaratabilir. Sadece Corneille'yi taklid ediyor.» Peki ya «Phedre'si?» Kardeş, eğer sen «Phedre'nin» en saf ve en yüksek bir şiir olduğunu kabul etmiyorsan, senin hakkında ne düşüneceğini bilemiyorum. Neden içinde Shakespeare zorlaması var? Eğer ortam, mermer yerine Paris'in sıvalarıysa!

Corneille'e gelince. Yeniden dinle beni kardeşim! Gerçekten seninle nasıl konuşacağımı bilemiyorum. Belki de İvan Nikiforoviç (Gogol'un roman kahramanlarından biri) gibi evvelâ okkalı bir porsiyon yeşillik yemem gerekiyor. Böyle saçma sapan konuştuğuna bakılacak olursa, onu okuduğunu hiç tahmin etmiyorum. Nasıl olur da Corneille'nin, insan üstü kişileri ve romantik ruhuyla Shakespeare'e yaklaştığını bilemezsin. Sefil rezil seni! Acaba bilebiliyor musun ki Corneille'den elli yıl sonra ortaya çıkan o sefil ve tatsız Jodelle (iğrenç Kleopatra'nın yazarı) ve Ronsard, ki bizim öz Trediakovski'nin ilk ihtarlarıyken, Corneille, çağdaşı tatsız ve aşşağılık şair Malherbe ile birlikte ilk çıkışını yapmıştır. Ondan hangi hakla bir şekil, bir tarz isteyebilirsin? Kişi onun tarzını Seneca'dan

apardığını kabul edebilir. «Cinna» sını okudun mu onun? Ölümsüz ve ilâhi Octavius'un karşısında Karl Moor, Fiesco, Tell ve Don Carlos, kim ola? Aslında bu eser Shakespeare'i iftihar ettirmeli. Rezil seni! Eğer daha okumadıysan, hiç olmazsa Augustus ile Cinna arasındaki konuşdayı oku ve onun ihanetini nasıl affettiğini öğren. Ulu Tanrım! Sadece gazaba uğramış melaikeler böyle konuşabilir. Bilhasa, Augustus'un konuştuğu kısım: «Soyons amis, Cinna». Horace'sını okudun mu onun? Bu kişileri kesinlikle sadece Homer'de bulabilirsin. İhtiyar Horace bir başka Diomedes'tir; genç Horace ise Telamon'un oğlu ve Achilles'in ruhuna sahip bir Ajax. Curias Patrocles'tir ve tek kişidir Achilles: Aşk ve görevin tam çarpışmasıdır o! Öylesine büyük ve mağrur. «Le Cid'i» okudun mu? Oku ey mutsuz adam ve Corneille'den evvel çirkefe yuvarlan. Ona sövdün. Her şeyden evvel oku onu. Eğer «Cid» de hassasiyet en büyük gelişimine ulaşamıyorsa neye yarar? Don Rodrigo'nun kişileri ne mükemmel! Oğlu ve oğlunun sevgilisi — ve sonra sonu!

Yalvarırım sana hakaretamiz çıkışmalarımdan dolayı alınma. Gogol'un İvan İvanoviç Perrepenkosu gibi kızma bana.

V

KARDEŞİ MİCHAEL'e

30 Eylül, 1844

(Başlangıçta, her iki kardeşin neşretmek istedikleri Schiller çevirisinden bahsetmektedir).

Evet, kardeşim gerçekten durumumun ne kadar umutsuz olduğunu biliyorum. Olduğu gibi, önüne sermek istiyorum her şeyi. Daha fazla hizmet edemiyeceğim için emekliye ayrılıyorum. Böylesine anlamsız bir şekilde hizmet edecek olursam, hayatımın en iyi yılları bana hiç bir zevk sağlamıyacak. Ayrıca uzun süre hizmet etmeyi de düşünmedim. En iyi yıllarımı neden harcıyayım? Ama asıl mesele beni taşraya yollamak istemeleri. Şimdi de bana! Petersburg'un dışında olursam, bunun bana ne gibi bir faydası olabilir? Ne yapabilirim? Bu konuda, beni, kesinlikle anlıyacağından eminim.

Gelecekteki hayatım için gerçekten üzülmene, meraklanmana lüzum yok. Her zaman için kendimi geçindirecek bir şeyler bulabilirim. Çok ağır çalışacağım demek istiyorum. Şimdi artık hürüm. Asıl mesele şu anda ne yapmamın gerektiği. Düşün bir kere kardeşim! Sekizyüz Ruble borcum var — beş yüz yirmi beşi kira parası. Eve bin beşyüz Ruble borcum olduğunu yazdım; zira oradaki kişileri iyi bilirim.

(Not: Babası öldüğü için vasiliğini eniştesi yapmaktadır).

Daima istediğim miktarın üçte birini yollarlar. Emekliye ayrılacağımı daha hiç kimse bilmiyor. Hizmette olmadığıma göre başlangıçta ne yapacağım? Sivil elbise alacak bile param yok. 14 Ekimde emekli olacağım. Eğer o zamana kadar Moskova'dan para alamazsam mahvoldum demektir. Ciddî söylüyorum, her halde içeri atarlar beni — eminim bundan. Tuhaf bir durum.

(Yazar burada yeniden, ne şekilde akrabalarından para temin edebileceğinin tartışmasını yapmaktadır).

Kurtuluşumun dramımda olduğunu söylüyorsun. Öyle ama oynanması için uzun zamana ihtiyaç olduğu gibi, para alabilmemin daha da uzun bir zamana ihtiyacı var.

Bu arada da emekliliğim ile yüzyüzeyim. (Aziz dostum benim, eğer kâğıtlarımı yollamış olsaydım, aynı şeyi şimdi bile yapardım. Attığım bu adımdan en ufak bir pişmanlık duymuyorum. Bir umudum daha var; bir romanı bitirmek üzereyim. (Yoksullara) Aşağı yukarı «Eugenie Grandet» uzunluğunda. Gayet değişik bir eser. Şimdi temize çekiyorum. Her halde ayın 14'üne kadar neşirden bir haber alırım. Otetçestnennia Zapiski'de çıkartmak istiyorum. (Yaptığım işten çok memnunum.) Belki de bunun için dörtyüz Ruble alırım — tek ümidim bu. Sana kitabımdan daha etraflı bir şekilde bahsetmek isterdim ama şu anda vaktim yok. (Oyunu her halde sahneye koymak niyetindeyim, zira hayatımı bu şekilde temin etmek istiyorum.)

Moskovalılar, inanılmayacak kadar budala, kibirli ve görgü konusunda fazla titiz kişiler. K. yazdığı son mektubunda (4. Dostoyevski'nin vasisi) üstünkörü bir ilgi ile, kendimi böylesine Shakespeare'e kaptırmamamı tavsiye ediyor. Dediğine bakılacak olursa kendisi bir sabun köpüğünden başka bir şey değilmiş. Acaba sen bana, Shakespeare'e olan bu rezilce ve saçma sapan düşmanlığın nedenlerini açıklıyabilir misin? Birdenbire onu bu işe karıştırmasının manası ne? Kendisine yolladığım cevabı görmeliydin. Polemik tarzın mükemmel bir örneği idi. Kendisini iyice bir haşladım. Mektuplarım «ebedî sanatın» birer şaheserleridirler.

Kardeşim, Allah aşkına hiç vakit geçirmeden eve yaz. Durumum gerçekten çok umutsuz. Ayın 14'ü zamanımın sonu. Kâğıtlarımı altı hafta önce yolladım. Cennet aşkma yaz onlara ve bana hiç gecikmeden para yollamalarını bildir. Gayet acele bir iş bu, yoksa aksi halde sırtıma giyecek elbisem bile olmayacak. Clestakof (Not: Gogol'un «Müfettiş» indeki) cezaevine gitmeye hazırdı ama

«tüm şerefi» ile. Ben «tüm şerefimle» yalınayak nasıl gidebilirim ceza evine?

Adresim: Vladımır kilisesi yanında. Piranişnikof eliyle. Grafengasse.

Romanımdan son derece mutluyum - kendimden geçecek kadar. Zira para alacağımdan kesinlikle eminim; bütün bunların dışında... Bu abuk sabuk mektubumun kusuruna bakma.

VI

KARDEŞİ MİCHAEL'e

24 Mart, 1845

Uzun bir süredir sabırsızlıktan yanıp tutuşmuşsundur sevgili kardeşim. Durumumun kararsızlığı sana yazmama engel oldu. Ve bu kararsızlıkla yüzyüze olduğum sürece kendimi hiç bir işe veremiyorum. İşlerimi biraz yoluna sokmayı başarabildim ama gene de bu oturmamış durumuma rağmen sana yazmak istiyorum. Zira o kadar uzun zamandan beri sana tek kelime bile yollıyamadım.

Moskovadakilerden beşyüz ruble aldım. Ama öylesine birikmiş eski ve yeni borçlarım vardı ki, para kitabımın basılmasına yetmedi. Gene de o kadar kötü değil. Romanımı ya borca bastırırım ya da ev borçlarımın yarısını öderim. Sadece kitap hazır değildi. Kasımda bitirdim ama Aralık ayında esaslı bir şekilde değiştirmeye karar verdim. Böyle de yapıp yeniden yazdım. Sonra Şubat ayında yeniden doladım elime. Kesintiler ilâveler yapıp iyice bir düzlettim. Mart'ın ortalarına doğru bitti. Yaptığım işten

tatmin oldu. Tam bu sırada yepyeni bir engelle karşılaştım. Sansür kitabı okumak için bir aylık bir zaman istiyordu. Daha evvel yapılamazmış. Dediklerine göre sansür heyetinin görevlilerinin işleri başlarından aşkınmış. Ne yapacağımı bilmediğim için kitabı geri istedim. Sansürün okuma süresi dört haftanın üzerine, üç hafta da baskı işleri eklenecek olursa, romanım ancak Mayısın başında çıkabilecekti. Bu ise çok geçti benim için. Sonra çevremdeki kişiler eserimi Ottetçestvannia Zapiski'ye göndermem için dört bir tarafımdan baskı yapmaya başladılar. Bir delilik olurdu bu. Muhakkak ki pişman olurdum. Her şeyden evvel ya yazımı okumıyacaklar, ya da en azından altı ay sonra okuyacaklardı. Benim eserime gelene kadar, tepeleme yazı var ellerinde. Bassalar bile, belirli çevrelerin olduğu için elime metelik geçmiyecekti. Ben günlük ekmeğimi kazanmak çabası içindeyken, kuru şöhretin bana ne gibi bir faydası olabilir. Çarnaçar bir süre umutsuzcasına beklemeyi kararlaştırdım ve bu arada yeniden borçlandım. Herkes Eylül başlarında, hassas tazılar gibi bir yenilik sezmek için Petersburg'a dönünceye kadar, ben de son meteliğime kadar dayanmaya çalışacağım, (ki zannımca bu yeterli olmayacak.) Kitabın baskısı için tabii. Eğer bunu bir dergide yayınlamış olsaydım sadece **maitre d'hotel**'in değil, ayrıca kendilerini kültür yaratıcıları sanan mutfak itleri ve orospularının boyundurukları altına girmek zorunda kalacaktım. Bu bir despot meselesi değil, en azından yirmi despotun işidir. Şayet kitabı kendi paramla bastıracak olursam kendi yolumu kendim çizmiş olacağım. Ve kitap iyi olursa küçümsenmiyeceği gibi, beni hem borçlarımdan kurtaracak hem de var olma endişelerinden kurtaracaktır.

Ve şimdi bütün bunlar var olmaktır! Ve sevgili kardeşim gayet iyi bilirsin ki, ben bu gaye ile kendi imkânlarımın içine itilmişimdir. Fakat and içtim kendi kendime,

bu bana ne kadar zorluk çıkarırsa çıkarsın, şartlar ne olursa olsun kendmi toparlıyacağım ve ısmarlama hiç bir işe girmiyeceğim. Emir altında çalışmak beni çürütecek ve sıkacaktır. Her çabamın kesinlikle iyi olmasını isterim. Örnek olarak Puşkin ve Gogol'a bak. İkisi de çok az yazdığı halde millî şöhret oldular. Gogol şimdi basılmış her forması için bin Ruble alıyor ve sen de gayet iyi bilirsin ki, her mısraı için Puşkine bir duka altını ödenmektedir. Her ikisi de —ve özellikle Gogol— namlarını fakirlik yıllarına borçludurlar. Eski okul yıkılmakta, yeni okula gelince yazmıyor sadece karalıyor. Kabiliyet, içinde muazzam bir adeli güç ve canavarca gelişmemiş fikirler olan, «vasi bir kapsama» peşinde yapılan çabada, evrensel olarak harcanmıştır. Kişinin mesleğinde gerçek bir çalışma bulması güçtür. Beranger; modern Fransız tefrikacı ve makalecileri için, onların çalışmalarının, bir kova içindeki bir şişe şaraba benzediklerini söylüyor. Aynı şey bizim halkımız için de varittir. Rafael her resmi üzerinde yıllarca çalışıp her ayrıntı üzerinde titizlikle durmuş ve bundan ötürü şaheserler yaratmıştır. Tanrının, onun fırçası altında yücelmesinin sebebi de budur. Bugün ise Vernet, herbirinin başlı başına koskoca bir odaya ihtiyaç gösteren tablolarını bir ayda tamamlamaktadır. Perspektif pek heybetli, fikir dağ gibi olduğu halde, yapıtta on paralık ciddi bir çalışmaya raslanamaz, Böylesine ressamların tümü bir badanacıdan daha ileri gidemezler.

Kitabımdan gerçekten memnunum. İyi ve köklü bir çalışma ama aynı zamanda müthiş de kusurlu bir eser. Her şeye rağmen onun basılmış olduğunu görmek beni fazlasıyla hoşnut kılacaktır. Şu anda yeni fikirlerim olmadığından beni halka tanıştıracak bir şeyler yazmayı arzu ediyorum. Sadece para hatırına olsa bile, bu saçma sapan yazmak istediğim anlamına gelmez ama ciddî bir

çalışma yapabilmek için çok zamana ihtiyacım olmadığının bir nedenidir.

Dostlarım, sizlerle birlikte olmayı kararlaştırmış olduğum an yaklaşmaktadır. Oysa buna karşılık elimde imkânlarım yok. Her şeyden evvel para. Bu yüzden eski inimde kalmaya karar verdim. Çünkü burada her şeye rağmen ev sahibi ile aramızdaki anlaşmadan dolayı en azından altı ay hiç bir şekilde üzülmeme sebep yok. Aslında mesele kitabımı bitirebilmek. Eğer başaramazsam asarım kendimi.

Ağustos ayına kadar en azından üç yüz Ruble biriktirmiş olmayı isterdim. Bununla kitabı bastırmam mümkün olabilirdi. Fakat Ruble'ler akıntı çağanozları gibi dört bir tarafa saçıldılar. Dörtyüz ruble civarında borçlandım. (Yeni giderler ve giysiler dahil.) Şimdi en azından iki yıl için efendice giyimliyim. Ama şartlar ne olursa olsun sizlere gelmek kararındayım. En yakın fırsatta bana yaz ve benim burada kalmam hakkındaki düşüncelerini bildir. Bu benim için çok acı bir mesele, ama elimden başka ne gelir ki?

Gelecekteki güçlüklerden dehşete düştüğünden bahsediyorsun. Schiller çevirisi işleri düzelteceği gibi, benim kitabımdan da bir şeyler umabiliriz. Gecikmeden cevap ver. İlk postayla sana bütün kararlarımdan bahsedeceğim.

Çocukları tarafımdan öp ve Emille Fydorovna'ya selâmlarımı söyle (Not: Michael Dostoyevski'nin karısı). Her zaman aklımdasınız. Belki de yazı yazmadığım zamanlar ne ile vakit geçirdiğimi merak ediyorsundur - okuyorum. Bir hayli okuyorum ve bunun benim üzerimde bir hayli garip etkileri var. Yıllarca evvelinden bildiğim bir şeyi yeniden okuduğum zaman kendimde taze kuvvetler hissediyorum. Kitabın ruhuna kadar inip onu kavradık-

tan sonra kendime yeni destekler elde ediyorum. Tiyatro eseri yazmaya gelince; bu konuda hiç bir şey bilmek istemiyorum. Bir tane yaratabilmek için yıllar boyu çetin çalışmaya ve dinlenmeye ihtiyacım var. Bu gün tiyatro eseri yazmak gerçekten kolaydır. Zira dram her geçen gün biraz daha melodram oluyor. Shakespeare sisler arasında kayıplara karışmakta ve bizim rezil dramımızın dumanları arasından bir Tanrı ya da Broken'in bir hayaleti gibi yükselmektedir. Bütün bunlara rağmen, yazın belki bir tane yazmaya çalışacağım. Hele şöyle bir kaç yıl bekliyelim! Kardeş! Edebî sorunlarda, bir kaç yıl evvelki kişi değilim. O zamanlar çocukluk ve çılgınlık yıllarıydı. Bu iki yıllık güçlü çalışma, benden çok şeyler aldığı gibi bana çok şeyler de getirdi.

Son **İnvalide**'deki makalede açlık, soğuk ve tımarhanede ölen Alman yazarlarının macerasını okudum. Yirmi kişiydiler - ve de ne isimler! Bu halâ tüylerimi diken diken ediyor. Aslında bir sahtekâr olmak çok daha iyi.

VII

KARDEŞİ MİCHAEL'e.

4 Mayıs, 1845.

Çok sevgili kardeşim,

Sana uzun bir süreden beri yazamadığım için bağışla beni. Her zamanki gibi yapılacak bir sürü karmakarışık işlerim vardı. Bir türlü elinden kurtulamadığım romanım, devamlı olarak beni sonsuz bir çalışmaya zorluyor. Bunun böyle olacağını baştan bilebilseydim, hiç

bir zaman başlamazdım. Sil baştan etmeye karar verdim. Tanrım, nasıl da düzelip gelişti! Yeniden bir kere daha düzelteceğim ve bu son olacaktır. Bir daha dokunmayacağıma kendi kendime söz verdim. İlk kitapların kaderi daima, devamlı düzeltilmeleridir. «Atala» nın, Chateaubriand'ın ilk eseri olup olmadığını bilmiyorum ama, kendisinin bunu on yedi defa yeni baştan yazdığından haberim var. Puşkin de kısa şiirlerinde aynı şeyi yaptı. Gogol, zaman zaman şahane eserlerini iki yıl süreyle düzeltti. Eğer Stern'in o zarif kitabı «Hissi seyahati» okuduysan, Waltre Scott'un hakkındaki makalesinde, onun uşağı La Fleur üzerinde ısrarla söylediklerini hatırlıyacaksın. La Fleur efendisinin Fransa gezisi intibalarında ortalama olarak beş bin sayfa kâğıt harcadığını açıklıyor. Şimdi asıl mesele şu: Bütün bu kâğıtlar ne oldu? Sonuç ufacık bir kitaptı (Örneğin Plyuşkin, Not: Gogol'un «Ölü Ruhlar» adlı kitabının kişilerinden biri) böyle bir eser için, cimriliğin timsali olduğundan on iki sayfadan fazla kâğıt harcamıyacaktı. Aynı zamanda da, Walter Scott denen kişinin «Davranış» adlı eserini bir kaç hafta içinde nasıl olup da bitirebildiğini anlamıyorum. Bunun nedeni belki de onun, o zamanlar kırk yaşlarında olmasından ileri geliyordu.

Bense bu sebeplerden sonumun ne olacağını bilmiyorum, kardeşim. Durumumun beni en ufak bir şekilde endişeye düşürmediğini ısrarla belirttiğin vakit, beni yanlış anlıyorsun. Aslında bu beni korkunç bir şekilde endişelendirmektedir ve bana işkence veren korkunç düşüncelerim yüzünden, sık sık geceler boyu uyuyamıyorum. Akıllı kişiler romanımı bir kitap olarak neşredecek olursam benim tepetaklak olacağımı iddia ediyorlar. Kitabın iyi bir eser olduğunu kabul ediyorlar ama, ben onlarca iyi bir iş adamı olmadığım gibi, naşirlerin de birer tefeci olduklarını iddia ediyorlar. Kendi çıkarları yüzün-

den beni soyacaklar ve ben onlar tarafından öldürülmeye baş eğeceğim.

İşte bu sebeplerden dolayı, eserimin bir dergide çıkmasına karar verdim örneğin **Otetçestvennia Zapiski.** 2500 basıyor ama en azından 100.000 kişi tarafından okunuyor. Eğer romanımı bu dergide çıkaracak olursam edebî şöhretim ve bütün geleceğim teminat altına alınmış olacak. Bundan, belki kolayca bir servet bile elde edebilirim. Ayrıca bu gazeteye sağlam bir adım atmam olacaktır ki, devamlı olarak para da kazanabileceğim. Eğer kitabım, dergisinin Ağustos veya Eylül sayılarında çıkacak olursa, Ekimde de kendi hesabıma bastırabilirim. Şundan da kesinlikle eminim ki kitap sever her kişi eserimi alacaktır. Bütün bunların dışında da reklâm işlerine para vermiyeceğim. İşler bu şekilde işte.

Kitabımm işlerini ayarlamadan Reval'e gelmeme imkân yok. Vaktimin boşa geçmesini hiç istemiyorum. Hiç bir ağır işten de kaçınmamalıyım. Ayrıca ilk kitabım çıkıp da bana sağlam bir yol çizdikten sonra, edebiyat konusunda bir isim yapacak yeni fikirlerim var. Sözün kısası, gelecek için görüşlerim bunlardan ibaret.

Paraya gelince ne yazık ki meteliğim yok. Nereye gittiğini de ancak şeytan bilir. Ama her şeye rağmen borçlarım fazla değil.

Kitabımı çıkarır çıkarmaz senin Schiller çevirinle meşgul olacağımdan yaşadığın gibi emin olabilirsin. «Gezginzi Yahudi» fena değil, ama Sue'nın üzerindeki etkisi fazlasıyla sınırlı.

Bu konuda daha fazla konuşmak istemiyorum sevgili kardeşim, ama senin durumun ve Schiller'e olan inancın beni öylesine üzüp huzursuzlandırıyor ki, kendi endişelerimi unutuyorum sık sık. Gerçekten de bu konuda fazlasıyla huzursuzlanıyorum.

Eğer kitabımı bastıramazsam muhtemelen Neva'ya

gideceğim. Başka ne yapabilirim ki? Her şeyi teker teker düşündüm. Sabit fikirlerim için ölümü göze alamam.

Kısa zamanda yaz bana, zira kendi kendimden bıktım.

VIII

KARDEŞİ MİCHAEL'e.

8 Ekim, 1845

Çok sevgili kardeşim,

Bu zamana kadar sana kendi işlerimden bahsetmek için ne zamanım, ne de keyfim vardı. Her şey iğrenç ve nefret dolu. Dünyanın ise bir çölden farkı yok. Bütün bu süre zarfmda param olmadı ve sadece borçla yaşıyorum ki, bu da hiç hoş bir şey değil benim aziz ve tek dostum. İkincisi, hani insanın bütün cesaretini kaybettiği o rezil durum içindeydim. Kendi hakkında gereğinden fazla düşünüp, dizginsiz öfkelere kapıldığı bir durum.

Ayın başında Nekressov gelip borçlarının bir kısmını ödedi. Gerisini bir kaç gün sonra alacağım. Not : Nikolay Alexeyeviş Nekressov (1821 1877) Hür fikir ve eğilimleri olan önemli bir yazar. Puşkin tarafından kurulan Sovremennik adındaki aylık dergiyi 1846 - 66 yılları arasında idare etmiştir). Sana şunu söylemeliyim ki, bundan iki hafta evvel Bielinski (Not : Vissarion Grigoryeviç Bielinski. Aşırı hür fikirleri olan çok önemli bir Rus eleştirmecisi.) edebiyat dünyasında nasıl yaşamam ve davranmam konusunda bana geniş bir ders verdi. Kendi durumumun çözümü için, basılacak her formaya ikiyüz

ruble istemeliymişim. Bu şartlar altında «Goliadkin» adlı eserimin bana en azından bin beş yüz Ruble getirmesi gerek. Açıkça vicdan azabı çeken Nekressov, ondan bir şeyler umduğundan benden aldığı «Yoksullar» ım için, Ocak ayının 15'inde bana yüz ruble daha vermeye söz verdi. Böyle bir esere yüz elli ruble vermenin Hıristiyanlığa yakışmıyacağını, sonunda kendisi bana itiraf etmek zorunda kaldı.

Bütün bunlar gerçekten güzel şeyler. Ama en fazla can sıkıcı olan taraf «Yoksullar» ım konusunda sansür heyetinden henüz bir haber almamış olmam. Bu saf ve hilesiz eserimi kaçırdılar sanki ve ben bunun sonucunun ne olabileceğini bir türlü kestiremiyorum. Ya basılmasını yasaklarlarsa? Ya silerlerse her satırını? Gerçek bir felâket olur bu! Nekressov da bana kendi Günlük'ünün vaktinde çıkamıyacağını ve bunun kendisine dört bin Ruble'ye mal olduğunu söyledi.

Jakov Petroviç Goliadkin kötü kişinin teki. Her şeyden evvel son derece adi ve ben gerçekten kendisini nasıl idare edebileceğimi bilmiyorum. Büyük bir inatla daha hazır olmadığını söyleyip tek adım bile atmak istemiyor. Henüz hazır değilmiş, bir hiçmiş şimdilik ama, gerektiği zaman asıl kişiliğini gösterebilirmiş. Neden göstermiyor öyleyse? Her şeyden evvel de diğerlerinden kötü olmadığını söylüyor. Hiç aldırmıyor benim çabalarıma. Ne korkunç ve aşağılık bir adam. Hiç bir şart altında mesleğini ve kişiliğini Kasım ayının ortalarına kadar tamamlıyamıyacak. Haşmetmahapları ile bir görüşme yaptığı halde iznini almaya bir türlü istekli görünmüyor - ama alır her halde, Onun zavallı yazarı bana gelince kötü duruma sokuyor beni.

Sık sık Bielinski'ye gidiyorum. Halkı koruması hakkındaki fikirlerini bende de gördüğü için, bana son derece bir yakınlık ve şefkat gösteriyor. Son zamanlarda

Shakespeare'nin çevirici Kroneberg ile tanıştım. (Kendisi Çarkov'lu yaşlı bir profesörün oğlu.) Geleceğim - bilhassa yakın geleceğim benim için çok iyi olabilir ama, tam tersine ve kötüye de dönebilir. Bielinski «Goliadkin»i bitirmem için beni iteliyor. Daha şimdiden kitabımın şöhretini tüm edebiyat âlemine yaydığı gibi, hemen hemen de Krayevski'ye sattı (Not : Otetçestvennia Zapiski dergisinin çıkarıcısı.) Petersburg'un yarısı benim «Yoksullar» ımdan sözediyor. Grigoroviç'in her bir iltifatının değeri büyüktür. (Not: Dimitri Vasiliviç Gregoroviç (1822 - 99) sayısız roman ve hikâyelerin tanınmış bir yazıcısı ve Dostoyevski'nin Mühendislik okulundan sınıf arkadaşı.) Hatta geçen gün bana şöyle söyledi: Je suis votre claqueur - chauffeur.

Nekressov'un daima taşkın fikirleri var. Bu onun zaten var olma sebebi böyle doğmuş olsa gerek. Geçenlerde bir akşam doğrudan doğruya bana gelip, içine bütün edebî çevrenin geçmişlerini aktaracağı «Matrak» bir Günlük'ün plânlarını açıkladı. Yazı işleri listesinin başında da ben, Grigoroviç ve Nekressov var. Sonuncumuz da mali rizikoları yüklenecek. Günlük iki yapraktan ibaret olup her iki haftada bir çıkacak - ayın 7 ve 21'inde. Adı Suboskal. (Alaycı) Maksadımız her şeyi, insafsızca rezil ve kepaze etmek - tiyatrolar, gazeteler, toplum, edebiyat, günlük olaylar, sergiler, ilânlar, dış haberler - kısacası akla gelen her şey. Bütün bunların hepsi aynı ruh ve eğilimde yapılması gereken şeyler. İlk sayı 7 Kasım'da çıkacak. Nefis bir şekilde tertiplendi. Her şeyden evvel resimli olacak. Alâmeti farikamız ünlü Bulgarin'in lâfları. (Not Fadey Bulgarin, (1789 1859) Polis tarafından beslenen, kendisinden korkulan ve nefret edilen, muhbir ve gizli ajan olan bir gazeteci) Örneğin **Severnaia Ptchela** (Kuzey arısı) gazetesinde çıkan makalelerinden aktarılan cümleler: «Gerçek için ölüme hazırız,

çünkü gerçeksiz yaşıyamayız.» Vesaire. Bütün bunların altına da Fadey Bulgarin'in imzasını atacağız. Kasımın 1'inde çıkacak el ilânlarının da muhteviyatı aynı şekilde. Nekressov'un bir «fıkra» sı. «Belirli Petersburg rezillikleri,» hakkında. (Tabiî bunlar tap-taze cinsten olacak.) Eugene Sue'nin «Yedi ölümlü günah» adındaki beklenen hikâyesi (hepsi üç sayfa tutacak). Tüm gazetelere bir bakış; Şevirof'un Puşkin'in mısraları hakkında bir konuşması, ki üstad bir seferinde bazı kibar hatunların eşliğinde Roma'daki Kolluseum'da bu akıcı bir kaç masayı okuyana dek, kendilerine orasını mesken eden kurbağa ve kertenkeleler bu şaheser satırları dinliyebilmek için sürünerek yuvalarından çıkmışlardır. (Şevirof zaten buna benzer bir nutku da daha evvel Moskova üniversitesinde atmıştı.) Bundan sonra Slavofil'ler toplumunu mutlandıracak bir rapor geliyor: Hazreti Adem'in Slav olup Rusyada yaşadığı hakkmda. Bu arada bu sorunun kesinlikle belirtilmesinin tüm Rus halkı için ne derece önemli olduğu açıklanacak. Aynı zamanda bizim Subaskal, Kukolnik'in bir resmi ile aşağıdaki yazıları göz önüne alarak, belirli bir şekilde dikkati çekecek. (Buradaki harf ve yazılar baş aşağı yazılmış, cümleler ters düzenlenmiştir.) Bilinen bir gerçek ise, öylesine kötü basılan bir resimden dolayı musahhihin bu alt üst ve tepe taklak cümleleri normal bir olay gibi almasıdır. Grigoroviç, halkın «görülen şeyler» tepkisine dayanarak, «Haftanın Olayları» konusunda yazı yazacak. Ben ise, «Bir uşağın efendisi hakkmdaki müşahedeleri» ni yazacağım. Senin de anlıyacağm gibi, dergi son derece eğlenceli bir şey olacak Alphonse Karr'ın **Guépes** dergisinin tarzında bir şey. Bütün milletin gözleri kamaşacak ama, bana gelince, ayda yüz ilâ yüz elli Ruble arası en düşük maaşı alacağım. Gazete başarılı olacak. Hattâ Nekressov şiirler bile yazacak.

IX

KARDEŞİ MİCHAEL'e.

16 Kasım, 1845

Çok sevgili kardeşim,

Vaktimin darlığı dolayısiyle sana çok acele yazıyorum. «Goliatkin» hâlâ hazır olmadı ama onu ayın 25'ine kadar muhakkak bitirmek zorundayım. Bana o kadar uzun zamandan beri yazmadın ki seni merak etmeye başladım. Daha sık yaz. Vaktin olmadığından bahsetmen düpedüz bir saçmalık. Kişinin bir mektup yazması için gerçekten o kadar çok zamana mı ihtiyacı var? Taşra hayatının ezeli iş - yapamama alışkanlığı seni sadece mahvediyor aziz dostum benim - hepsi bu kadar.

Eh, kardeşim sanırım ki artık şöhretim tüm çiçek açmaya başladı. Her yerde inanılmaz bir ilgi ve sonsuz bir hayranlıkla karşılanıyorum. Bir sürü önemli kişilerle ahbaplık kurdum. Prens Odoyevski kendisine bir ziyaret adamamla şeref duyacağını rica ederken, Kont Sollogup umutsuzluktan saçlarını yoluyordu. Panayev ona bütün diğerlerini silip süpürecek yeni bir dahinin doğduğunu söylemiş.

S. umutsuzca fır dolanıp diğerlerinin yanında Krayevski'ye de açıkça sormuş: «Kim bu Dostoyevski? nerede bulabilirim Dostoyevski'yi» kimseye hörmeti olmayan ve herkesi alaya alan Krayevski'nin verdiği cevap ise şu: «Dostoyevski tesadüfen bile olsa kendisiyle tanışma şerefi ve zevkini size bahşetmeyecektir.» Genç sözlerinde haklı çünkü şaha kalkmış bir atın üzerinde ve böylesine şahane bir şekilde tenezzül edercesine konuşmakla beni yere vuracağını zannediyor. Herkes bana dünyanın bir harikasıymışım gibi bakmada. Ağzımı açа-

cak olsam, çevre, acaba Dostoyevski ne dedi, Dostoyevski ne yapmayı tasarlıyor yankılarıyle çınlıyor. Bielinski sınırsız derecede seviyor beni. Paris'den yeni dönen yazar Turgeniev dostluktan daha ileri davrandı bana. Bielinski'nin de açıkça söylediğine göre Turgeniev yürekten kendini kaptırmış bana. T. gerçekten mükemmel bir kişi ben de yürekten tutuldum ona. Yüksek istidatı olan bir yazar, asîl, yakışıklı, zengin, zekî, kültürlü ve sadece yirmibeş yaşında - Kaderden daha başka ne isteyeceğini gerçekten bilemiyorum. Bütün bunların yanında inanılmaz derecede doğru, iyi ve mükemmel terbiyeli bir tabiatı var. Otetçestvennia Zapiski'de çıkan «Andrey Kolosso» adlı hikâyesini oku. Kahraman kendisi olduğu halde kişiliğini açıklamaya lüzum bile görmüyor.

Henüz zengin olmamama rağmen, yoksulluktan da yakınmıyorum. Son zamanlarda, geçici de olsa meteliksiz kalmıştım. Sonra Nekressov, **Subaskol** adını verdiğimiz çok ilginç, alaycı Günlük'ü yayınlama fikrini ortaya attı. Ben de onun ilânlarını hazırladım. Bu güne dek kimse böylesine bir gazete çıkarmaya teşebbüs etmediği için bu büyük bir heyecan yarattı. Bu bana Lucien de Rubempré'nin ilk makalesini hatırlattı. (Not Balzac'ın «Kayıp Hayâller» adlı eserinden.) Bunlar şimdiden O. Z. de ve diğer gazetelerde yayınlandı. Bu işten yirmi Ruble kazandım. Cebimde metelik kalmayınca yeniden Nekressov'a başvurdum. Onunla konuşurken, aniden aklıma dokuz mektupluk bir hikâye yazmak fikri geldi. Eve gelir gelmez, bir gecede çıkarıverdim. Yarım forma tuttu. Ertesi sabah yazıyı Nekressov'a götürdüm ve 125 Ruble Aldım. Böylece, **Suboskal**'da, forma başına ücretim 350 Ruble olmuş oluyor. Akşam üzeri 'hikâyemi, çevremizden yirmi kişilik bir dinleyici topluluğu önünde yüksek sesle okudular. Ve hikâye üstün bir başarı sağladı. Suboskal'm ilk sayısında yayınlanacak. 1 Aralık nüshasını sana yollıya-

cağım. Değişik konuları kavrayabilmek kabiliyetimi görünce Bielinski benden ve başarımdan emin olduğunu söyledi. Son zamanlarda parasız olduğumu duyan Krayevski, efendice bir şekilde 500 Rubleyi ödünç olarak kabul etmemi rica etti. Ondan Forma başına 200 Ruble alacağımı umuyorum.

Bir sürü yeni fikirlerim var - ama bunlardan her hangi birini, kimseye açıklıyacak olursam, örneğin Turgeniev ertesi sabah bütün Petersburg, Dostoyoveski şunu veya bunu yazıyor diye dedikoduya başlamış olacaktır. Gerçekten kardeşim, eğer sana bütün başarılarımı anlatmaya kalkacak olsam bu mektup yeterli olmaz. Yakında çok param olacağını tahmin ediyorum. «Goliadkin» başarı ile gelişmekte. Bu benim şaheserim olacak sanıyorum. Dün ilk defa olarak P.'lerin evine gittim ve aklıma takılan bir fikre bakılacak olursa, galiba da karısına âşık oldum. Akıllı, güzel tatlı ve alışılmamış bir şekilde açık sözlü. İyi vakit geçiriyorum. Çevremiz çok geniş. Oysa sadece kendimden bahsediyorum - kusurumu bağışla aziz dostum. Şunu itiraf edeyim ki edindiğim şöhret beni sarhoş edip başımı döndürdü. Gelecek mektubumda sana Suboskal'ı yollıyacağım. Bielinski'ye göre buna iştirak etmemle kendimi küçültmüş oluyorum.

Elveda dostum. Sana iyi şanslar diler ve terfiini tebrik ederim. Emilie Fyodorovna'nın ellerinden öper çocukları kucaklarım. Hepsi nasıllar?

Hamiş - Bielinski yayıncıların beni paralamalarına engel oluyor. Bu mektubu yeni baştan okudum ve iki sonuca vardım çok gaddarcasına yazdığım gibi kendini beğenmişin de tekiyim.

Hoşça kal ve Allah aşkına yaz. Schiller'imiz muhakkak basılacak. Bielinski bu külliyatı çıkarmak fikrini çok iyi buluyor. Sanıyorum ki zamanı gelince iyi şartlarla bu işi başaracağım belki de Nekressov'la. Hoşça kal.

Bütün Minna'lar, Clara'lar, Marianna'lar vesaireler inanılmayacak kadar cici şeyler ama, fazla paraya mal oluyorlar. Son zamanlarda Turgeniev ile Bielinski benim düzensiz hayatım konusunda bana bir nutuk attılar. Bu dostlarım bana olan şefkâtlarmı ne şekilde göstereceklerini bilemiyorlar - hepsi bana âşık.

X

KARDEŞİ MİCHAEL'e.

1 Şubat, 1846

Çok sevgili kardeşim,

Evvelâ sana şunu diyeyim ki, sana uzun zamandan beri yazmadığım için bana kızma. Allah adına yemin ederim ki, şimdi de sana ispatlıyacağım gibi vaktim yoktu. Genellikle beni engelliyen, ayın 28'ine kadar bitiremediğim, «Goliadkin» rezili oldu. Aslında onu Ağustosta bitirmek istiyordum ama, Şubat ayına kadar ertelemek zorunda kaldım. Şimdi sana Günlük'ü yolluyorum. «Yoksullar» ayın 15'inde çıktı. Bilsen kardeşim, kitabım ne acı bir şekilde yerildi. İllustraiton'daki eleştirme sanki sonu gelmiyecek bir çatıştı. Ve Severnaia Ptchela'da çıkan yazı da inanılmayacak gibiydi. Her şeye rağmen ben Gogol'un eleştirmeciler tarafından nasıl karşılandığını hatırladığım gibi, her ikimiz de Puşkin hakkında yazılan şeyleri biliriz. Hattâ halk bile fazlasıyla kızgın. Okuyucularımın dörtte üçünün bana sövüp saymasına rağmen, geriye kalan dörtte biri (hatta biraz daha azı) kitabı aşırı derecede övüyor. Kitap sonsuz tartışmalara konu oldu..

Sövüyorlar, sövüyorlar, sövüyorlar ve gene de okuyorlar. (Günlük hayret edilecek bir şekilde iyi satış yapıyor. Kesin olan bütün baskının iki haftada satılacağıdır.) Durum, Gogol için de aynıydı. Ona da sövdüler, sövdüler ama gene de okudular. Şimdi ise bütün kavgalar unutuldu ve övme başladı. Ben itlerin önüne sert bir kemik attım ama bunu onlar düşünsün - çılgmlar! oysa ünümü yükseltiyorlar. Kuzey Arı'sında çıkan yazı, onların eleştirmelerinin bir yüz karasıdır. Aklın ötesinde aptalca bir iş. Ama bir de bana yapılan övmeler. Sadece kaderimizi düşün. Bielinski bile, Gogol'u çok gerilerde bıraktığım kanısında. Eleştirmeleri Niktenko tarafından yazılan, Kitap severler kitabevinde yakında «Yoksullar» ım hakkında uzun ve iyi bir yazı çıkacak. Martta Bielinski ortalığı ayağa kaldıracak. Odoyevski ise bütün makalesini tüm olarak «Yoksullar» a adıyor. Dostum Sollugub da öyle. Böylece göklere çıkarıldım kardeşim. Üç aya kadar da geçirdiğim deneyleri sana kendim anlatacağım.

Halkımızın diğer kitlelerden hiç bir farkı yok. İç güdüleri iyi ama, zevkten yoksunlar. Bir kimsenin nasıl olup da bu tarzda yazabileceğini anlamıyorlar. Her eserde yazarın kendi fikir ve tuhaflıklarıyla istelenmeye alışmışlar. Ben ise kendi yönlerimi göstermemek kararına vardım. Şu veya bu görüşün, benim tarafımdan değil de Dyvuşkin tarafından belirtildiğini anlamayıp, onun zaten başka türlü konuşamıyacağını düşünecekler. Kitabı çok çekilmez buldular. Oysa içinde tek bir fazla ve lüzumsuz kelime yok. Bielinski gibi bir çokları; benim terkiplerden ziyade çözümleme yoluyla yaptığım çalışma tarzını çok değişik buluyorlar ki, bu benim derinliklere inmem, atomları aramam ve bütün bunlardan bir bütünü yapıtlamamdır. Gogol daima geniş alanlarda çalışmış ve hiç bir zaman benim gibi derinliklere inememiştir. Kitabımı okuduğun zaman bunun sende farkına varacaksm. Önüm-

de pırıl pırıl bir gelecek var. Bugün benim «Goliadkin» ortaya çıktı. Dört gün evveline kadar onunla uğraşıyordum. **Otetçestvennia Zapiski'**nin on bir yaprağını dolduracak. «Goliadkin», «Yoksullar» ımdan on defa daha güzel. Çoğunlukla, «Ölü Ruhlar» dan bu yana, Rusyada böyle bir şeyin olmadığını söylüyorlar ki, bu gerçekten şahane bir başarıdır. Daha fazla lâf ediyorlar. Ne sanıyorlar beni? «Goliadkin» çok iyi bir şekilde meydana çıktı. Onu sen de son derece beğeneceksin. Senin taraflarında O. Z. yi alıyorlar mı? Krayevski'nin bana bedava bir nüsha verip vermiyeceğini bilmiyorum.

Sana öylesine uzun zamandan beri yazmadım ki sevgili kardeşim, son mektubumda, nelerden bahsettiğimi bile bilmiyorum. Yakında görüşeceğiz. Yazın kesinlikle sana ve arkadaşlarıma gelip, bütün bu süre içinde dehşetli bir şekilde yazacağım. Fikirlerim var: ve şimdi de yazıyorum.

«Goliadkin» için tastamam 600 Ruble aldım. Bundan başka epey para geçti elime. Son görüşmemizden bu yana 3.000 Rubleden fazla para harcettim. Gerçek olan, hayatımın son derece intizamsız olması... Sıhhatim tam anlamı ile bozulmuş durumda. Sinirlerim bozuk ve alçak ateşim ürkütüyor beni. Öylesine sefih oldum ki, artık düzgün bir hayat yaşıyamıyorum.

XI

KARDEŞİ MİCHAEL'e.

1 Nisan, 1846

Sana bu kadar uzun zamandan beri yazmadığım için bana sitem ediyorsun değil mi? Ama sana Popriştçın (Go-

gol'un «Bir Delinin Hatıratı» adlı eserinin kahramanı) in ağzıyla cevap vereceğim: «Mektuplar saçma sapan şeylerdir ve sadece eczacılar tarafından yazılır.» Sana ne söyliyebilirdim ki? Bütün söylemek istediklerimin hepsini söylemeye kalksam ciltler dolar. Her gün bana öylesine çok yeni şeyler, sürüyle değişiklikler, hoş ve hoş olmayan, mutlu ve mutsuz olaylar getiriyor ki bunların üzerinde durmaya vaktim bile yok. Her şeyden evvel, devamlı olarak meşgulüm. Kümelerle fikirlerim var ve aralıksız olarak yazıyorum. Ama benim güllerden bir yatakta yattığımı sanma sakın. Her şeyden evvel çok para harcadım kesinlikle söyliyecek olursam tam 4.500 Ruble - seninle son görüşmemizden bu yana. Bin Ruble de diğer ihtiyaçlarım için. Senin de iyi bildiğin gibi benim iktisadî davranışlarım beni soyup soğana çeviriyor ve çoğu zaman meteliksiz kalıyorum.

Ama bütün bunların önemi yok. Şöhretimin tepesine varmış durumdayım. Sadece benim bildiğime göre iki aylık bir süre içinde değişik gazetelerde benden otuz beş defa bahsedildi. Bazıları beni aklın alamıyacağı kadar övdüler, bazıları ise daha ihtiyatlı bir şekilde bahsettiler. Diğer bazılarına gelince, onlar tarafından da korkunç surette haşlandım. Daha başka ne istiyebilirim? Sadece Bielinski gibi bazı arkadaşlarımın benim «Goliadkin» imden memnun kalmamış olmaları canımın sıkılmasına ve üzülmeme sebep oluyor. Üzerlerinde ilk etkisi, kör bir heyecan, büyük bir merak ve sonsuz tartışmalardı. İkincisi ise gerçek bir eleştirme. Hepsi —yani dostlarım ve halk— bir ağızdan «Goliadkin» imin sıkıcı zayıf ve okunamıyacak kadar baştan savma yazılmış olduğunu söylüyor. İçimizden biri kendini yormamak için günde sadece bir kısım okuyup zevkle dudaklarını şapırdatıyor. Halkın bir kısmı şiddetle kitabın dayanılmaz olduğunu, kimsenin böyle bir eseri okuyamıyacağını, bunu basıp yayın-

lamanın büyük bir delilik olduğunu söylerken, diğerleri ise içindeki her şeyin hayattan alındığını ve kitapta kendilerini bulduklarını açıklıyorlar. Tekrar, tekrar bir gerçek bu. Öylesine çok övgüler işitiyorum ki, tekrarlamaktan utanıyorum bunları. Bana gelince bir süre cesaretimi korkunç bir şekilde kaybettim. Korkunç bir kusurum var: Bağışlanmaz derecede hırslı ve bencilim. Bana bağlanan bütün umutları hayâl kırıklığına uğratıp, belki de gerçekten iyi bir eser olabilecek yazıyı berbat etmenin düşüncesi beni çok ağır bir üzüntü baskısı altında bırakıyor, «Goliadkin» düşüncesi hasta ediyor beni. Büyük bir kısmını hem çok çabuk, hem de yorgun olduğum zamanlar yazdım. İlk yarısı, ikinci yarısından daha iyi. İçindeki son derece güzel kısımların yanı sıra öylesine iğrenç bır şekilde berbat olanları var ki, ben bile okuyamıyorum. Bütün bunlar bir süre cehennem azabı verdi bana. Gerçekten, sinirden hasta oldum. Sevgili kardeşim iki haftaya kadar kitabı yollıyacağım sana, oku ve dürüstçe fikirlerini söyle bana.

Hayatımdan ve son zamanlardaki çalışmalarımdan bahsetmeyi bir kenara bırakıp biraz havadis vereyim sana.

1. incisi, en önemlisi: Bielinski O. Z.'nin yazı işlerini bırakıyor. Sıhhati son derece bozuk. Bir kaplıcaya gidecek, belki de yabancı bölgelere. Birkaç yıl hiç bir eleştirme yazmıyacak. Malî durumunu toparlamak için son derece muazzam bir Günlük çıkarıyor. Tam altmış forma. Kendisine iki hikâye yazıyorum. «Traş Edilen Sakallar» ve «Lağvedilen Halk Dairelerinin Hikâyesi.» Son derece kibar bir şekilde her ikisinin de son derece ilginç ve acıklı olduğunu söylediler. Halk merakla bekliyor bunları. Her ikisi de kısa hikâye... Bundan başka Krayevski için bir şeyler yapıp, Nekressov'a bir roman yazaca-

ğım. Tümünün çalışması bir yıl kadar sürecek. «Sakallar» şu anda hazır.

2. inci kısım haber: Bir sürü yeni yazarlar türedi. Bazıları için ben kutsal bir rakibim. Kısmen ilginç olanlar Herzen (İskander) ve Gontçorov. Herzen'in bazı şeyleri basıldı. Gontçorov ise daha yeni yazmaya başlıyor henüz bir şeyi neşredilmedi. Her ikisi de son derece takdir ediliyor. Ama şu anda zirvede olan benim ve bunu sonuna kadar koruyacağımı umuyorum. Edebiyat hayatında hiç bir zaman bu günkü gibi çalışma, faaliyet olmamıştı. İyi bir işaret bu.

(Bundan sonra Dostoyevski'nin hayatı hakkmda bazı önemsiz ayrıntılar yer alıyor. Diğer tavsiyeler yanında Göthe'nin «Reineke Fuchs»unu çevirmesini söylüyor.)

XII

KARDEŞİ MİCHAEL'e.

(Tarihsiz) 1846

Çok sevgili kardeşim.

Sana sadece bir kaç satır yazabileceğim. Yığınla korkunç üzüntülerim var ve durumum da umutsuz. Gerçek şu ki bütün plânlarımın artık hiç bir değeri kalmadı. Hazırladığım hikâye kitabı ve sana bahsettiğim bütün hikâyelerden hiç biri son zamanlarda basılmadı. Hatta «Sakallar» ı bile başımdan attım. Tümünü birden bıraktım zira hepsi benim uzun süre evvel yarattığım eserlerin eski bir tekrarından başka bir şey değildi. Yepyeni, pırıltılı, hayat dolu, değişik; sürüyle fikirlerim var ve hep-

si doğmak için sabırsızlanıyor. «Sakallar» ın sonunu yazarken bunu kendim gördüm. Benim durumumda her yeknesaklık öldürücüdür.

Yeni bir hikâye üzerinde çalışıyorum. Eser tıpkı «Yoksullar» da olduğu gibi kolay ve rahat gidiyor. Bu hikâyeyi Krayevski'ye vermeye karar verdim. Bu Sovremennik'deki efendileri belki kızdıracak. Buna ben de üzüleceğim ama fazla değil. Eğer eser Ocak ayına kadar hazır olursa, gelecek yıl hiç bir şey bastırmıyacağım: Yeni bir roman yazmaya karar verdim ve bunu yapana kadar da hiç dinlenmiyeceğim.

Ama bu arada ne ile geçineceğim? «Yoksullar» ve yeni baştan yazdığım «Goliadkin» i kitap olarak çıkarmak niyetindeyim...

XIII

KARDEŞİ MİCHAEL'e.

26 Kasım, 1846

Neşretme konusundaki bütün tasarılarım suya düştü. Bütün bu fikirler kâr sağlıyacağı şüpheli olduğu gibi oluşmamış ve çok zamana muhtaç çalışmalardır. Halk belki tutardı. Ama ben bunu gelecek güze atmaya karar verdim. O zamana kadar daha iyi tanınacağım gibi, durumum da daha kesinleşmiş olacak. Ayrıca biraz para da geliyor. Moskovalı bir ressam «Goliadkin» i resimledi. Diğer ikisi ise «Yoksullar» ın resimlerini yapıyorlar. Hangisi daha başarılı olursa parayı o alacak. Bernardski (Not: O zamanlar çok tanınan bir kitap ressamı ve klişe

oymacısı) Şubat ayında benimle iş yapmak istediğini söylüyor. Onun resimleri ile süslü kitaplarımın baskı hakkını kendisine verecek olursam bana belirli bir para ödiyecekmiş. Şimdiye kadar «Ölü Ruthlar» ı resimlendirmekle uğraşmış. Tek kelimeyle baskı fikirleri artık ilgilendirmiyor beni. Bundan başka vaktim de yok zaten. Yapılacak sürü ile işlerim, çalışmalarım var. Sana şunu da söyliyeyim ki. Nekressov Sovremennik'i, temsil ettiği için dergi ile olan bütün ilişkilerimi kestim. Krayevski'ye yazdığım için bana hayli kızdı (Oysa aldığım parayı ödemek için bunu yapmak zorundaydım.) ayrıca kendi isteği gibi, artık O. Z.'nin yazar listesinde olmadığımı açıkça bildirmemem onu sinirlendirmiş. En kısa bir gelecekte benden hiç bir yazı alamıyacağının farkına varınca yüzüme karşı bir takım kabalıklarda bulunup, benden para istiyecek kadar delice ileri gitti. Sözünü kabul ederek bütün yekûnu Aralığın 15'inde ödiyeceğime dair bir senet imzaladım. Şapkaları ellerinde karşıma gelmelerini görmek istiyorum. Kendisini baştan aşağı bir haşlaymca, tıpkı soyulmuş bir Yahudi gibi sızlanıp yılışmaya başladı. Sözün kısası adi bir hikâye. Şimdi etrafa, benim kibirden aklımı kaçırıp, para için kendimi Krayevski'ye sattığım haberini yayıyorlar. Zira Maikov gazetedeki yazılarında beni övüyormuş. Bundan böyle Nekressov beni al aşağı etmek istiyor. Bielinski'ye gelince öylesine uysal ve kolay kandırılan bir kişi ki, edebî konular hakkında bile haftada beş defa fikir değiştirdiği oluyor. Mutlu geçmiş zamanlarımdan sadece onunla ilgimi kesmedim. Gerçekten çok iyi bir insan. Krayevski bütün bu olan bitenlere öylesine memnun oldu ki, bana para verip bütün borçlarımı da Aralığın 15'ine kadar ödiyeceğini söyledi. Bu yüzden yeni yılın başlarına kadar onunla çalışmak zorundayım.

Bak şimdi kardeşim - bütün bu olanlardan sonra sağlam ve kuvvetli bir karara vardım. İstidadı olan ve yeni

tomurcuklanmaya başlıyan bir yazar, gazete sahipleri ve naşirlerle dostça ilişkiler kuracak olursa, sadece kendini yaralamış olur. Zira bunun neticesi, karşılarındaki aşağılık kişiler hemen küstahlık etmeye ve adice davranışlarda bulunmaya başlarlar. Bundan başka bir sanatçı bağımsız olmalı ve herşeyden önce elindeki çalışma gücünü kutsal sanat ruhuna adamalıdır.

Böyle bir zorlu çalışma, kutsaldır, temizdir ve temiz yürekliliğe ihtiyaç gösterir: yüreğim ruhumda canlanan hayâllerle, şimdiye kadar asla çarpmadığı gibi çarpıyor. Sadece ahlâken değil aynı zamanda vücutce de bir değişim geçirmekteyim. Hiç bir zaman böyle aklım başımda, sıhhatli olmamıştım. Ruhum hiç bir zaman böylesine rahat olmadı. Bütün bunları iyi dostlarıma borçluyum: Beketov, Saliubezki ve beraber oturduğum diğerleri. Namuslu, hassas içgüdüleri, iyi kişilikleri sağlam dostlar. Onlarla ilgi kurmam iyileştirdi beni. Sonunda hep bir arada oturmamızı teklif ettik. Büyük bir ev tuttuk ve bütün masrafları eşit olarak bölüşmeye karar verdik ki, tümü yılda 1200 Ruble civarında. Ortak yaşamanın nimetleri ne kadar büyük! Kendimin bir odası var ve gün boyu çalışıyorum.

XIV

KARDEŞİ MİCHAEL'e

(1847 Yılının başlangıcında yazılmış uzun bir mektubunun hamiş'i)

Güçlükle inanacaksın buna. Edebî çalışmalarımın üçüncü yılı olduğu halde sanki halâ bir rüyanın içinde-

yim. Kendi hayatımı görmediğim gibi bunun farkına varabilecek zamanı bile bulamıyorum. Birşeyler öğrenmek için de vaktim yok. Sağlam bir şeye varmak istiyorum. Halk hakkımda öylesine kararsız bir şöhret yarattı ki, bu fıkaralık cehenneminin ve devamlı acele çalışmanın ne kadar devam edeceğini bilmiyorum. Ah bir kerecik istirahat edebilsem.

XV

(Hapisten)

18 Temmuz 1849

Sevgili kardeşim,

11 Temmuzda aldığım mektubun beni inanılmayacak kadar sevindirdi. Sonunda serbest bırakıldın. Gayet canlı olarak, ailene kavuştuğun zaman, ne derece mutlu olduğunu hayâl edebiliyorum. Seni ne kadar sonsuz sabırsızlıklarla beklemişlerdir. Görüyorum ki hayatın değişik bir şekil almanın eşiğinde. Şimdi ne ile meşgul oluyorsun ve asıl önemlisi, kendini geçindirmek için neler düşünüyorsun? İşin var mı? Ne çeşit? Şehirde yaz gerçekten de bir sıkıntıdır. Bana sadece yeni bir eve geçtiğinden bahsediyorsun; yeni evin her halde çok daha küçüktür. Gerçekten bütün yazı dışarda geçiremediğine üzüldüm. Gönderdiğin şeylere teşekkürler ederim. Beni gerçekten oyalayıp sıkıntılarımı azalttılar. Sevgili dostum, bana ümidimi kaybetmememi yazıyorsun. Gerçekten de ümidimi kaybettiğim yok. Kesinlikle hayat burada, hazin ve yeknesak ama başka nasıl olabilir? Her şeyden evvel pek okadar değişmez şekilde de sıkıntılı değil. Zaman burada çok intizamsız bir şekilde geçiyor -

yani bazen çok çabuk, bazen de çok ağır. Zaman zaman böyle bir yaşama tarzına alıştığımı hissediyorum ve hiç bir şeyin fazla önemi olmuyor. Elbette bütün cazip düşünceleri kafamdan silip atmak istiyorum ama, bazen başarılı olamıyorum buna. Gençlik günlerimin taptaze duygu ve hayâlleri bir fırtına gibi ruhumu dolduruyor ve ben geçmişi yeni baştan yaşıyorum. Olanların tabii sıralarıyla demek istiyorum. Şimdi günler bir hayli uzadığı için, bir bakıma daha neşeliyim yağmurlu günler dayanılmayacak kadar sıkıntılı ve böyle zamanlarda istihkâm bodrumları korkunç gaddar görünüyorlar. Her ne hal ise meşguliyetim var. Zamanın boş yere geçmesine imkân vermiyorum. İki romanın ve üç hikâyenin taslaklarını yaptım. Şimdi bir roman yazıyorum ama fazla çalışmaktan kaçınıyorum. İş yaptığım zaman bunu büyük bir zevkle yaparım (şimdiki kadar aşkla hiç bir zaman çalışmadım) ve bu her zaman beni tahrik ettiği gibi sinirlerimi de etkiler. Hürriyet içinde çalıştığım zamanlar daima yaptıklarımı hayretle değiştirmek zorunda kalırdım. Ama buradaki heyecanın sonu, yapılan işlerin yardımsız bir şekilde buharlanması oluyor. Sıhhatim iyi, sadece basurlarımdan ve gergin olup devamlı bir **crescendo** halinde olan sinirlerimdeni şikâyetçiyim. Ara sıra nefes darlığı krizleri geliyor. İştahıma gelince her seferki gibi, hiç de tatmin edici değil. Uykum kötü ve sıkıntılı rüyalar görüyorum. Gündüzleri beş saat kadar uyuyup, geceleri en azından dört defa uyanıyorum. Beni gerçekten rahatsız eden bu işte. En kötüsü alacakaranlığın başladığı saatler. Saat dokuzda burası oldukça karanlık oluyor. Çoğu zaman sabahın bir veya ikisine kadar uyuyamıyorum ki, karanlıkta yatmak zorunda olduğum bu beş saat öyle kolay dayanılacak gibi değil. Bunlar sıhhatimi her şeyden daha fazla zedeliyor. Mahkememizin ne zaman biteceği hakkında hiç bir şey söyliyemem. Zi-

ra zaman anlamını kaybetmiş durumdayım. Kullandığım bir takvimin üzerini ilgisizce çizip, her geçen günün yanına, «Bitti» yazıyorum. Buraya geldiğimden beri fazla bir şey okuyamadım. Kutsal Ülkeye ait iki seyahat notları ile Demetrius von Rostof'un eserleri. Sonuncusu beni hayli ilgilendirdi. Ama bu çeşit okuma nedir ki? Ummanda bir damla. Öyle sanıyorum ki diğer çeşit kitaplar beni fazlasiyle memnun edecekleri, kendi fikirlerimi diğerlerininkiyle kıyaslayıp ayarlamak bakımından faydalı olacaklar ve benim başka bir havaya girmemi sağlıyacaklardır.

İşte sana şimdiki var oluşumun bütün ayrıntıları söyleyecek başka bir şeyim yok.

Aileni sıhhatte bulmuş olmana çok sevindim. Serbest bırakılmanı Moskova'ya yazdın mı? Orada bir şeyler yapılmaması çok yazık. Seninle bir güncük beraber olmayı isterdim. Bu kaleye getirildiğimizden beri üç ay geçti kim bilir dağarcıklarında bizler için daha neler vardır. Her halde bütün yaz süresince bir tek yeşil yaprak bile göremeyeceğim. Hatırlar mısın Mayıs'ta bizleri o küçük bahçeye çıkarırlardı dolaşmak için, yeşil yeni yeşermeye başlamıştı. Reval'ı hatırlamaktan bir türlü kendimi alamıyorum. Bütün mevsim seninle beraberdik. Sonra mühendis okulunun bahçesi, senin de aynı benzetmeleri yaptığını sanıyorum. O kadar kederliydim ki. Ve bütün bunların dışında daha bir çok kişileri görmek istiyorum. En fazla kimleri görüyorsun sanırsam herkes sayfiyededir. Ama kardeşimiz Andrey kesinlikle şehirde olmalı. Nikolay'yı gördün mü Hepsine benden selâm et. Bütün çocuklarını benim için öp. Karma selâm söyle ve beni düşünmesinin beni çok mutlandırdığını anlat. Benim için üzülme sadece bir arzum var - sıhhatte kalabilmek. Sıkıntı geçici bir şeydir, Neş'eli olmak ise benden son çareye dayanır. İnsanların yaşamak için inanılmaz derecede

istekleri ve dayanma güçleri vardır. Kendimde de bunun böylesine çok olabileceğini asla tahmin edemezdim. Ama tecrübelerimden şimdi biliyorum bunu. Elveda, umarım ki bir kaç satır seni memnun etmiştir. Benim tanıdığım kimi görürsen gör selâmlarımı söyle kimseyi unutma ben hiç birini unutmadım. Çocuklar hakkında ne düşünüyorlar ve ortadan böylesine kaybolmamı kendilerine nasıl açıklıyorlardır! Hoşçakalın eğer yapabilirsen. O. Z. yi yolla. Hiç olmazsa o zaman okuyacak bir şeyim olur. Bir kaç satır yaz bana - Bu beni son derece mutlandıracak.

Gelecek sefere kadar!

XVI

KARDEŞİ MİCHAEL'e

(Hapisten)

27 Ağustos, 1849

Sana cevap verebildiğim için çok mutluyum kardeşim, ayrıca gönderdiğin kitaplara da teşekkür ederim. Gene mutluyum ki cezaevi hayatı vücudum üzerinde kötü etkiler yapmamış. Her şeyden evvel gönderdiğin O. Z. için minnettarım. Ama fazlasıyle kısa yazıyorsun, benim mektuplarımsa seninkilerinden çok daha uzun ve etraflı her halde gelecek sefere daha iyi yazarsın.

Hakkımda sana kesinlikle söyleyecek bir şeyim yok şimdiye dek durumumuz hakkında hiç bir şey bilmiyorum.

Kişisel hayatım her zamanki gibi yeknesak ama, içinde hemen hemen onyedi ağaç bulunan bahçede dolaşma-

ma izin verdiler. Büyük bir mutluluk bu benim için. Ayrıca akşamları bir de mum veriyorlar bu da talihimin ikinci kısmı. Üçüncüsü ise kısa zamanda bana vecap verirsen benim talihim olacak. O. Z. gelecek sayısını da yolla bana. Durumum her sayıyı büyük bir heyecanla bekleyen taşralı bir yazar, ya da taşranın yeknesak hayatının sıkıntısından ölecek hale gelmiş bir arazi sahibinden farksız. Bana bazı tarihî eserler yollayabilir misin Çok iyi olur bu. Ama en iyisi bir İncil yollaman. (Her iki vasiyetleri de) İhtiyacım var. Eğer mümkün olabilirse Fransız'ca çevirisini yolla. Yanma bir de Slav baskısı ekliyecek olursan bu da benim için büyük bir mutluluk olur.

Sağlığım konusunda sana hiç bir iyi şey söyleyemiyeceğim. Bir aydan beri hemen hemen Hint yağı ile yaşıyorum. Basurlarım her zamanki gibi işkence ediyorlar bana. Ayrıca daha evvel asla hissetmediğim bir ağrı başladı göğsümde sinirlerimin bozukluğu hissedilir derecede arttı, hele akşam saatlerinde. Geceleri uzun ve korkunç düşler görüyorum. Son zamanlarda sık sık, sanki altımdaki zemin sallanıyor. Bu da odamı bir vapur kamarasına benzetmekte. Eskiden sinirlerim beni öylesine rahatsız ettiği vakit gerginliği yazı yazmakta kullanırdım. Böyle durumlarda hem fazla hem daha iyi yazardım. Ama şimdi kendimi büsbütün harap etmemek için işten kaçıyorum. Üç hafta dinlenip bu süre içinde tek bir satır bile yazmadım, şimdi yeniden başlamış durumdayım. Bütün bunlar bir şey değil. Sonuna kadar dayanabilirim. Belki düzelirim yeniden. Moskova'dakilerin maceramızdan haberleri olmadıklarını sandığını yazdığın zaman beni son derece şaşırttm. Bunu def'alarca düşünüp vardığım netice böyle bir şeyin imkânsız olacağı oldu. Herşeyden evvel bilmeleri lâzım gelir, ama ben oların bu sessizliğini başka bir sebebe dayandırıyorum. Ve bu da her şeyden evvel beklemiş olmalarıdır. Gayet açık bu...

(Mektup bundan sonra kardeşinin aile hayatından bahsediyor ve Dostoyevski O. Z. de çıkan bazı yazılar konusunda önemsiz bazı işaretlerde bulunuyor.)

XVII

KARDEŞİ MİCHAEL'e

22 Aralık, 1849

(Hapisten)

Bugün 22 Aralıkta hepimizi Semyonovski meydanına götürdüler. Orada bizlere ölüm hükmümüzü okuduktan sonra öpmemiz için haç verildi ve başlarımızın üzerinde hançer kırıldı. Mezar tuvaletlerimiz de (beyaz gömlekler) hazırlanmıştı. Sonra içimizden üçünü ölüm cezasını yerine getirmek için kazıklardan yapılmış çitin önüne götürdüler. Ben sırada altıncıydım. Üçer kişilik topluluklar halinde çağırıyorlardı bizi. Ben ikinci toplulukta olduğum için, bir dakikadan fazla ömrüm kalmamıştı. O zaman seni düşündüm kardeşim benim. Son anımda kafamda yalnız sen vardın. Belkide hayatımda ilk defa seni ne derece sevdiğimi o zaman öğrendim sevgili kardeşim. Son ayrılık da en yakınımda duran Plestçeiev ile Dourov'u kucaklamam için vaktim vardı. Sonra çekilme emrini duyduk. Direklere bağlanmış olanlar geri getirildiler ve bizlere İmparator Hazretlerinin hayatımızı bağışladığını bildiren yazısını okudular. Sonra son hüküm okundu. Sadece Palm affedilmişti. Aynı rütbeyle birliğine yollandı.

F. Dostoyevski

XVII

KARDEŞİ MİCHAEL'e

22 Şubat, 1854

(Omsk'dan)

Nihayet seninle daha açıkça ve daha makul bir şekilde konuşabileceğim. Ama bir satır daha yazmadan şunu sormalıyım sana: Allah aşkına bu günedek bana neden tek bir kelime bile yazmadığını söyler misin Senden bunu nasıl bekliyebilirdim En yalnız ve terkedilmiş durumumda senin artık hayatta olmadığını düşünüp korkunç umutsuzluklara kapılıyordum. Geceler boyu uzun uzun çocuklarının ne olduklarını düşünüyor ve onlara hiç yardımda bulunma imkânına sahip olmadığım için kötü kaderime lânetler ediyordum. Ama senin hayatta olduğunu işittiğim zamanlar (ki bu sadece uzun süre çektiğim hastalığım sırasında oldu) sana acı bir şekilde sitemler ediyordum. Sonra aklın bu kızgınlık süresi geçiyor ve affediyordum seni. Kendimi kıyasıya zorluyordum seni haklı çıkarabilecek bir sebep bulmak için ve bunu bulduğum zamanlarda rahatlıyordum şu ana kadar da sana olan inancım kaybolmuş değildir zaten: Beni sevdiğini ve beni hatırladığını biliyorum. Sana resmî makamlarımız yolu ile bir mektup yolladım. Almış olman gerekir bunu. Senden bir cevap beklediğim halde, hiç bir şey alamadım. O zaman bana yazman yasaklanmış mıydı? Ama ben böyle mektuplara izin verildiğini biliyorum. Zira siyasî suçlardan buraya gönderilmiş olan mahkûmlar, yılda bir sürü mektup alıyorlar. Hattâ Dourov'a bile geldi. Defalarca görevlilere, mektuplaşma meselesinin nasıl olduğunu sorduğumuzda, bizlere mektup yollamanın yasak olmadığını açıkladılar. Ama ben senin bu sessizliğinin asıl

sebebini buldum. Bir polis karakoluna gidemiyecek kadar tembeldin, ya da bir kere gittiğinde, sana hiç bir şeyden haberi olmayan bir görevli «hayır» cevabını verdi. Bir sürü kişisel korkular yaratmaya sebep oldun. Senin bir mektuba bile önem vermeyeceğini düşündükçe, gerçekten daha önemli olan şeylere de aldırmıyacağın kanısına vardım. Mümkün olduğu kadar çabuk yaz ve cevap ver bana. Fırsat kollamana lüzum yok. Resmî yollardan yolla. Elinden geldiği kadar açık ve teferruatlı yaz. Bu günlerde somundan kesilmiş bir dilim ekmek gibiyim. Geriye uzanmak istiyorum ama olmuyor. Les absents ont toujours tort. Yoksa bu deyim ikimiz için de mi gerçek oldu? Ama üzme kendini: İnanıyorum sana.

Cezaevinden çıkalı bir hafta oldu. Bu mektubu sana en kesin bir gizlilikle yolluyorum. Kimseye tek bir kelime bile etme bu konuda. Sana Sibiryo Ordu birlikleri'nin resmî kanalı ile bir mektup daha yollıyacağım, ona en kısa zamanda cevap ver - bu mektuba ise ilk müsait fırsatta. Bütün bunlara rağmen yazacağın resmî mektupta, son dört yılda neler yaptığını bana etraflı bir şekilde anlat. Ben ise kendi hesabıma sana ciltler yollamak isterdim. Ama benim zamanım bu yaprağa bile yetmediğinden sana ancak çok önemli olan şeylerden bahsedeceğim.

En önemli olan nedir? En önemli olan neydi benim yakın geçmişimde? Hatırladığım vakit bu mektubun bile buna yeterli olmadığını anlıyorum. Şu anda aklımda olanları sana nasıl söyliyebilirim? Düşündüğüm şeyler, yaptığım şeyler, yediğim cezalar, varabildiğim sonuç. Böyle bir göreve kalkışamam bile: Kesinlikle yapılamaz böyle bir şey. Bir işi hiç bir zaman yarım bırakmak istemem. Sadece bir parça söylemek, hiç bir şey söylememek demektir. Her ne ise şimdi tafsilâtlı bildirim eline geçecek. Oku ve ne çıkarırsan çıkar. Sana her şeyi anlatmak be-

nim için bir görev olduğundan işe bütün tahırladıklarımla başlıyorum. Birbirimizden nasıl ayrıldığımız aklında mı benim aziz ve sevgili dostum? Sen benim yanımdan ayrılmıştın ki, üçümüz, Dourov, Yastrçembski ve ben prangaya vurulmak üzere dışarı çıkarıldık. Noel gecesi (1849) tam gece yarısı, zincirler ilk defa değdiler bana. En azından beş kilo çektiklerinden yürümeyi inanılmayacak kadar zorlaştırıyorlardı. Sonra her birimizi yanımızda birer jandarma olduğu halde açık kızaklara bindirdiler- görevli kafileyi yola düzdü - ve Petersburg'u terkettik. Yüreğim ağırlaşmıştı sanki. Bir sürü karışık ve değişik, hiç bir kesinliği olmayan hisler doldurdu içimi. Garip bir çırpmış gibi atan yüreğim onun ağrısını uyuşturuyordu. Temiz hava canladırıcıydı ve onun etkisinde her yeni deneyin başında duyulan o canlı garip merak ve sabırsızlık beni rahatlandırdı. Dikkatle Petersburg'un bayram ışıkları ile donatılmış evlerine bakıyor ve elveda diyordum her birine ayrı ayrı. Senin evinin önünden geçtik. Krayevski'nin pencereleri pırıl pırıldı. Bana, onun bir Noel ziyafeti vereceğini, senin çocuklarm ve karın Emilie Fyodorovna ile birlikte oraya gideceğini söylemiştin. Evin önünden geçerken korkunç bir hüzün kapladı içimi. Küçüklerden ayrılıyordum. Onlar için öylesine yalnız hissediyordum ki kendimi, yıllar sonrası bunu hatırladığım zamanlar bile gözlerimin yaşarmasına engel olamadım. Yaraslov'un ötelerine götürülüyorduk. Üç dört durak sonra sabahın kurşunî alacakaranlığında Schlüsselburg'da durup bir hana girdik. Öylesine istekle çay içtik ki orda, sanki bir haftadan beri elimizi hiç bir şeye sürmemiştik. Sekiz aylık tutukluluktan sonra kızak içinde gittiğimiz altmış vers (1.07 Km.'lik bir Rus uzunluk ölçüsü) iyice açmıştı iştahlarımızı. Bugün bile o halimi zevkle hatırlıyorum.

Kıvamımdaydım. Dourov devamlı olarak gevezelik

ediyor, Yastrçemski geleceğin istenmiyen korkularmdan bahsediyordu. Hepimiz görevlimizle daha iyi ahbap olabilmek için elimizden gelen gayreti gösterdik. Bize karşı arkadaşça, iyi davranan yaşlı ve iyi bir adamdı. Hayatta çok şey görmüş. Bütün Avrupayı dolaşmış. Yolda bize devamlı yakınlık gösterdi. Adı Kusma Prokefyeviç Prokofyef. Bütün bunların arasında bize bir de kapalı kızak temin etti ki bu son derece makbule geçti. Dayanılacak gibi değildi ayaz zira.

Ertesi gün bayramdı. Belirli duraklarda değişen sürücülerin üzerinde kıpkırmızı kuşaklı kurşunî Alman abasından paltolar vardı. Kimseler görünmüyordu köy sokaklarında. Bizleri Petersburg, Novgorot ve Yaroslavl Valiliklerinin uzaklarından götürdüler. Birbirlerinden çok uzakta sürüyle küçük ve önemsiz şehirler vardı. Ama bir Bayramda bunlardan birinden geçecek olsak yiyecek boldu doğrusu. Sürdük - korkunç sürdük giyimlerimiz sıcaktı, bu bir gerçek ama zaman zaman kızaklarda on saat oturmak zorunda kalıyorduk, ancak altı veya yedi durakta bir mola veriyorduk. Sabaha kadar donuyor ve duraklardaki sıcak odalara zor atıyordum kendimi. Söylemesi tuhaf ama bu seyahat tam manasıyle bana sıhhatimi kazandırdı. Perm yakmlarmda bazı geceler soğuk kırk derece kadar oluyordu. Böyle bir şeyi hiç tavsiye etmem sana. Son derece kötü bir şey bu. Uralları geçtiğimiz an son derece hazindi. Atlar ve kızaklar karın derinliklerine battılar. Korkunç bir kar fırtınası vardı. Kızaklardan indik — geceydi— ve kızaklar kardan kurtarılana kadar ayakta bekledik üzerimizde kar fırtınası fır dolanıyordu. Avrupa ve Asya'nın sınırındaydık. Önümüzde Sibirya esrarengiz geleceğimizle birlikte uzanıyordu. Ardımızda ise bütün geçmişimiz.

Çok hüzün verici bir şeydi bu. Gözlerim yaşlarla doldu. Yol boyunca köylüler bizleri görmek için akın

akın köylerinden fırlıyorlardı. Duraklarda ise ayaklarımızda prangalar olduğu halde bizden istenen fiatlar aslının üç misliydi. Bütün gayretlerimize rağmen Kusma Prokofyeviç'in masraflarımızın yarısını üzerine almasına engel olamadık. Böylece bütün yolculuk boyunca her birimizin masrafı sadece onbeş ruble oldu.

12 (1850) Ocakta Tobalsk'a geldik. İlgililerin önünden geçit resmi yaptıktan sonra üzerlerimiz arandı ve bütün paramızı aldılar. Ben, Dourov ve Yastrçemski aynı hücreye kapatıldık. Spieçniyof ve diğerleri bizden önce geldikleri için de birbirimizi ancak bir kere görebildik. Sana Tobolkta kaldığımız altı gün içinde edindiğim intibaları anlatmak isterdim ama burada yerim yok.

Sana sadece orada bize gösterilen şefkat ve yakınlıktan bahsedebilirim ki, bu bize sanki bütün geçmişi unutturan bir mutluluk oldu. Buradaki eski mahkûmlar (ve hattâ karıları) bizimle ilgilenip bizlerin tek dost ve akrabaları oldular. (Not: 14 Aralık 1825 de yapılan Hükûmet darbesine katılan «Aralıkçılar» adı verilen ve Sibiryaya sürülen kişiler) Yirmi beş yıldır ızdırap ve sıkıntı imtihanımına tutulan bu asîl ruhlar! Çok sıkı muhafaza altında tutulduğumuzdan onları pek sık görmemekle beraber bize elbise yiyecek gönderip rahatımızı temin ederek bize cesaret verdiler. Çok az elbise getirdiğim acı bir şekilde pişman oldum ama onlar bana elbise de gönderdiler. Nihayet Tobolsk'dan ayrılıp üç gün sonra Omsk'a vardık.

Tobolsk'dayken gelecekteki üstlerin konusunda bilgi edinmiştim. Kumandan dürüst bir kişiydi ama o Krivzov denen Binbaşı inanılmayacak kadar adi bir zalim, ayyaş, hilekâr kısacası tahmin edilebilecek dehşetlerin en büyüğüydü. Daha başlangıçta Dourov ile beni mankafalar diye çağırmaya başlayıp haddimizi bilmediğimiz ilk an döverek cezalandıracağına yemin etti. İki yıldır bu gö-

revdeydi ve şimdiye kadar en iğrenç ve kanuna uygunsuz şeyleri yapmıştı. İki yıl sonra yaptıklarından dolayı askerî mahkemeye verildi. Tanrı korudu beni ondan. Körkütük sarhoş yanımıza gelir (bir sefer olsun ayık görmedim) zararsız bir mahkûmu arar ve sarhoş olduğu —mahkûmun— bahanesiyle onu dövmeye başlardı. Sık sık geceleri gelerek rast gele ceza verir, şunun veya bunun sağ tarafı yerine sol tarafında yattığını, ya da kiminin uykuda konuştuğunu, dinlediğini ileri sürerdi. Kısaca sarhoş, aklına gelen her şey. Uzun bir süre böyle bir adama dayanmama imkân ve ihtimal yoktu. Ayrıca, aylık tekmilleri de Petersburg'a yazan oydu.

Toblosk'da mahkûmlarla tanışmıştım. Omsk'da ise dört yıl süreyle onlarla beraber yaşamak zorundaydım. Sert, kızgın ve acı kişilerdi. Asalete olan düşmanlıkları sonsuz olup asil olan bizlere sınırsız bir düşmanlık ve nefretle bakıyorlardı. Ellerinden gelse çiğ çiğ yerlerdi bizi. Nasıl bir tehlike içinde bulunduğumuza kendin karar ver. Onlarla aynı adetleri paylaşmak, beraber yemek yemek, aynı yerde uyumak ve bize devamlı olarak yapılan hakaretlere asla itiraz edememek.

«Siz esilerin demir gagaları vardır. Parça parça ettiniz bizi. Efendiler sizken halka eziyet ettiniz. Şimdi kötü günler kendi başınıza gelince bizlerle kardeş olmak istiyorsunuz.» Bu nakarat dört yıl sırayla gelişti. Bizlere ızdırap vermekten asla bıkmayan yüzelli düşman. Bu onların eğlencesi, oyunu, vakit geçirme aracıydı. Tek kalkanımız onlara karşı kayıtsız olmak ve ahlâk yüksekliğimizdi ki bunu tanıyıp kabul edip saygı duymak zorunda kaldılar. Onların isteklerine baş eğmeyişimize şaşırdılar. Kendilerinden üstün olduğumuzu kabul ediyorlardı. Suçumuzun ne olduğu hakkında en ufak bir fikirleri bile yoktu. Bu konuda son derece ihtiyatlı olduğumuz için hiç bir zaman birbirimizi anlamadık. Asalete karşı güt-

tükleri kin ve nefreti üzerimize akıtmalarına engel olmadık. Orda geçirdiğimiz zamanlar çok kötüydü. Askerî bir hapishane sivil bir hapishaneden daha beter. Tüm dört yılı zından duvarları arasında geçirdim. Dışarı sadece «ağır iş» yapmak için çıkarılıyordum. Her zaman olmamakla beraber iş ağırdı. Ara sıra kötü havalarda yağmurda ya da kışın dayanılmayacak ayazda kuvvetim terkedecekti beni. Bir seferinde cıvanın bile donduğu kırk derecelik bir soğukta dört saat fazladan iş yapmak zorunda kaldım. Bir ayağım dondu. Hep birlikte bir baraka odasında yaşıyorduk. Yıllar öncesi işe yaramadığından dolayı yıkılması gereken rezil bir tahta bina düşün. Yazları dayanılmıyacak kadar sıcak, kışları ise dayanılmayacak kadar soğuk. Tahtaların tümü çürümüş. Yerde bir parmak kalınlığındaki pislik her an için kayıp düşmek tehlikesi yaratıyor insana. Küçük pencereler öylesine donmuş ki insan gündüz vakti bile okumakta güçlük çekiyor. Camlardaki buzun kalınlığı sekiz on santim var. Tavan akıyordu. Her yerde esintiler var. Bir fıçıya doldurulmuş Ringa balığı gibiyiz.. Soba altı kütükle yandığı halde oda ısınmıyor ve buzlar erimiyor. Bütün kış süresince içerinin havası çekilir gibi değil. Mahkûmlar aynı odada çamaşırlarını yıkıyorlar ve etraf öylesine yaş oluyor ki kımıldamaya cesaret edemiyor insan. Alaca karanlıktan sabaha kadar baraka odasını terketmemiz yasak. Kapılar kapalı; Dış odaya tabii ihtiyaçların giderilmesi için büyük bir tahta yalak konulmuş ki insanın nefes almasını imkânsızlaştırıyordu. Bütün mahkûmlar domuz gibi kokuyorlar, söyledikleri insandan başka bir şey olmadıkları ve yaşamak zorunda oldukları için ellerinden fazla bir şey gelmediği. Çıplak tahtalar üzerinde uyuyoruz. Her kişiye bir yastıktan fazla müsade edilmiyor. Üzerlerimize ise kısa koyun postları örttüğümüzden, ayaklarımız devamlı olarak açıkta kalıyor. Bu yüzden de

her gece devamlı olarak donarcasına üşüyoruz. Bitler, pireler ve her türlü diğer haşarat anbarlar dolusu. Kışın üzerimize ince koyun postları, ayaklarımıza ise kısa konçlu çizmeler veriyorlar giymek için. Bu şekilde teçhiz edildikten sonra da çalışmak için ayaza çıkıyoruz.

Yemeğe gelince, ekmek ve lâhana çorbası. Talimatnameye göre çorbanın içinde kelle başına yüzyirmibeş gram et bulunması gerek. İçine daima sosis attıkları için ben bu güne dek gerçek bir et parçasma rastlamış değilim. Bayram günleri yulaf ezmesi veriyorlar ama, içinde, hemen hemen yağın damlası yok. Oruç günlerinde ise sadece lâhana. Midem bu şekilde yemekten berbat oldu. Sık sık hazımsızlık çekiyorum.

Bütün bunlardan sen de görüyorsun, insanın burada parasız yaşamasının imkânı yok. Eğer param olmasaydı muhakkak mahvolurdum. Kimse dayanamaz böyle bir hayata. Ama her cezalı bir takım el işleri yapıp satıyor, bu da onların eline bir kaç kuruş geçmesini sağlıyor. Ben sık sık çay içip kendime bir parça et alıyordum ki bu da benim kurtuluşum oldu. Tütün içmeden durmanın imkânı yok, aksi halde insan pis kokudan boğulabilir. Bütün bu işler görevlilerden habersiz yapılıyordu tabi..

Sık sık hastahaneye yattım. Sinirlerim öylesine bozulmuştu ki sara nöbetleri geçirdim. Neyse çok sık olmadı bunlar. Bacaklarımda da romatizma var. Bütün bunların dışında iyi hissediyorum kendimi. Bu rahatsızlıkların üzerine, bir de insanın bir kitap bulmasının imkânsızlığını ekle. Bir kitap bulduğum zamanlarda gizli okumak zorunda kalıyordum. Çevremde ardı arası kesilmez nefret, karışıklık, kavgalar, sûregelen fitnecilikler hüküm sürdüğü gibi, bir dakika da yalnız kalmamın imkânı yoktu ve hiç bir değişiklik olmadan dört uzun yıl devam etti bu. Burada hiç de mutlu olmadığımı söylersem

bana inanırsın değil mi? Bütün bunlara bir de hiç eksilmeyen, cezaya çarptırılmak, zincire vurulmak, ruhun devamlı eza çekmesini eklersen hayatımın tablosu çıkar karşına.

Bütün bunlardan sonra, sana ruhumun, inancımın, aklımın ve yüreğimin değişikliklerin nasıl sıkıntsını çektiğini anlatmayı denemiyeceğim bile bu dört yıl içinde. Ama aklımı ebedî bir şekilde teksif etmem, acı gerçeklerden çakarak içime dönmem meyvalarını vermeye başladı. Diğer günlerde asla düşünmediğim öylesine yeni fikirlerim ve ümitlerim vardı ki. Bütün bunlar senin için karmakarışık şeyler olacağından diğer konulara geçiyorum. Bir kelime söylemek istiyorum sadece: Beni unutma ve bana yardım et. Paraya ve kitaba ihtiyacım var. Tanrı aşkına yolla bunları bana.

Omsk nefret edilecek bir delik. Nerdeyse tek bir ağaç bile yok. Yazları-sıcak ve rüzgârlar, kum fırtınaları, kışları ise kar fırtınası getirir. Etrafı hemen hemen hiç görmedim. Genellikle askerlerin oturduğu çok pis bir yer. Son derece de sefih ve bozuk ahlâklı, avam tabakası demek istiyordum. Eğer bâzı kişileri keşfetmemiş olsaydım tam anlamı ile aklımı oynatırdım. Constantin İvanoviç İvanov bir kardeş benim için. Yapabileceği, elinden gelen her şeyi yaptı benim için. Kendisine borcum var. Eğer Petersburg'a gelecek olursa ona yakınlık göster. Yirmi beş ruble borcum var. Ama onun bana gösterdiği yakınlığı, bütün isteklerimi yerine getirmesini ve benimle öz kardeşim gibi ilgilenmesini nasıl ödeyebilirim? Bu bakımdan kendisi tek teşekküre borçlu olduğum kişi değil. Kardeşim, dünyada hâlâ asil tabiatlı kişiler var.

Sana daha evvel de söylediğim gibi, sessizliğin bana ızdırap veriyordu. Yolladığın paraya teşekkür ederim. Gelecek mektubunda (resmi bile olsa, zira şimdilik se-

ninle mektuplaşmamın mümkün olup olamıyacağını bilmiyorum.) gelecek mektubunda, bana etraflı yaz. İşlerinden, Emillie Fyodorovna'dan, çocuklardan, tanışlardan akrabalardan Moskovadakilerden kimlerin ölüp kimlerin kaldığından ve özellikle kendi işinden bahset. Hangi sermaye ile başladın (Not: Michael Dostoyevski'nin o zamanlar bir sigara fabrikası vardı.) Kâr getiriyor mu? Paralı mısın? Kısacası, bana maddi bakımdan destek olabilir misin? O halde kaç para yollıyabilirsin yılda? Ama sakın resmi mektupla para yollama, hele emin ve gizli bir adres bulamıyacak olursam. Şimdilik, paketleri gönderen adını Michail Petroviç olarak kullan. (Anlıyorsun değil mi?) Şu anda biraz param var ama hiç kitabım yok. Bu yılın dergilerini yollıyabilir misin? Hiç olmazsa O. Z'leri. Ama acele olarak istediklerim şunlar (çok önemli) eski tarihçiler (Fransızca çevirileri); yeni tarihçiler: Guizot, Thierry, Thiers, Ranke ve diğerleri. Millî incelemeler, kilise büyükleri. Ucuz ama en geniş bilgi veren baskılarını seç. İadeli olarak yolla. Kırgız bozkırlarının ucunda olan Semipalatinsk'e gitmem emredildi. Adresimi bildireceğim sana. Şimdilik şu adresi veriyim: «Semipalatinsk Sibirya Alayı, Yedinci Tabur, Er F. Dostoyevski.» Resmi adres bu. Mektuplarını buraya yolla. Ama kitaplar için başka bir adres vereceğim. Şimdilik Michael Petroviç diye yaz. Unutma her şeyden evvel Almanca bir sözlüğe ihtiyacım var.

Semipalatinsk'de beni nelerin beklediğini bilmiyorum. Hizmeti fazla önemsediğim yok. Beni asıl ilgilendiren, kendini kullan ve benim için bâzı kişilerle ilgi kur. Bir iki yıl sonra beni Kafkas'lara gönderemezler mi? Hiç olmazsa o zaman Avrupa Rusyasında olurum. En büyük isteğim bu. Tanrı aşkına sağla bunu benim için. Kardeşim! Beni unutma. Yazılarımla seni azarlıyor, haysiyetini kırıyorum. Ama sana olan inancım henüz sönmüş değil.

Kardeşimsin ve beni severdin. Paraya ihtiyacım var. Yaşamak için bir şeylerimin olması lâzım. Boş yıllar olmayacak bunlar. Benim için sarfettiklerin kaybolmayacak. Eğer bana yardım edersen çocuklarının nafakasını çalmış olmıyacaksın. Yaşarsam bunu sana faizi ile öderim binlerce defa. Altı yıla, belki de daha evvel, kadar kitaplarımın basılmasına izin alacağımdan eminim. Belki çok başka türlü de olabilir ama şimdilik pervasızca yazmak istemiyorum. Bendeh tekrar haber alacaksın.

Bir gün gene görüşeceğiz kardeşim. Buna kerrat cetveline inandığım gibi inanıyorum. Bu benim ruhumda apaçık bir şey. Bütün geleceğimi görüyorum gözlerimin önüne serili. Ve başarılı olacağım. Sadece insanlardan ve zalimlikten korkuyorum. Benden hoşlanmıyacak bir üst subayla ne kadar kolay karşılaşabilirim (böyle kişiler de vardır). Devamlı şekilde askerliğin sertlikleriyle bana eziyet edip beni mahvedebilir-zira zayıfım ve asker hayatının tam yükünü çekemem. «Ordakiler oldukça basit kişilerdir» diye teselli ediyor çevremdekiler beni. Oysa ben basit olanlardan, karışık olanlardan fazla korkuyorum. Zira bu çeşit kişiler her yerde aynıdır. Cezaevi yıllarımda aralarında soyguncu- katiller olan kişiler tanıdım. İnan bana içlerinde öylesine derin, kuvvetli ve iyi huylu olanları vardı ki, sert bir dış görünüşün altında bulmak büyük sevinç oldu benim için. Sadece bir iki örnek değil, ama bir sürü. Diğerleri de düpedüz iyi kişilerdi. Genç bir Çerkes'e Rusça okuyup yazmasını öğrettim- soygun ve cinayet suçundan Sibiryaya gönderilmişti. Ne derece minnettardı bana. Başka bir cezalı ise, kendisine veda ettiğim zaman ağladı. Evet kendisine sık sık para vermiştim ama, o kadar az ki! Oysa bana karşı olan şükranı öylesine sınırsız! Ben ki diğerleri ile olan ilişkilerimde öylesine düzensiz, sabırsız bir kişiliğe sahibimdir. Fakat onlar bunu benim o andaki kafa durumu-

ma vererek, tavrımı hiç homurdanmadan kabul ettiler. Sırasıyken söyliyeyim: Ceza evindeyken ne değişik milletlerden ve değişik tipler ve kişilerle tanıştım. Onların hayatlarının içinde yaşadığım için gerçekten onları tanıdığıma inanıyorum. Bir sürü serserinin ve hırsızın hayatları çırılçıplak önüme serildiği gibi her şeyden evvel avam tabakasının o kahrolmuş varoluşlarını öğrendim. Şüphesiz ki orda yaşadığım hayat boşuna geçmedi. Pek az kişinin bildiği gibi Rus halkını tanıdım. Bundan kibirleniyorum ama bu kadarı da affedilebilir sanırım.

Kardeşim! Bana hayatının önemli olaylarını anlatmayı unutma. Resmi mektubu Semipalatisk'e yolla-diğerini yakında öğrenirsin. Petersburg'daki edebî çevrelerden tanıdıklarımızdan bahset (çok etraflı olarak) ve Moskova'daki akrabalardan. Kardeşimiz Kolya nasıl? Peki, ya (çok önemli bu) kızkardeşimiz Şaşa ne yapıyor? Dayımız hayatta mı hâlâ? Peki ya Andrey kardeşten ne haber? Teyzemize Vera eliyle yazıyorum. Aman Tanrı aşkına bu mektubu bir ölüm sırrı gibi tut ve hemen yak. Bu bir çok kimselerin başını derde sokabilir. Bana kitapları yollamayı unutma aziz dost. Her şeyden evvel, tarihler, millî incelemeler, kilise büyükleri, O.Z.'ler ve kilise tarihi. Hepsini birden yollama. Mümkün olduğu kadar sık aralıklarla yap bu işi. Senin paranı sanki kendi parammış gibi sarfediyorum ama bunun sebebi senin bu günkü durumunu bilmememden ileri geliyor. Bana işlerinden geniş olarak bahset ki, bu konuda bir fikir sahibi olayım. Fakat şuna işaret koy kardeşim: Kitaplar benim hayatım, yiyeceğim ve geleceğimdir. Tanrı aşkına terketme beni. Yalvarırım. Kitapları açıkça yollamak için izin almaya çalış. Ama tedbirli ol. Eğer açıkça yollanabilirse açıkça yolla. Eğer yollanamıyorsa o zaman Constantin İvanoviç kardeşin adresine yolla. Elime geçer benim. Aklıma gelmişken söyliyeyim. Kendisi hem de bu yıl

Petersburg'a geliyor. Sana her şeyi anlatır. Nasıl bir ailesi var! Ve nasıl bir karısı! Genç bir kız. «Aralıkçı»lardan Annenkov'un kızı. O ne yürek, o ne huydur-ve hele bütün geçirdiklerini düşünecek olursan. Bir hafta sonra Semipalatinsk'e gittiğim zaman kapalı bir adres bulmaya uğraşacağım. Henüz zayıf olduğum için bir süre burada kalmak zorundayım. (Bana Kuran'ı, ve Kant'ın «Saf düşüncenin eleştirmesi»ni yolla.) Eğer resmî olmayan yollardan kitap gönderme fırsatı eline geçerse Hegel'i yolla- Bilhassa Hegelin «Felsefe tarihi»ni. Bütün geleceğim bunlara dayanıyor. Tanrı aşkına imkânlarını kullan ve beni Kafkasya'ya naklettir. Ayrıca iyi haber alan kişilerden kitaplarımı bastırabilip bastıramıyacağımı öğrenmeye çalış ve hangi yoldan bu izni tasdik ettirmek için kime müracaat etmem gerektiğini bildir. İzin için bir iki yıla kadar başvurmak kararındayım. Yalvarırım o zamana kadar destek ol bana. Parasız, askerlik hayatında mahvolabilirim. Onun için lütfen!

Belki başlangıçta diğer akrabalar da bana biraz yardım ederler. Böyle olursa parayı sana versinler, sen yollarsın. Teyzeme ve Vera'ya yazdığım mektuplarımda kesinlikle paradan bahsetmedim. Eğer beni düşünüyorlarsa kendileri tahmin edebilirler bunu.

Filibov, Sıvastopala gitmeden evvel yirmibeş ruble verdi bana. Komutan Nabakov'a bıraktığı için evvelden hiç bir haberim olmadı. Hiç param olmadığını düşünmüş. İyi yürekli kişi. Sürgünde olan bizimkilerin vaziyeti kötü değil. Toll cezasını tamamladı ve şimdi sâkin bir şekilde Tomsk'da oturuyor. Yastrçemski Tara'da. Onunda cezası dolmak üzere. Spiyeçayov İrkutsk eyaletinde. Herkese sevdirmiş kendini ve hürmet ettirmiş. Garip bir kaderi var bu adamın. Ne zaman ve nerede hangi şartlar altında olursa olsun meydana çıktığında yanma sokulunmaz kişiler bile kendisine saygı gösteriyorlar. Petra-

çevski'nin her zamanki gibi aklı başında değil. Monbelli ve Loov iyiler. Peki sen nasılsın bakalım? Madem Pleçiyev'i sık sık görüyor musun? Oğlu ne yapıyor? Buradan geçen cezalılardan duyduğuma göre hayatta ve Omsk zındanındaymış. Golovinski de uzun bir süreden beri Kafkasyada. Senin edebî çalışmaların ve edebiyatla ilişkin nasıl? Bir şeyler yazıyor musun? Krayeski'den ne haber? Onunla ilişkin nasıl? Ostrovski beni ilgilendirmiyor. Pissemski'den hiç bir şey okumadım. Druşinin'den nefret ediyorum. Eugenie Tur büyüledi beni. Krestovski'den de hoşlanıyorum.

Sana çok daha fazla yazmak isterdim ama, aradan o kadar uzun zaman geçti ki, bunu bile yazmak bir bakıma güç. Ama gerçekte hiç bir zaman bağlarımız kopmuş olamaz. Benim için öp çocukları. Fedya amcayı hatırlıyorlar mı? Bütün ahbaplara selâm. Ve bu mektubu son derece gizli tut. Hoşça kal, hoşça kal sevgili dost. Yeniden benden haber alacak ve belki de göreceksin.

Evet. Birbirimizi tekrar göreceğimizden kesinlikle eminim. Hoşça kal. Sana yazdıklarımı dikkatle oku. Bana mümkün olduğu kadar sık yaz (hattâ resmî yollardan da olsa.)

Seni ve sizleri çok çok kucaklarım.

Senin
Dostoyevski'n.

Hamiş: Çocuk hikâyemi aldın mı? (Not: «Küçük Kahraman»dan bahsediyor. Bu hikâye 1857 yılında O.Z. de «M-y» takma adıyla çıkmıştır.) Kaledeyken yazmıştım. Eğer senin elindeyse ne kimseye göster, ne de bir şey yap. 1850 yılında «Çift»i yazan Çehernov kim?

Gelecek sefere kadar!

Senin
Dostoyevski'n.

XIX

BAYAN N. D. FONSİVİN'e

Not: «Aralıkçılar» dan M. A. Fonsivin'in karısı. Dostoyevski onunla 1850 yılında Tobolsk'da tanışmıştır. Tutukluluğun sırasında kardeşi ile mektuplaşmasına izin verilmediğinden, bu kadın onun dış dünya ile ilişkisinin vasıtası olmuştur.

Omsk
Mart başı, 1954

Bundan evvelki oturma yerimi terkettikten sonra nihayet size yazabiliyorum benim iyi N.D.'m... Son yazdığımda ruhen ve bedenen hastaydım. Hasretlerle yanıyordum ve mektubumun çok mânâsız olduğunu söyliyebilirim. Maddi ve manevi bakımdan bu renksiz ve uzun hayat iyice boğdu beni. Bu gibi anlarda mektup yazmak benim için her zaman keder verici olmuştur. Ben bunu, kişiye ne kadar yakın olunursa olunsun, kendi kederini ve dertlerini zorla başkalarına aktarmak istemek gibi bir korkaklık olarak kabul ederim. Bu mektubu size dolaylı bir şekilde yolluyorum ve sonunda sizinle kendimi zorlamadan konuşabildiğim için mutluyum. Bütün bunların dışında Semipalatins'deki yedinci tabura tayin edildiğim için, gelecekte sizinle nasıl mektuplaşabileceğimi hiç bilemiyorum. (Burada Dostoyevski kardeşi ve Bayan Fonsivin ile en sağlam bir şekilde nasıl mektuplaşabileceğinin tartışmasını yapmaktadır.)

Mektubunuzu ne büyük bir zevkle okudum sevgili N.D. Ne kadar güzel mektuplar yazıyorsunuz. Yahut daha kesinlikle söyliyecek olursam, mektuplarınız o iyi kalbinizden kolay ve tabii bir şekilde akıyor. İçine kapalı ve buruk kişiler vardır ki ancak pek seyrek anlarda coşabi-

lirler. Böyle insanları tanırım ben. Aslında kötü kişiler değildir onlar-gerçekten de tam tersine.

Neden olduğunu bilmiyorum ama, mektubunuzdan anladığıma göre, evinize kötü bir ruh haleti içinde dönmüşsünüz. Anlıyorum bunu. Zaman zaman ben de, şayet eve dönecek olursam, oradaki etkilerin bana sevinçten çok keder vereceğini düşündüm. Sizin hayatınızı yaşamadığım gibi onun bir çok kısımları da benim için meçhul. Zaten gerçekte de insan ölümlü olan bir dostunun tüm katını bilemediği halde, insan tabiatının yabancısı olmadığımız için, bana göre sürgünde yaşamış bir kimse evine döndüğü zaman geçmişteki kederli hayatını kafasında ve anılarında devamlı olarak yaşamaktadır. Gerçek bir terazi gibidir bu, insan bununla bütün dayandığı şeylerin ciddiyetini, başından geçenleri ve neler kaybettiğini ölçebilir. Tanrı uzun ömürler versin size. Bir çok kişiler bana sizin çok dindar olduğunuzu söylediler. Dindar olduğunuz için değil ama, kendim içinde yaşadığım ve öğrendiğim için size şunu söyliyebilirim ki, kişi böyle anlarında kendini «Saman» gibi hissedip inançla susuyor ve sonunda sade ve basit bir şekilde buluyor bunu. Zira kişi mutsuz zamanlarında gerçeği daha açık görebilmektedir. Size kendimden bahsedecek olursam, bu yaşta hâlâ bir çocuğum ben. İnançsız, şüpheci ve galiba da (hattâ buna gerçekten eminim) hayatının sonuna kadar böyle kalacak bir çocuk. Ne korkunç acılar vermiştir bu bana (hâlâ da vermede) bütün bunlara karşı elimde kuvvetli deliller olduğu halde, imanı özlemek, oysa ki Tanrı bana ara sırada tam huzuru veriyor, ve bu anlarda ben sevip sevildiğime inanıyorum. Böyle anlarımda kendime açıkladığım imanım; içimde açık ve kutsal benim için. Son derece basit, bu iman. Şöyle ki: Bir kurtarıcıdan daha sevgili, daha derin, daha akıllı, daha insancıl daha mükemmel bir şey olmadığına inanıyor ve kendi kendime

kıskanç bir aşkla, orada olan O'ndan daha büyük bir kimse olmadığını söylediğim halde, orada da kimse olamıyacaktır. Hattâ daha da ileri giderek şunu söyliyebilirim: Her kim ki bana İsa'nın gerçeğin dışında olduğunu, ve gerçeğin onu dışarı attığmı ispatlarsa o zaman ben, gerçeğin yanında değil, İsa'nın yanında olmayı tercih ederim.

Bu konuda daha fazla bir şeyler söylememem daha iyi. Ve gene de, bazı konulara neden toplumda hiç bir zaman dokunulamadığmm ve bir kimse bunu ortaya attığı zaman da diğerlerinin rahatsız olma nedenlerini bilmiyorum. Yeter artık. İşittiğime göre Güneyde bir yerlere seyahat etmeyi arzu ediyormuşsunuz. Tanrının, gereken izni almanızda başarılı olmasma, yardım etmesini dilerim. Lütfen söyler misiniz bana, ne zaman bizler de oldukça hür olacağız? Hiç olmazsa diğer insanlar kadar hür. Belki de hürriyete artık ihtiyacımız olmadığı zaman. Kendi hesabıma benim istediğim, ya hep ya hiç. Asker elbisem içinde de eskisi gibi aynı tutukluyum. Ruhumda büyük bir sabrın bulunduğunu öğrenmem beni son derece sevindiriyor. Dünyada bir şeye sahip olma isteğim yok. Bütün ihtiyacım sadece kitaplar, yazma imkânı ve günde bir kaç saat yalnız kalabilmek. Beni en fazla rahatsız eden de bu sonuncusu. Hemen hemen beş yıldır ya devamlı gözetleme altında kaldım, ya da bir sürü insanla beraber. Bir saat bile yalnız kalamadım kendi kendimle. Tabii bir ihtiyaçtır yalnız olmak insan için. Tıpkı yemek ve içmek gibi. Böylesine yoğun bir ortak yaşamada kişi tüm yüreği ile insanlığın düşmanı olabilir. Devamlı olarak başkaları ile birlikte yaşamanın insan üzerindeki etkisi zehir veya boyunduruğa vurulmaya benziyor. Dört yıldan beridir çekiyorum bu dayanılmaz ölüm işkencesini. Bâzı anlarda, iyi veya kötü olsun her insandan nefret ediyordum. Sanki her biri benim vaktimi çal-

dıkları halde ceza görmeyen hırsızlardı. Bunun taşınamayacak kadar güç olan tarafı, kişinin haksız, fena kötü huylu olarak büyümesi, bundan haberdar olduğu, kendine ispatladığı halde, kendini kontrol edecek kuvveti kendinde bulamamasıdır. Tecrübe ettim bunu. Tanrının Sizi böyle bir şeyden uzak tutacağına eminim. İnanıyorum ki, kadın olmanız dolayısiyle dayanma gücünüz çok daha fazladır.

Bir satır olsun yazın bana N.D. Asyanın gerçek bir çölüne gidiyorum. Ve bana öyle geliyor ki Semipalatinsk'-de, bütün duygularım, anılarım geçmişim terkedecek beni, hattâ hâlâ sevdiğim ve geçmişimde bir gölge gibi dolaşan son kişi bile. Öylesine korkunç bir şekilde insanlara alışıp, koparılmaz bir şekilde çevreme öylesine uyuyorum ki, ayrılma zamanı geldiği zaman büyük acılar duymadan çekip koparamıyorum kendimi. Sizin için isteğim, uzun ve mutlu yıllar yaşamanızdır N.D. Yeniden karşılaşacak olursak, birbirimizi taptaze olarak tanıyacağız ve belki de her ikimizin, yaşıyacak sürü ile mutlu günü olacak. Devamlı bir bekleme içinde yaşıyorum. Devamlı olarak hastayım. Çok yakınlarda kesinlikle bir şeyin olacağını hissediyorum. Tüm hayatımın en müşkül anlarına yaklaşmaktayım-ama gelecek ne olursa olsun onu karşılayacak kadar olgunum artık. Bu belki parlak ve rahatlandırıcı, belki de tehdit edici bir şeydir. Ama her ne olursa olsun önüne geçilmez bir şekilde yaklaşmakta. Aksi halde tüm hayatım bir başarısızlık olacaktır. Belki de bütün bunlar hastaca bir taşkınlık. Elveda N.D. daha doğrusu au revoir. Umabiliriz değil mi? Birbirimizi tekrar göreceğimizi?

Sizin
D.

Hamiş: Tanrı aşkına bu dağınık ve pis mektubun kusuruna bakmayın. Ama Sizi şerefimle temin ederim ki, silip bozmadan yazamıyorum. Kızmayın bana.

XX

BAYAN DMİTRİYEVNA İSSAYEV

(Not: Dostoyevski'nin gelecekteki karısı.)

Semipalatinsk'ten Kuznesk'e
(Tomsk Eyaleti)

4 Haziran, 1855

Bana yoldan yazdığınız aziz mektuba binlerce teşekkür ederim benim sevgili ve unutulmaz arkadaşım Maria Dmitriyevna. Umarım ki Siz ve Alexander İvanoviç (Not: Kadının kocası) her ikinize de dostum dememe izin verirsiniz. Burada gerçekten dosttuk ve ben öyle kalacağımıza inanıyorum. Sadece bir ayrılık değiştirecek mi bizi? Sanmıyorum. Sizlerden ayrılmak sevgili dostlarım beni öylesine ağır bir şekilde etkiledi ki, sadece bundan sizlere ne kadar bağlı olduğumu anladım. Tasavvur edin: Bu Size yazdığım ikinci mektup. Daha evvelki posta için, sizin yürekten gelen sevgili mektubunuza cevap yazmıştım ama, bunu yollamadım Maria Dmitriyevna. Mektubumu postaya verecek olan Alexander Yegoroviç (Not: Baron Vrangel.) geçen Cumartesi aniden Smyev'e hareket etmiş, benim de bundan Pazardan evvel haberim olmadı. Aynı anda iki gün için, uşağı da ortadan kaybolunca mektup cebimde kaldı. Kötü talih. Tekrardan yazıyorum Size bu mektubun da gidip gitmiyeceğini bilmiyorum. Alexander Yegoroviç henüz dönmedi. Ama ardından özel bir ulak yolladılar.

Burada her an Genel-Vali'yi beklemekteyiz. Belki de gelmiştir bile. Dediklerine göre dört beş gün kalacakmış. Yeter bu kadar. Kuznesk'e nasıl vardınız? Yolda başınıza bir şey gelmediğini umar ve buna dua ederim. Üzgün

ve hattâ hasta olduğunuzu yazıyorsunuz. Son derece endişeleniyorum Sizin için. Bu yolculuk bir sürü dertlere ve kaçınılmaz rahatsızlıklara sebep olduktan başka, bir de üstüne hastalık eklensin! Nasıl dayanacaksınız bütün bunlara? Sizden başka, hiç bir şeyi düşünemiyorum. Ne kadar duygulu bir kişi olduğumu bildiğiniz için endişelerimi tahmin edebilirsiniz. Tanrım! O kadar küçük olan Siz-Siz ki herhangi bir toplumun süsü olabilirsiniz-nasıl hakkedersiniz adi dertleri ve aksilikleriyle dolu bir talihi. Meş'um kader! Sabırsızlıkla bekliyorum mektubunuzu. Ah bu postayla gelebilse! Öğrenmek için defalarca gittim ama, Alexander Yegoroviç geri dönmedi henüz. Vaktimi nasıl geçirdiğimi ve günümü Sizsiz nasıl düzenlediğimi soruyorsunuz. Öylesine kederliyim ki, iki hafta ne yapacağımı bilemedim. Kendimi nasıl yetim hissettiğimi bilebilseniz. Tıpkı 1848 de beni tevkif edip, bütün değer verdiğim ve sevdiğim kişilerden uzaklaştırarak hapse attıkları zamana benziyor. Öylesine bağlandım ki Size. İlişkimize hiç bir zaman sadece bir tanışlık gözüyle bakmadığım için artık Siz yakınımda değilken bir çok şeyleri anlamaya başladım. Tam beş yıl insanlarla hiç bir ilişkim olmadan yaşadım —oldukça yalnız— kalbimi açabileceğim tek bir yaratığa rastlamadan. Oysa her ikiniz bana bir kardeş gibi davrandınız. Başından beri hatırlıyorum bunu. Evinizde, kendimi, kendi evimdeymiş gibi hissettim. Alexander İvanoviç, kendi kardeşine, bana gösterdiği yakınlıktan daha fazlasını gösteremezdi. Çekilmez kişiliğimle sizlere kızgınlık sebepleri yarattığım halde, her ikiniz de beni sevdiniz. Farkettim, hissettim bunu, ama gerçekte tüm yüreksiz değilim ben. Harikulâde bir kadınsınız. Bulunmaz, çocuk şefkati ile dolu bir kalbiniz var ve bana bir kızkardeş gibi davrandınız. Gerçek olan şu ki, bir kadının bana bu derece dostça davranması hayatımın büyük olaylarından biridir. Zira en

iyi bir erkek bile genellikle, söylememe izin verirseniz, kütükten farksızdır. Kadın yüreğinden, kadın şefkatinden, kadın merhametinden, kadın sevgisinden, kendi duygusuzluğumuz yüzünden çoğu zaman habersizdir-farkma bile varmayız bunun. Ben bütün bunları Sizde buldum, benim bütün kusurlarıma rağmen, bir kızkardeş bana Sizin kadar zayıf ve anlayışlı davranamazdı. Eğer bâzı şiddetli karışıklıklardan geçtiysek bu daima benim nankörlüğüm yüzünden olmuştur. Ayrıca, hasta, kızgın ve yaralıydınız. Yaralıydınız, zira bu iğrenç toplum sizi değerlendiremediği gibi anlıyamadı da. Sizin gayretinizde bir kişinin bütün bu haksızlıklara karşı baş kaldırması gerekiyordu ki, böyle bir başkaldırma kıymetli ve asildir. Bunlar Sizin kişiliğinizin temel özellikleri. Çektiğiniz ızdıraplar ve şartlar elbette ki çok değiştirdi-ama Tanrı için! Bu başarısızlıklar bir tefecinin kârı ile daima geri alınmışlardır. Devamlı olarak budala olmadığım için bunu görüp kıymet verdim. Bir kelimeyle, evinizi kendi evim gibi sevmek zorundaydım. Zaten başka türlüsünü yapamazdım da. Her ikinizi asla unutmayacağım gibi, Sizlere daima teşekkür borçlu olacağım. Kesin kanım, her ikinizin de bana karşı yapmış olduklarınızdan en ufak bir fikrinizin olmamasıdır. Oysa Sizin gibi insanların varlığı ne kadar gerekli benim için. Ama yeter, bütün mektupta bunlardan bahsedecek değilim. Lânet ediyorum bu mektuba-çünkü bana Sizlerden ayrılmamı hatırlatıyor. Her şey bunu hatırlatıyor zaten. Size geldiğim o alacakaranlık saatlerde üzerimi öylesine bir keder kaplıyordu ki, eğer başımı öne eğebilecek kabiliyetim olsaydı ağlardım gerçekten. Ve Siz gülmezdiniz gözyaşlarıma benim. Biliyorum. Son defa olarak, kalbim öylesine şekillendi ki, bütün değer verdikleri ve sevdikleri köklü olarak büyüyor içinde ve söküldüğü zamansa bunlar büyük yaralara, acılara sebep oluyor. Oldukça yalnız yaşıyorum burda ve

kendimle ne yapacağımı bilemiyorum. Korkunç bir boşluk. Sadece Alexander Yegoroviç var. Beraber olduğumuz zamanlar daima kederliyim. İstemiyerek kendimi onunla kıyaslıyorum. Sonucun ne olduğunu kolaylıkla tahayyül edebilirsiniz. Ne olursa olsun daima yakında. Yokluğu süresince iki defa Kasakov bahçelerine gittim ve öylesine kederlendim ki! Geçen yazı düşündükçe, Sevgili ve aziz Siz'in tek isteğiniz olduğunu hatırlıyorum, kırlara çıkmak ve böylece belki de temiz hava alabilme imkânıma sahip olma.. Büyük bir keder kapsıyor her tarafımı ve korkunç derecede üzülüyorum Sizin için. Hatırlıyor musunuz hep beraber —Siz, Alexander İvanoviç, Ben ve Elena— bir kere Kasakov bahçelerine gitmiştik. Oraya tekrar gittiğim zaman o his ne kadar canlıydı. Bahçelerde hiç bir şey değişmemiş. Birlikte oturduğumuz sıra hâlâ olduğu yerde duruyor Öylesine kederlendim ki. Yazdığınız mektupta Vrangel ile birlikte oturmamı teklif ediyorsunuz ama bunu yapmak istememin bir sürü ağır sebepleri var, karşı koyan. Evvela para meselesi. Eğer beraber oturacak olursak, onun parasınla yaşamak istemediğimden, kira, yemek ve uşak masraflarım çok daha fazla olacak. İkincisi benim kişiliğim. Üçüncüsü, onun kişiliği. Dördüncüsü ise, kendisini her türlü kimselerin ziyaret ettiğinin farkına vardım. Bununla kendimi toplum dışına kapatmak istediğimi söylemek istemiyorum ama, yabancılara tahammülüm yok. Sonuncusu ise, yalnızlığı seviyorum. Alışkınım buna ve alışkanlık ikinci bir tabiat gibidir. Yeter. Gerçekten Size daha hiç bir şey söylemedim. Sizinle ormana kadar gidip bir çam ağacının altında (bu ağacı işaretledim) vedalaştıktan sonra, Vrangel ile kol kola (Atını yularından çekerek götürüyordu) Peçeçonovların konuksever evlerine gittik. İşte ilk defa orada perişan halimin farkına vardım. Başlangıçta uzaklarda giden arabanızı gördüm, sonra sadece

sesini işittim, sonunda ise artık tamamen uzaklaşmıştı. Bir Droşki'ye binerek (Not: Dört tekerlekli bir Rus arabası) her ikinizden ve Sizin seyahata nasıl dayanabileceğinizden konuşmaya başladık. O zaman Vrangel beni son derece sevindiren bir şey söyledi. Sizin gideceğiniz günün sabahının erken saatlerinde, Pyotr Michailoviç gelip, Vrangel'e geceyi biryerlerde beraber geçirmeyi teklif etmiş. Vrangel bu teklifi reddedince Michailoviç, nedenini sormuş bunun. O zaman şöyle cevap vermiş: «Çünkü İssayev'leri uğurlamaya mecburdum.» O zaman Pyotr Michailoviç hemen sormuş yeniden: «O halde bu çifti gayet iyi tanıyorsun. «Vrangel sert bir şekilde cevap vererek, Sizleri kısa bir zamandan beri tanıdığını, buna rağmen evinizin son derece huzur verici olduğunu hele sahibesinin —ki bu Sizsiniz— Petersburg'dan beri kıyaslıyabileceği hiç bir kadına benzemediini ve belki de bir daha böyle bir kimse göremiyeceğini, «Sizin gibi bir kimseye asla rastlanmıyacağını» söyleyip ilâve etmiş. «Onunla tanışmanızı büyük bir şeref olarak kabul ediyorum.»

Vrangel'in bu hikâyesi beni son derece sevindirdi. En iyi toplumlardan kadınlar tanıyan (zira kendisi böyle bir toplumda doğmuştur) böyle birinin fikri bence oldukça kesindir. Buna benzer konulardan konuşup devamlı olarak Peçeçonovları ihmal ederek gün atarken şehre vardık. Kendisine hiç bir emir vermediğimiz arabacı bizi doğruca benim evime götürdü. Çay içmeyi teklif ettiysem de kabul etmediler ve ben buna gerçekten sevindim, zira yalnız kalmayı özlüyordum. Uzun bir süre evde kaldım. Odamın içinde aşağı yukarı dolaşarak güneşin doğuşunu seyredip geçmiş yılı düşündüm. Öylesine çabuk geçti ki gözlerimin önünden. Bütün anılarımı düşündüm, geleceğimi düşündüm. Son derece kederlendim. O günden beri gayesiz bir şekilde dolaşıp duruyorum hemen, hemen. Bir sefer Grişin'e gittim. Kopal'a gidecekleri için evlerini

topluyorlar (Vyerni'ye de gidecek). Zayıfladığımı söyliyen Mader'lere, Şuliçkalara (Doğum günümde tebrike gelmişti) gittim ve orada Peçeçenovlara rastladım ve konuştuk. Ara sıra Byelicov'ları ziyarete gidiyorum, tabii sonra kampa gidiyorum talim için. Devamlı olarak hastayım. O Tatar rehberlerinin dönmelerini nasıl büyük bir sabırsızlıkla bekledim. Her dakika, bir haber almak için Ordinski'ye koşuyordum, Silota da öyle. Bir seferinde Sizin eve gidip sakız sardunyasını aldım (şimdi bende) Yetim Surka'yı gördüm. Sevinçten deli gibi yanıma geldi ama evi terketmek istemiyor. Sonunda rehberler döndüler. Sonsuz derecede teşekkür ettiğim mektubunuz benim için büyük bir sevinç oldu. Bir sürü şeyler sordum Tatarlara. Bir çok şeyler söylediler, ama herşeyden evvel övdüler Sizi (Herkes övüyor Sizi Maria Dymitriyevna). Biraz para verdim kendilerine. Ertesi gün Vrangel'lerde Kaptiov'a rastladım. O da bana bir sürü şey anlattı ama, beni asıl meraka boğan şeyi soramadım kendisine, yani seyahat masraflarınızın yetip yetmediğini. Fazla «nazik» bir soruydu bu. Bu güne kadar seyahatınızın nasıl geçtiğini bilmiyorum. Ne kadar sevgili mektubunuz Maria Dymitriyevna. Ben de böylesini bekliyordum zaten. Ayrıntılarla dolu. Bana hep böyle mektup yazın. Büyükanneniz sanki gözlerimin önünde. İhtiyar kötü kadın! Dertlerinize nasıl dert ekleyip günlerinizi acılaştırıyor. Son gününe kadar kucağındaki köpeği ile kalır inşallah! Umarım ki Alexander İvanoviç, onu eve sokmadan vasiyetini koparmayı başarır. Kendisi için de en iyi yolun bu olduğunu görmüş olmalı, aksi halde yazılı olarak üç ay içinde öleceğine söz vermeli (ayda 1000 ruble ödemek şartıyla) ki ancak o şartla evinize kabul edersiniz. Gerçekten o zayıf sıhhatinizle bütün bu salon köpeklerine bakmak zorunda mısınız? Böylesine bir yaşlı kadın gerçekten dayanılmaz bir şey. Mektubunuzu Vrangel'e okudum

- tabii sadece bazı parçalarını. Bir sefer de Elena'ya gitmekten kendimi alamadım. Zavallı o kadar yalnız ki. Yolda hastalandığınız için son derece üzgünüm. Ne zaman bir mektup alacağım Sizden? Öylesine üzgünüm ki! Varışınızda nasıldınız? Alexander İvanoviç'in ellerinden sıkar, kendisini öperim. Umarım ki yakında o da yazar. Onu dostum ve kardeşim olarak hararetle kucaklarım. Gerçekten de kendisi Semipalatinsk'ta olduğu gibi Kuznesk'te de mi insanlar arasında kesin olarak hiç bir ayrıntı yapmıyacakmış? Bütün bu adamlar arkadaşlık etmeye, beraber yiyip içmeye ve herşeyden evvel akla sığmaz köksüzlüklerini almaya değer mi? Bu şekilde insan gözleri açık olarak kendi kendini yaralar. Ne iğrenç bir kalabalıktır onlar, herşeyden evvel ne pis bir kalabalık. İnsan onlarla beraber olduğu zaman, sanki aşağılık bir meyhanedeymiş gibi ruhunun pislenip lekelendiğini hisseder. Umarım ki Alexander İvanoviç isteklerim ve tavsiyelerim için bana kızmaz. Elveda unutulmaz Maria Dymitriyevna - elveda. Yeniden buluşacağız değil mi? Bana sık sık yazın ve Kusnesk'ten tanıdığınız yeni kişilerden ve mümkün olduğu kadar kendinizden bahsedin. Paşa'yı tarafımdan öpün. Elveda, elveda, elveda ah, birbirimizi tekrar ne zaman göreceğiz?

Fyodor Dostoyevski

XXI

APOLLON NİKOLAYEVİÇ MAİKOV

Not: Tanınmış yazar (1821-97)

Semipalatinsk
18 Ocak 1856

Uzun zamandan beri nâzik mektubuna cevap verme-

yi düşünüyordum sevgili Apollon Nikolayeviç. Okuduğum zaman geçmişten bir yel esti sanki. Beni unutmadığın için sana binlerce defa teşekkür ederim. Neden olduğunu bilmiyorum ama senin beni unutmıyacağına dair bir duygu vardı içimde; belki de benim seni unutamadığım için. Bu arada bir çok şeylerin değiştiğini ve her ikimizin de bir çok değişiklikler geçirdiğimizi yazıyorsun. Kendi hesabıma cevap vereblirim. Bir sürü ilginç şey söyliyebilirim sana kendi hakkımda. Acele yazdığım bu mektup için lütfen bana kızma. Mektubum kırık dökük hatta belki de şaşırtıcı olabilir. Yazdığın zaman hissettiklerinin aynısını hissetmedeyim - bunca yıldan sonra insanın demek istediklerini, elli sayfa yazsa dahi, anlatabilmesi hemen hemen imkânsız. İnsan ağızdan çıkacak söze sahip olmayı karşısındakinin yüzünü okuyup yüreğin sesini dinlemelidir. Karşılıklı söylenen açık bir söz, yüzün yüzü okuması, düzünelerce sayfa yazmaktan çok daha etkilidir. Bilhassa bana kendinden bahsettiklerin için çok teşekkür ederim.

Belki kardeşimden, hakkımda bir şeyler duymuşsundur. Boş zamanlarımda cezaevi anılarımdan notlar tutmadayım. (Not: «Ölüler evi» 1861 - 62 yıllarında basılmıştır) Buna rağmen içinde pek az kişisel ayrıntılar var. Bitirdiğim zaman eğer iyi bir fırsat bulursam sana hatıra olarak elyazması bir kopyeyi yollarım.

(Burada mektubu getiren Baron A. Vrangel hakkında içten gelen tavsiyeler yazılıdır.)

Beni hararetle düşündüğünü ve kendi kendine «hangi sona? hangi sona?» diye sorduğunu yazıyorsun. Ben de seni hararetle düşündüm ama sorduğum «hangi sona» sorusuna cevap vermiyeceğim. Çünkü ne dersem diyeyim bu kelime harcamaktan başka bir işe yaramıyacak. Çok şeyler yaptığını, çok şeyler düşündüğünü, hayattan, yeni olan çok şeyler aldığını yazıyorsun. Başka türlü de ola-

maz zaten. Şimdi görüşlerimizde anlaşmamız gerekiyor. Çünkü ben de çok şeyler yaptım. Alışılmamış durumlar deneylerimle öylesine karıştılar ki, kuvvetime eşit olmayacak derecede, düşünmek, tartmak ve katlanmak zorunda kaldım. Sen beni iyi tanıdığın için, sadece doğru ve dürüst bulduğum şeylerin öncülüğünde hareket ettiğimi, hiç bir zaman hipokrit olmadığımı ve belirli bir konuyu aldığım zaman buna bütün ruhumu kattığımı bilir ve bana kolayca inanabilirsin. Bütün bunlarla beni buraya getiren şartlardan bahsetmek istediğimi sanma sakın. Söylediklerim daha yeni deneyler. Gelmiş geçmiş olaylardan burada bahsetmek, bunları ima etmek yerinde bir hareket olmaz - her şeyden evvel bir maceradan başka bir şey değildi. Bir insanın görüşleri değişebilir ama yüreği daima aynı kalır. Mektubunu dikkatle okuduğum halde, en basit kısımlarını anlamakta başarı gösteremedim. Yani vatanperverlik, Rus fikri, görev duygusu, millî şeref ve senin büyük bir heyecanla bahsettiğin bütün diğer şeyler. İyi ama dostum sen hiç başka türlü oldun mu? Zira ben her zaman bu hislerin ve kanıların ilhamı altındaydım. Rusya, görev, şeref. Büyük bir kesinlikle şunu söyliyebilirim ki, ben her zaman tepeden tırnağa Rustum. Peki ama senin bu bir eğilim hikâyesi gibi yazdığın ve etrafında belirli olmaya başlayan bu harekette «yeni» olan nedir? Samimi olarak söyliyeyim ki, anlamıyorum seni. Şiirini okudum ve çok güzel olduğunu düşünüyorum. Senin vatanperver hislerini ve Slav'lara ahlâk hürriyeti verilmesindeki çabanı paylaşıyorum. Rusyanın görevi orda yatıyor zaten. Bizim asil, ulu Rusyadan verecektir. Rusyanın da gerçek görevidir. Bu Herlis'in son satırları ne kadar güzel. Bu kuvvet dolu fikirleri böylesine açıkça belirtmeyi nereden bulup çıkardın? Gerçekten paylaşıyorum fikrini. Evet Avrupa, son kararını Rusyadan verecektir. Rusyanın da gerçek görevidir bu. Her zaman açık

seçikti bu benim için. Toplumumuzun «görünüşe göre duygusuzluğundan uyanmaya başladığını» yazıyorsun. Biliyorsun ki bizim toplumumuz asla bir gösteriş yapmaz. Böyle olduğu halde kim bunun duygusuz olduğu kanısına varabilir? Eğer bir fikir gerçekten açıklanır ve toplum bunu incelerse - toplum her zaman kavrar bunu. Şimdi ise böyle: Fikir en büyük, en cömert en millî (insan açıkça söylemeli bunu) şekilde ilân edildi ve büyük Petro'nun bizler için yarattığı büyük siyasî fikir, bir anda dünya tarafından kabul edildi. Belki de toplumun düşünen duyan ve araştıran o tabakası, Fransız fikirlerinin köklendiğini düşündüklerinden sana saldırdılar ve saldırıyorlar. Şüphesiz bunda hafif bir istisna var. Karşı fikirlerini meydana çıkartmak istiyorlar. Senin de kabul etmen gerekir ki bütün olumlu düşünürler —ki bunlar her şeye düzen veren kişilerdir — Fransız fikirlerine hiç bir zaman tam olarak bilimsel bir açıdan bakmamışlardır ve hatta bu ayrılıkla en fazla eğilimi olanlar bile baştan sona kadar Rus kalmışlardır. Yeni ne görüyorsun bunun içinde? Seni temin ederim, ben bütün Ruslara o kadar yakın oldum ki suçlular bile korkutmadılar beni. Hepsi Rus ve benim kötü kader kardeşlerimdi. Çoğu zaman bir hırsızın, hatta katilin ruhunda bulduğum yükseklik duygusu sonsuz sevindirmiştir beni. Ama bunun tek sebebi, benim Rus olmam ve bu yüzden onları anlamamdır. Bir çok deneylerimin üzerimde böyle etkiler yapmasını ben kötü talihime borçluyum. Aynı zamanda şunu öğrendim ki içimin en derinliklerine kadar tam bir Rusum ben. Kişi bir fikirde yanılabilir ama, yürek hakkında yanılamaz ve aklın yaptığı bir yanlış yüzünden iç duyusunu kaybedemez - yani şunu demek istiyorum birinin işlediği suça karşı etkili olamazsın.

Peki ama bunları neden yazıyorum sana? Gayet iyi biliyorum ki yazdığım bu satırlar gerçekte ne demek is-

tediğimi açıklamaya yeterli değil. Öyleyse yazmaya devam etmemin sebebi ne? Bütün bunların yerine sana kendimden bahsedeyim. Cezaevinde gayet az okudum. İstediğim kitapları temin edemememe rağmen elime daima kitap geçiyordu. Semipalatinsk'e geldiğimden beri oldukça okuyorum. Böyle olduğu halde, elimde hâlâ gerekli olan kitaplar yok ve zaman akıp gidiyor. Cezaevinde yazı yazmama izin vermedikleri için ne derecede ızdırap çektiğimi anlatamam sana. Fikirlerim «kaynama» noktasına gelmişti. Bazıları iyiydi. Hissediyordum bunu. Bu şekilde büyük bir roman tasarladım. Kesin eserim olacağını kabul ediyordum bunun. Yıllar geçtikçe, eserim için ilk duyduğum hırs ve arzunun soğuyacağından son derece korkuyordum. Sonunda fikren kavrama saati geldi çattı - o hırs ve arzu olmadan kişi tek bir satır bile yazamazdı. Oysa yanılıyordum. Bütün kitabın temelini teşkil edecek olan yarattığım kişinin, gelişmesi için bir kaç yıla ihtiyacı vardı. Şuna kanaat getirdim ki, hazır olmadan, o ilk hırsla kitaba başlıyacak olsaydım, her şeyi mahvedebilirdim. Cezaevinden çıktığım zaman, fikirlerim hazır olmakla beraber başlıyamadım bir türlü. Yazamıyordum sadece. Hayatıma girmekte çok gecikmiş bir durum, bir tesadüf nihayet onu tüm kapladı, aldı götürdü beni, sarhoş etti. Mutluydum ve yazamıyordum. Sonra acıyı ve kederi öğrendim. Her şeyim olan bir şeyi kaybettim. Şu anda yüzlerce verst ayırıyor bizi (Not: bahsedilen Bayan İssayev, Dostoyevski'nin gelecekteki karısıdır). Şimdi kesinlikle konuşmak istemiyorum, ama belki bir başka zaman sana açıklarım bunu. Şimdilik yapamam... Neyse. Tüm de tembel olmadım. Bâzı şeyler yaptım ama, şaheserimi yazmayı geri bıraktım biraz. Bunun için daha rahat bir duruma ihtiyacım var. Alay olsun diye bir güldürü yazmaya başladım. Öylesine maskara kişiler yaratıp, öylesine olaylar hazırladım ve kahramanımı öylesine sev-

dim ki güldürünün şeklini değiştirip, kahramanımın maceralarını daha iyi kovalamak mümkün olduğu kadar ona gülmek için uzattım. Bir çok yönlerden bana benziyor. Yani gülünç bir roman yazıyorum. (Not: Amcamın Rüyası.) Şimdiye kadar sadece teker teker maceraları yazdım. Ama şimdi yeteri kadar olduğundan tüm olarak birleştiriyorum.

İşte yaptığım işlerin tüm tekmili. Sana yazamadan edemiyorum bunu. Seninle konuştuğum zaman benim unutulmaz arkadaşım, geçmişimizi hatırlıyorum. Gerçekten seninle beraber olduğum zaman öylesine mutluydum ki - nasıl unutabilirim seni? Ebediyattan bahsediyorsun. Bir yıldan beri hemen hemen hiç bir şey okumadım. Sana kendi görüşlerimi olduğu gibi yazayım. Beni en fazla memnun eden Turgeniev. Ama ne yazık ki o da sık sık büyük kabiliyeti ile eşit olamıyor. L.T.'yi (Not: Leo Tolstoy) çok beğeniyorum. Ama öyle sanıyorum ki fazla bir şeyler yapamıyacak (belki de yanılıyorum). Ostrovski'yi hiç tanımıyorum. Kendisinden hiç bir şey okumadığım halde eserleri hakkında çıkan yazarılarda bir sürü özet gördüm. Kendisi belirli bir Rus toplumunu tam olarak bilebilir ama, onun bir sanatçı olduğunu sanmıyorum. Bundan başka bana, hiç bir ideali olmayan bir yazar gibi görünüyor. Yalvarırım beni bunun aksine ikna etmeye çalış. Bir iyilik edip, senin en iyi bulduğun eserlerini bana yolla ki, onu sadece eleştirmelerden tanımayayım. Pissemski hakkında sadece «Kabadayı» ve «Zengin âşık»ı biliyorum. Çok beğeniyorum kendisini. Akıllı, mizahı iyi, hatta biraz saf, ustaca anlatıyor bir hikâyeyi. Yazık olan tek taraf, çok çabuk yazması. Çok çabuk ve çok, çok fazla yazıyor. İnsanın kendi istidadına karşı daha hırslı, daha saygıdeğer olması ve sanatı daha fazla sevmesi gerekir. Gençken fikirler insanın kafasına inanılmaz bir kalabalıkta hücum ederler. Ama insan uçuşan her fikri ace-

le ile yakalayıp dışarı vurmamalı. İnsan daha ziyade bilgilmleri bekleyip, daha fazla düşünmeli. Bir fikri meydana getiren tek tek ayrıntıların bir araya gelip bir öz teşkil etmesini, etkili bir resim yaratmasını beklemelidir ancak o zaman, (ondan evvel değil) yazmalıdır kişi. Dev yazarlar tarafmdan yaratılan dev kişiler uzun sürede meydana gelmiş, inatçı bir çalışmanın sonucudur. Ama resmi ilgilendiren denemeler, eskizler gösterilmemelidir. Bilmem anlıyabiliyor musun beni? Pissemski'ye gelince, bence elini şakağma dayayıp yeteri kadar beklemiyor. Bizim yazar hanımlarımız da, diğer yazar hanımlar gibi yazıyorlar. Zarif, akıllıca, çok açık bir anlatımla. Lütfen söyler misin bana, kadın yazarlar neden asla ciddi bir sanatçı olamıyorlar? Şüphesiz ki dev bir yazar olan George Sand bile çoğu zaman kadınsal özellikleri yüzünden kendini berbat ediyor... Orada olduğum bütün süre içinde, gazetelerde bir çok kısa şiirine rastladım... Son derece beğendim. Kuvvetli ol ve çalış. Sana gizli bir şey söyliyeceğim. Son derece gizli: Tyutçev (Not: (1803 - 73) Rusların en büyük filozof - şair'i) çok ilginç bir adam, ama... vesaire vesaire. Tyuçev ne isi... ne ise bizden biri mi? Bir çok eserleri birer şaheser. ,

Hoşça kal aziz dostum. Bu birbirini tutmayan mektubumu affet. İnsan mektupta söylemek istediklerini hakkıyla anlatamıyor. Sırf bu sebepten Madam de Sevigne'ye tahammül edemiyorum. Çok, çok güzel mektup yazıyor. Kim bilir? Belki bir gün seni yeniden kucaklıyacağım. Tanrı böyle ister inşallah. Tanrı aşkına mektubumu kimseye gösterme (gerçekten hiç kimseye) Seni kucaklarım.

XXII

GENERAL E. I. TOTLEBEN'e

(Not: Eduard Totleben. (1818-84) Üstün bir asker ve mühendis. İnşa ettiği Sıvastopol istihkâmları müttefik kuvvetlerine on iki ay dayanmıştır.)

Ekselâns Eduard İvanoviç! Bu mektuba dikkatinizi çekmek isteme cesaretimi affediniz. Korktuğum, belki gerçekte çoktan unutmuş olduğunuz —oysa yıllar önce Sizi tanımak şerefine ermiştim— imzamı ve ismimi gördüğünüz vakit, bana kızıp mektubumu okumadan bir kenara atmanızdır. Beni hoş görmenizi rica ediyorum. Belki de durumumla Sizin durumunuz arasındaki erişilmez açıklığın farkma varmayı başaramadığım için beni azarlıyacaksınız. Ama hayatımda öylesine acı tecrübeler geçirdim ki bu boşluğu görmemezlikten gelmek için yeterli sayılırım. Bir zamanlar beni tanıdığınızı hatırlatıp benimle en ufak bir şekilde ilgilenmenizi istemeye hiç bir hakkım olmadığını gerçekten çok iyi biliyorum. Ama öylesine mutsuzum ki, kendi isteğime karşı, talihsiz bir sürgüne karşı yüreğinizi tüm kapamıyacağınızı ummaktan kendimi alamıyorum ve ona bir anlık ilgi göstereceğinizi umuyorum.

Baron Alexander Vrangel'den bu mektubu Size götürmesini rica ettim. Semipalatinsk'te bulunduğu sürede, bana ancak öz kardeşimin gösterebileceği yakınlığı gösterip, belki onun yapacaklarından çok daha fazlasını yaptı. Dostluğu mutlu kıldı beni. Bütün durumumu biliyor. Ona, bu mektubu Size kendisinin vermesini rica ettim, buna rağmen kendisine Sizin bu mektubu bir hoşgörürlükle karşılayabileceğinizi söyliyemedim. Bir zamanların mahkûmunun yüreğindeki böyle şüpheler kolaylıkla an-

laşılabilir. Sizden büyük bir ricada bulunmama rağmen, beni dinliyeceğiniz konusunda umudum çok zayıf.

Belki tevkif ediidiğimi, mahkememi ve hakkımdaki hükmün 1849 yılında yüksek mahkeme tarafından onaylandığını duymuşsunuzdur. Hatta belki de kaderim hakkında biraz olsun ilgilenmişsinizdir. Bu tahminimın temelini kardeşiniz Adolf İvanoviç'le bir zamanlar çok iyi dost olmamız teşkil ediyor - çocukken bile kendisini yürekten severdim. Son yıllarda kendisi ile rastlaşmama rağmen hâlâ benim kötü kaderimi acıdığından eminim. Belki de acıhlı hikâyemden Size de bahsetmiştir. Mahkememi açıklamakla vaktinizi almaya cesaret edemem. Suçluydum ve vicdanen eminim bundan. Hükümete karşı hareket etmek niyetinden (sadece niyetinden) mahkûm edildim. Adil ve kanunî bir şekilde mahkûm edildim. Bunu izliyen yılların verdiği acı ve sert tecrübeler beni ayıltıp bir çok yönlerde fikirlerimin değişmesine sebep oldu. Ama o zaman, henüz gözlerim açılmamış olduğundan bütün hayallere ve teorilere inanıyordum. Sibiryaya geldiğim zaman beni tek rahatlandıran şey, hakimler kürsüsünün önünde namuslu bir şekilde hareket ederek, suçumu başkalarına yüklemek istememem oldu. Hatta kendi hesabıma, eğer onları kurtarabileceğimi umsaydım, suçlarını da üzerime alabilirdmi. Ama o zamanlar kendi fikirlerimin doğruluklarına inanıyordum. Her şeyi itiraf etmediğim için daha sert cezaya çarptırıldım. Daha evvel iki yıl kadar garip bir duruma düştüm: evhamlılık hastalığına tutuldum. Hatta bütün şuurumu kaybettiğim zamanlar da oldu. Aşırı bir sinirliliğe ve marazî bir duygusallığa kapıldım. En alelâde olayları bambaşka şekillere sokmak kuvetim ölçülemiyecek kadardı. Bu hastalığın kaderim hakkında kötü etkiler yaptığını hissediyordum. Bu belki de tarafımdan uydurulan zavallı ve hafifletici sebeplerden başka bir şey değildi. Bütün bunlara sebep olanın da o etkiler olduğun-

dan habersizdim. Teferruatları affedin. Lûtfedip devamını dinleyin.

Cezaevine gittim - dört korkunç ve kederli yıl. Arkadaşlarım, insan hislerinden yoksun, sapık ahlâklı canilerdi. Bu dört yıl içinde yükseltici hiç bir şey göremedim. Sadece en çirkin ve kara «gerçekler». Yakınımda yürekten lâf edebilmek için erişebileceğim hiç kimse yoktu.. Açlığa, soğuğa, hastalığa dayandım. Ağır işin ve arkadaşım olan canilerin, subay olduğum ve asil doğduğum için bana karşı bağlamış oldukları nefretin, beni çok görmelerinin acılarını çektim. Ama Size yemin ederim ki, sürgüne gönderildiğim zaman hemcinslerimden koparılıp atıldığımın farkına varmam ve onlara bütün gücüm, arzum ve imkânlarımla hizmet edemiyeceğimi anlamam, daha önce çektiğim acılardan çok daha büyük oldu. Ben fikir ve teorilerim için mahûm oldum. Fikirler, suçlar değişir. Hattâ, hattâ insanın kendisi bile. Beni asıl kederlendiren şey, içimdekilerin hepsi tersine döndüğü halde, geçmişteki bütün hatalarımın deliliklerini anlamama rağmen bunların kefaretini şimdi ödemem - geçmişteki kıymetsizliğimi, evvelki çabalarımı tamir edebilecek bir şeyler yapabileceğimi hissediyorum. Oysa, çaresizlik hepsini ruhsuzlaştırıyor. Askerim şimdi. Semipalatinsk'de görevliyim. Bu yaz ast subaylığa terfi ettirildim. Bir çok kişilerin beni gerçekten sevip, hâlâ sevdiklerini biliyorum. Bir çokları benim hesabıma uğraştılar, umudumu kazanmama yardım ettiler ve hâlâ teselli etmek için çok şeyler yapıyorlar. Hükümdarımız iyi ve şefkatlidir. Son olarak şunu biliyorum ki, mutsuz bir adamın bu arada bir şeyler yapabileceğini ileri süren kişi, örnekler başarısızlığa uğradığı zaman zor durumda kalabilir. Ama bu arada bir şeyler yapabilirim. Gerçekten, ilkeleri, istidadı ve hisleri olmayan bir kişi değilim. Sizden büyük bir ricada bulunuyorum Eduard İvanoviç. Bir şey beni üzüyor. Sizi kendi

işlerimle huzursuzlandırmaya en ufak bir hakkım bile yok. Ama büyük ve soylu bir yüreğiniz var. Bunu açıkça söyliyebilirim, zira bunu kısa zaman evvel bütün dünyaya isbat ettiniz. Bundan başka Sizin fikirlerinizi çok daha öncesinden bildiğim için çok mutluyum —diğerlerinden daha evvel bildiğimden— Sizi takdir etmeyi uzun zamandan beri öğrenmiş durumdayım. Sizin söyliyeceğiniz bir kelime, Size müteşekkir olan ve Sizi seven merhametli hükümdarımızın karşısında çok başarılı olabilir. Bu zavallı sürgünü düşünüp ona yardım edin. Yararlı olmayı istiyorum. Kişi ruh ve akıl kuvvetlerini değerlendiremezse hareketsizliğin ızdırabını çeker. Askerliği meslek edinmeye uygun değilim. Elimden geleni yapmak içimden geliyor ama önce hastalıklıyım, sonra içimde kendi imkânlarım içinde başka ufuklarda iş görmek için önüne geçilmez bir istek var. En büyük arzum, askerî hizmetten alınarak, Avrupa Rusyasında, hattâ burada sivil hizmete atanmamdır. Bir de kendi oturacağım evi seçme hürriyetimin verilmesini rica ediyorum. Ama devlet hizmetinin her hangi bir şeklini hayatımın gayesi yapacak değilim. Birkaç yıl evvel, halk beni büyük cesaret vererek edebiyat dünyasına kabul etmişti. En büyük arzum, eserlerimin basılmasına izin verilmesidir. Bunun için örnekler de var: Birçok siyasî mahkûm merhametle affedilip, kendilerine yazı yazmak ve bastırmak hakkı tanındı. Ben herşeyden evvel bir yazar olarak tanımanın şerefli ve olumlu bir şey olduğuna inandım. Ben ancak yazarlık dünyasında değerli eserler verebileceğimden eminim. Bu şekilde dikkati çekebilir, iyi ismimi yeniden elde edebilir ve bir dereceye kadar hayatımı kolaylaştırabilirim. Zira bu mütevazi ve kesin edebi istidadımdan başka hiç bir şeye sahip olmak istemiyorum. Şunu da açıkça söylemek isterim ki, bugünkü hayatımı değiştirmek istememin sebebi istidadımla daha iyi uyuşacağı gibi, bütün ömrümün

mutluluğu belki de buna (Not evlenme plânını kastetmektedir.) dayanması bana Size dönerek kendimi hatırlatmak cesaretini verdi. Ama her şeyi birden istemiyorum. Sadece rica ettiğim askerî görevden alınarak, sivil göreve verilmemin mümkün olup olmadığıdır.

Bu ricamı okuyun ama bana cesaretsiz demeyin. Öyle çok sıkıntılar çektim, öyle kederler taşıdım ve sabrımı öylesine isbat ettim ki buna bir dereceye kadar cesaret de denebilir. Ama şimdi cesaretimi kaybettim. Kendim de farkındayım bunun. Ben her zaman kendi işlerimle başkalarını rahatsız etmeyi bir korkaklık olarak kabul etmişimdir - her kim olursa olsun - Ama şimdi Sizi rahatsız ediyorum. Ama beni affetmeniz için yalvarıyorum Size. Bugüne dek talihsizliğimi sabırla taşıdım. Ama artık bu durumların ağırlığı altında çökmüş olduğumdan bu teşebbüse karar verdim - bu bir teşebbüsten başka bir şey değil. Size yemin ederim ki, Size yazmak ve Sizi rahatsız etmek düşüncesi daha evvel aklımdan bile geçmiş değildi. Kendimi Size hatırlatmak benim için güç ve acı olacaktı. Heyecanlı ve bencil düşüncelerden uzak zamanlardaki kahramanca başarılarınızı izliyorum. Eğer nakkınızda diğerleri ile ne şekilde konuştuğumu duymuş olsaydınız, inanırdınız bana. Sizi şahsen tanımak şerefine nail olduğumu ne büyük bir gururla söylediğimi bilseydiniz! Şerefli ve şanlı işleriniz buraya nakledildiği zaman etraftan sual yağmuruna tutuluyorum. Ve sizden bahsedebilmek şerefi benim için ne büyük bir mutluluk. Yaptıklarınız öylesine büyük ki bu kelimeler bunları yansıtamaz bile. Size bunu yazmaktan korkmuyorum. Bu mektubu Size getiren Size karşı olan hislerimin ne derece samimi ve bencil olmadığını açıklıyacaktır. Millî bir felâket ânında, Sıvastopolun o korkunç savunması ile, ölümsüz ve ebedi bir zaferin tacını başına giymiş olan bir kimseye karşı, bir Rus'un minnettarlığı yeteri kadar anlaşılabilir.

Tekrar ederim ki maksadım Sizi rahatsız etmek değildi. Ama şimdi bütün cesaretimi kaybedip, hangi tarafa döneceğimi bilmediğim için, Sizin bana her zaman ne kadar tabii ve candan davrandığınızı kendi kendime hatırlattım. Sizin cesur ve soylu gücünüzü düşününce umut etmeye başladım. Kendi kendime, şimdi yüksek ve şerefli bir mevkiye gelmiş olan Sizin, benim gibi düşüp alçalmış olan bir kimseyi kovup kovmayacağını sordum. Cüretimi affedin. Bu uzun mektubu (gerçekten çok uzun olduğunun farkına vardım) affedin. Ve eğer benim için bir şey yapabilirseniz, yapın. Size yalvarıyorum. Sizden büyük bir ricam daha var. Ara sıra beni kardeşiniz Adolf İvanoviç'e hatırlatın ve onu eskisi gibi sevdiğimi, dört yıl süren tutukluğum sırasında, geçmişi gün be gün, saat saat yeniden yaşarken onu daima hatırladığımı söyleyin. Kendisi, onu nasıl derin bir sevgiyle sevdiğimi bilir. Geçenlerde hasta olduğunu öğrendim. İyileşti mi? Hayatta mı? Bu ricam için beni affedin. Ama yüreğimin isteğini kime açıklıyacağımı bilmediğim için Size baş vurdum. Bu mektubun bir disiplinsizlik olduğunu biliyorum. Adî bir asker, Baş yavere yazsın! Ama cömert bir kalbiniz olduğunu biliyor ve buna güveniyorum.

Bir Rusun en derin teşekkürleri ve en samimi hürmetleri ile.

Ekselâns'ın sadık Hizmetkârı
Fyodor Dostoyevski

(Not: Totleben'in tutanağı şöyle gitmektedir: «Haşmetmaabları memnuniyetle bana Savunma Bakanını görerek, kendisine Fyodor Dostoyevski'nin İkinci ordu kuvvetlerinin alaylarının birine Asteğmen olarak terfi etmesi için teklifte bulunmamı emrettiler. Bu mümkün olmadığı takdirde kendisinin ondördüncü dereceden Sivil hizmete alınması gerektiğini, fakat her iki halde de edebi-

yatla meşgul olmasına ve eserlerini kanunî yollardan çıkmamak şartıyla bastırmasına izin verildiğini bildirdiler.)

XXIII

BARON A. E. VRANGEL'E

Semipalatinsk, 13 Nisan 1856

(Mektup, Dostoyevski'nin para durumu üzerine pek ilginç olmayan, ayrıntılarla başlar.)

Bizim gibi siyasî suçluların bazı hoşgörüler bekliyebileceğini yazıyorsun ama, bunun bir çokları hâlâ sır olarak saklanmaktadır. Bana bir iyilik yap sevgili dost ve benim durumum hakkında bir şeyler öğrenmeye çalış. Bunu kesinlikle bilmem gerekiyor. Bir şeyler öğrenmen mümkün olursa, gecikmeden bana da haber ver. Kafkasya veya Barnaul taburuna atanmama gelince, artık bütün bunları düşünmüyorum bile - benim için hepsi önemlerini kaybetmiş durumdalar.

Yeni Çar'ı herkesin sevdiğini yazıyorsun. Bana gelince, ben tapıyorum ona. Şunu itiraf etmeliyim ki, terfi etmemin benim üzerimdeki önemi gerçekten çok mühim. Oysa subaylık sınıfına terfi edebilmek için daha bir hayli uzun zaman beklemem gerekecek. Taç Giyme töreni ve şenlikleri fırsatından istifade ederek, hemen bir şeyler olmasını istiyorum. Bence en akıllı davranış da, bana yazılarımı yayınlama izninin verilmesi için müracaat etmem galiba.

Sana, çok yakında, Taç Giyme töreni hakkında yaz-

dığım bir şiiri, özel olarak yollamayı düşünüyorum. Hatta bu yazımı 'resmî' yollardan da yollıyabilirim. Hasfort'la (Sibirya Genel Valisi) buluşacağınızdan, kesinlikle emin olabilirsiniz. Törenlere katılabilmek için, pek yakında buradan yola çıkacak. Şiirimi, Çara sunması için onu ikna etmeniz mümkünmü? Böyle bir şey yapmaz mısınız benim için? Ayrıca bana, Size ne zamana kadar emniyetle mektup yazabileceğimi de, bildirmenizi rica ederim. Zira, Siz Petersburg'u terkettiğiniz vakit elinize geçmeyip kaybolabilir ki, bu da benim için son derece üzücü bir şey olacaktır. Size daha evvel, Rusya hakkında yazdığım makaleden bahsetmiştim. Bu yazılar sonunda ufak bir kitapçık halini aldı. İçinden tek bir kelimeyi bile çıkarmak istemiyorum. Yazılar ne kadar vatansever olursa olsun, ben onların benim edebi çalışmalarıma böyle bir kitapçıkla bile çok güç izin vereceklerini sanıyorum. İyi bir makale oldu. Yazdıklarımdan ben bile tatmin oldum. Ayrıca çok da ilgilendirdi beni. Böyle olduğu halde, bunu da bir kenara iteleyip bıraktım. Çünkü, yayınlama izni alamazsam, neden bir hiç için bir sürü güçlüklerle başıma dert açayım? Sırf eğlence ve vakit geçirmek için yazı yazmama imkân yok. Zaman benim için son derece kıymetli. Üstelik, siyasî hava da değişik durumda. Bu sebepleri göz önüne alarak, «Sanat üzerine mektuplar» adlı yeni bir yazı serisine başladım. Grand - Duchess Maria Nikolayevna Güzel Sanatlar Akademisinin başkanıdır. Yazılarımı ona adamak için, evvelâ kendisinin iznini almayı düşünüyorum. Sonra da imzasız olarak yayınlanmasını sağlamak için çalışacağım. Bu aslında on yıllık bir tartışmanın verdiği bir meyvadır. Daha Omsk'ta iken, bu yazımın en ince ayrıntılarına kadar düşünmüştüm. Eserimde yer yer çok ateşli ve ilginç kısımların olduğunu biliyorum ama bütünü için kesinlikle hiç bir şey söyliyemem. Her halde bir çok kişiler benim fikirlerime katılmıyacaklar. Oysa

benim için yeterli olan, benim kendi fikirlerime inanmış olmamdır. Yazılarımın evvelâ Apollon Maikov tarafından okunmasını isterdim. Bazı kısımlar bu külçük kitapçığın bir kaç sayfasını doldurmaktadır. Konusu doğrudan doğruya, sanat'ta Hıristiyanlığın işgal ettiği yer. Ama bunu da nerede yayınlıyabilirim? Eğer bir kitapçık olarak çıkaracak olursam, hikâye veya roman olmadığı için en fazla yüz kişi tarafından alınıp okunacak, buna karşılık bir dergide yayınlarsam, aynı zamanda para kazanmam d mümkün. **Sovremennik** ve **Moskvityanin** daha başlangıçtan beri, bana düşmanca davranan dergilerdir. **Roussky Viestnik** dergisinde, Katkov'un Puşkin hakkında yazdığı bir yazı serisinin, başlangıcı çıktı. Burada belirtilen fikirler benimkilerin tam zıddı. İşler bu hali alınca, bu yazıyı bastırabilmem için geriye sadece **Otetçestvenia Zapiski** kalıyor. Ama benim, derginin şu andaki durumundan haberim yok. İşte sırf bu sebeplerden dolayı, Maikov veya kardeşinizden, benim bu yazıları hangi dergi veya gazetede, para ile bastırabileceğimi öğrenmenizi ve onların fikirlerini, bana olduğu gibi bildirmenizi rica edeceğim. Şu anda asıl önemli mesele, yazmakta olduğum bir romana verdiğim çaba ve çalışma gücünün beni son derecede zevklendirmesi. Acaba, sadece roman ve hikâye yazmakla halkın dikkatini çekip, bir isim yapmam mümkün olabilecek mi? Her neyse. Bence işe ciddî bir yazı (sanat üzerine) ile başlayıp, bunun bastırma iznini koparmak daha akıllıca bir davranış olur. Zira bu son günlerde, halk hikâye ve romanlara aşşağılık şeylermiş gibi bakıyor. Aslında bunun böyle olduğuna ben de inanıyorum...

(Dostoyevski, mektubunun devamında, Vrangel'e, ona yardımda çaba göstermesi için ettiği ricaları tekrarlamaktadır.)

XXIV

KARDEŞİ MİCHAEL'e

Semipalatinsk, 31 Mayıs, 1858

Bana yalvarıyorsun sevgili dostum, bütün yazdıklarımı sana yollamam için. Hatırlamıyorum (hafızam son zamanlarda fazlasıyla kötüledi) **Evet**, hatırlamıyorum. Sana (Roussky Viestnik)' den Katkov'la tanıştığımı ve ona gazetesine yazı yazmayı teklif ettiğimi bildirmiş miydim? Kendisine, bana hemen 500 Ruble yolladığı takdirde, bu yıl gazetesi için uzun bir hikâye yazacağımı bildirdim. Dört beş hafta evvel de, 500 Ruble ile birlikte onun tarafından yazıları çok dost ve his dolu bir mektup aldım. Bana, onunla birlikte çalışma teklif ettiğimden çok memnun kaldığını bildirdiği gibi dileğimi de (500 Ruble konusunda) yerine getirmeyi unutmamış. Hatta bu konuda kendimi zorlayıp acele etmememi ve sadece boş vakitlerimde bir hikâye üzerinde çalışmamı rica ediyor. Bu da işin en güzel tarafı. Ve böylece, şimdi **Roussky Viestnik** için, uzun bir hikâye yazmaya başlıyacağım. Oysa asıl güçlük, Katkov'la forma başına alacağım parayı konuşmamış olmam. Yazdığım mektupta, para konusunu kendisinin kararına bıraktığımı bildirdim.

, Bu yıl, aynı zamanda **Roussky Slovo** için de bir şeyler yazmak niyetindeyim roman değil, uzun hikâye. Sibirya'yı terkedene kadar roman yazmamakta kararlıyım. O zamana kadar bunu bir kenara bırakmak zorundayım. Kitabın konusu gerçekten çok güzel. Kahramanına gelince, bu güne kadar hiç denenmemiş bir kişi. (Not: Buradaki kahraman, 'Cürüm ve Ceza'daki «Raskolnikov»dır.) Ama bugünün Rusyasına bakacak olursak, böy-

le bir kişi, gerçek hayatta sık sık, karşımıza çıkmaktadır, (bu sonuca yeni hareketleri ve halkın kafasını dolduran yeni fikirleri görüp anlıyarak vardım.) Öyle hissediyorum ki, yeni fikir ve görüşleri geri döndüğüm zaman, romanımı genişletip zenginleştirmekte, başarılı olacağım. Kişi, aceleye gelmemelidir dostum. Ve insan iyi olanın dışında hiç bir şey yapmamalıdır. Sevgili dostum, bana, benim gerçekten çok kibirli bir kişi olduğumu ve 'alışılmamış şekilde' bir eserle birden ortaya fırlamak istediğimi, bu yüzden de büyük bir sabırla, yumurtalarımın üzerinde kuluçkaya yatarak 'alışılmamış eserimin' civciv olarak çıkmasını beklediğimi yazıyorsun. Farzet ki, gerçek de bu. Her ne hal ise, şu anda eserimi ortaya çıkarmak fikrini bir kenara bıraktığıma ve iki ayrı, kolaylıkla okunabilir uzun hikâye yazdığıma göre civcivleme konusu hakkmda şimdilik söylenecek fazla bir şey yok. Hem sonra, bir tablonun, çabucak yapılıp ortaya çıkarılması fikrini de nereden öğrendin? Böyle bir sonuca, ne zamandan beri varmış durumdasm? İnan bana. Her şeyde, en başta çalışma gelmektedir - devasa bir çalışma. İnan bana, Puşkin'in o zarif ve akıcı şiirleri, bir kaç satırı geçmemekle beraber, bu zerafet ve akıcılığını, şairin bunlar üzerinde devamlı olarak çalışmasından ve değiştirmesinden almıştır. Sarsılmaz, değişmez bir gerçektir bu. Gogol, 'Ölü Ruhlar'mı, tam sekiz yılda yazdı. Hemen yazmış olduğu eserlerin hepsi ham, olmamış şeylerdi. Söylentilere göre Shakespeare MSS adlı eserini bir kere olsun düzeltmemiş. İşte sırf bu sebepten de, bir takım korkunç zevksizliklere düşmüştür. Eğer biraz daha çalışıp, çabalasaydı, bütünüyle çok daha başarılı bir sonuca varabilirdi. İşin açıkçası, sizler, ilham ile çalışmayı birbirine karıştırıyorsunuz. Oysa ki, ilham, artistin ruhunda birdenbire doğan bir duygu, bir heyecandır (ve sanatçıda daima vardır bu) Örneğin ben, aklıma gelen bir

olayı, oturup hemen kafama ilk doğduğu şekilde yazar ve bundan da büyük bir zevk duyarım. Ve sonra bunlar üzerinde, aylarca, yıllarca yeni çalışmalar yaparım. Bu şekilde çalışmam da, fikrin bana defalarca ilham vermesini sağlamış olur (böyle olmasına bayılıyorum) bazı yerleri çıkarır, bazı yerlere ilâveler yaparım. İnan bana, bu şekil, olayların daima zenginleşmesine, gelişmesine ve kuvvetlenmesin sebep olmaktadır. Kişinin her şeyden evvel, ilham sahibi olması gerekmektedir, zira ortada ilham olmadan hiç bir işe başlamanın imkân ve ihtimali yoktur.

Sizin o taraflarda, büyük paralar ödendiğinden bahsediyorsun. Böylece Pissemski, «Bin Ruh» adlı eserinin formasına 200 250 Ruble almış. Böyle şartlar altında insan rahatça yaşıyabileceği gibi, verimli olarak da çalışabilir. Gerçekten sen, Pissemski'nin eserini mükemmel buluyor musun? Bence çok düşük bir eser.— belki **altın yumurtluyor** ama, değeri gene de çok düşük. İtiraf et! Onun bu eserinde yeni ve taze olan bir şey var mı? Sırf kendisi tarafından yaratılan ve daha evvel, başka bir kimse tarafından yapılmamış bir tarafı görebiliyor musun? Onun söylediklerinin hepsini modern yazarlar ondan çok daha evvel söylediler. Bilhassa Gogol. Onunkiler eski nakaratlara yeni hava uydurmak. Yabancı örneklerden meydana getiren «İyi eser», neyse, Benvenuto Cellini'nin yaptığı desenlerin, yerli malı kötü kopyeleri de aynı şeydir. Gerçek şu ki, onun romanının, sadece ilk iki kısmını okudum. Buna sebep de, buraya gazete ve dergilerin çok geç gelmesi. İkinci kısmın sonu gerçeğe aykırı olduğu gibi, baştan sona kadar da fazlasıyla berbat. Bir kere, bilerek ihanet eden Kalinoviç düpedüz gerçek dışı bir kişi. Yazarın, daha evvel belirttiği gibi, Kalinoviç'in bir kurban vermesi gerekmektedir. Evlenme teklifinde bulunur. Kendi soylu kişiliğinin sarhoşluğu içinde, kendi kendini sahtekâr bir kişi olmadığına inandırır.

Kalinoviç öylesine kibirli bir kişidir ki, bu kibri yüzünden kendi alçaklığının bile farkına varmaz. Her şeye rağmen zevklerinden vazgeçecektir. Bu yüzden Nastenyka ile bir gece geçirdikten sonra ona ihanet eder ama daha sonraları, günlük olaylarm baskısı altında, kesinlikle kendisini teselli ederek, yaptığı bu hareketle bile, soylu bir şekilde davranışta bulunduğuna, kendi kendini ikna etmeye uğraşır. Fakat bilerek ve isteyerek ihanet eden bir Kalinoviç, iğrenç olduğu kadar da gerçek dışı bir kişidir. Gerçekte böyle bir kişi var olsa bile, o kişi asla bir Kalinoviç olamaz. Yeterince saçmaladık.

İznimi beklemek artık beni yormaya başladı.

(Mektubun devamında Dostoyevski, iznini aldığı zaman neler yapmayı düşündüğünü anlatmaktadır.)

XXV

KARDEŞİ MİCHAEL'e

Semipalatinsk
9 Matıs, 1859

(Başlangıçta izninden bahseder. İzin Mart ayının 18 inde tasdik olduğu halde, Semipalatinsk'e Mayıs ayına kadar hiç bir haber gelmemiştir. Ayrıca bazı iş konularından bahsedilmektedir.)

Bana her zaman öylesine haberler veriyorsun ki! Örneğin, Gonçarof romanı için 7.000 Ruble almış. Ayrıca Katkov, (Ben ki ondan forma başına 100 Ruble istiyorum) Turgenev'e «Kibarlar Evi» için 4.000 Ruble teklif

etmiş ki, bu da forma başına 400 Ruble demektir. (Nihayet Turgenev'in romanını okuyabildim. Fevkalâde güzel.) Dostum! Gayet iyi biliyorum ki ben, Turgenev kadar iyi yazamıyorum. Böyle olmakla beraber aradaki fark pek o kadar büyük değil ve ben zamanla onun kadar iyi bir yazar olacağımı ümit ediyorum. Şu halde ben neden, ihtiyaçlar içinde kıvranırken 100 Rubleyi kabul etmek zorundayım. Öte yandan Turgenev, iki bin ırgat'ı olan bir toprak ağası olduğu halde forma başına 400 Ruble alsın? Çünkü ben fakirim ve para kazanmak için çabuk ve acele yazmak zorundayım ki, bu da **her yaptığım işi berbat etmeme sebep oluyor.**

(Dostoyevski mektubun bu kısmında, **Roussky Slovo'nun** sahibi olan Kaçedyov'a teklif edeceği şartların, düşüncelerinden bahsetmektedir.)

Şimdi, Katkov'a yazdığım bir hikâyeyi bitirmek üzereyim: (Not: Stepançikovo köyü) Bir hayli uzun oldu. Ondört, onbeş forma kadar. Şimdiye kadar, eserin dörtte üçünü yolladım, gerisini de Haziranm başlarında yollıyacağım. Şimdi, dinle beni Mişa! Elbette ki, bu hikâyede birçok büyük hatalar var. Herşeyden evvel lüzumsuz derecede uzun. Ama aynı zamanda tam bir kesinlikle, çok değerli taraflarını olduğundan da eminim ve bu benim en iyi eserim. İki yıldan beri yazıyorum (Sadece ortalarda, «Amcanın Rüyası» adındaki kitabımı yazarken bir duraklama yaptım) Başlangıç ve orta kısmmdaki çalışmalar fena değil. Sadece sonu çok aceleye geldi. Böyle olduğu halde, etimi, kanımı, kemiğimi ve bütün ruhumu koydum ortaya ama, gene de bütün varlığımı verdim demek büyük bir saçmalık olur, zira ortaya dökecek daha çok şeylerim var. Bu hikâyede, küçük insandan ileri giden öyle bir şey var ki, insanı deli eder. (Örneğin, «Kibarlar Evi» nde gösterildiği gibi) Ama diğer taraftan,

ortaya öylesine büyük iki tip çıkarıyorum ki, bu kişiler üzerinde tam beş yıldan beri çalışıp şekillendirmeye uğraşıyorum. Bunlar (benim inandığıma göre) baştan aşağı Rus tipleri. Ayrıca, benim Rus edebiyatmdaki bu gibi kişileri fazlasıyla incelemediğimi de göz önüne almak gerekir. Katkov'un eserimi takdir edip edemiyeceğini bilmiyorum. Ama, halkın eserime karşı tepkisi soğuk olacak olursa bu beni gerçekten umutsuzluğa sürükliyecek. Bu kitaba bütün büyük ümitlerimi bağladığım gibi, her şeyden evvel bu eser benim edebî kabiliyetimi kesinlikte tayin edecek.

(Tekrardan para meseleleri konuşmaları)

XXVI

Bayan V. D. Constantine'ı (Not: Dostoyevski'nin baldızı, Maria Dimitrievna'nın kız kardeşi)

Paris, 1 Eylûl, 1863

Benim çok sevgili ve saygıdeğer Varvara Dimitrievna'm!

Belki de Paşa'ya (Not: Paşa (Paul) İssayev. Dostoyevski'nin üvey oğlu) yazdığım mektuptan, benim sağ salim Paris'e gelip yerleştiğimi duymuşsunuzdur. Oysa burada uzun zaman kalmak niyetinde değilim. Paris'i sevmiyorum. Ama her şeye rağmen insanı korkutacak kadar büyük ve güzel bir yer. Burada gerçekten görülecek pek çok şey var, oysa insan görülecek şeyleri bitirdikten sonra, korkunç bir sıkıntı başlıyor. Buraya bir

şeyler öğrenmek için, bir öğrenci olarak gelmiş olsaydım, elbette ki durum çok daha başka olacaktı. O zaman yapacak hem pek çok şeyim olacaktı hem pek çok şey işitip görecek ve öğrenecektim. Ama sadece bir turist gibi adetleri inceleyince, Fransızları çok iğrenç kişiler buldum. Ayrıca şehir de benim için tam anlamıyla yabancı. Burada en iyi şeyler, şarap ve meyva. Uzun bir süreden zevkini kaybetmeyen tek şey. Özel işlerim hakkında, sana hiç bir şey yazacak değilim. «Mektuplar saçmalıktır ve sadece Eczacılar tarafından yazılır.» (Not: Gogol'un «Bir Delinin Hatıratı»ndan alınmış bir cümle) Sana sadece bazı işler hakkında yazacağım. Aslında senden bir ricada bulunacağım, sevgil Varvara Dimitrievna. Her halde, buraya gelirken yolumun üzerinde bulunan Wiesbaden'de dört gün kaldım ve tabiatıyla rulet oynadım. Ne dersin bu işe? Kaybetmedim, kazandım. İstediğim kadar kazanamadım elbette. Yüzbin filan değil ama, ufak, tatlı bir kârım oldu.

N. B. (nota bene. İyi dikkat) Bunu sakın kimseye söyleme sevgili Varvara Dimitrievna. Gerçekten de kimseye söyliyemezsin zaten. Kimseleri gördüğün yok ki. Ama ben aslında Paşa'yı demek istedim. Kendisi hâlâ küçük bir kaz palazı olduğundan, insanın kumar oynayarak hayatını temin edebileceğini düşünebilir. Kafasına bir kere, tezgâhtar olup, bu yoldan para kazanmayı koymuş. «Böylelikle hiç bir şey öğrenmek zorunda değilim,» diye de bana açıklamada bulundu. **«Ve bu yüzden»** Babasının kumarhanelere devam ettiğini öğrenmemesi lâzım. Bundan dolayı kendisine hiç bir şey söyleme. Bu dört gün içinde, kumarbazları yakından inceledim. Oyuna yüzlerce kişi katıldığı halde, içlerinde sadece iki kişi gerçekten kumar oynamasını biliyordu - seni şerefimle temin ederim böyle olduğuna. Bu iki kişi de, bir Fransız kadını ile bir İngiliz Lord'uydu. Evet, biliyorlardı oyna-

masını ve hiç bir şey kaybetmediler. Aksine nerede ise Bankayı iflâs ettireceklerdi. Ama sakın, benim kazanıp da, kaybetmediğim için sevinçten yalpaladığımı ve oyunun sırrını bildiğimi düşündüğümü sanma. Çünkü ben bu sırrı, gerçekten biliyorum. İnanılmayacak kadar basit ve budalaca bir şey bu sır: şöyle ki, kişinin devamlı olarak kendini kontrol etmesi ve oyun süresince asla heyecanlanmaması gerekiyor. Hepsi bu. Bu şartlar altında insanın kaybetmesine imkân yok. Sadece, kesinlikle kazanması lâzım. Burada asıl önemli olan, bu sırrı bilen kişinin, onu doğrudan doğruya kullanma kudret ve kabiliyetine sahip olabilmesidir. İnsan son derece zekî, demir gibi bir kişiliğe sahip olduğu halde, gayet kolaylıkla zarara girebilir. Hatta filozof Stravoç bile kaybeder burda. Bu yüzden, kumar oynamıyanları, ruletten nefret edenleri ve bunu deliliğin zirvesi olarak kabul edenleri takdir ve takdis etmek gerek.

Şimdi gelelim asıl meseleye. 5.000 Frank kazandım sevgili Varvara Dimitrievna; daha doğrusu başlangıçta, 10.400 Frank kazanmıştım. Parayı alıp eve geldim, cüzdanıma yerleştirip ertesi gün buradan hareket etmeye ve kumarhaneye geri gitmemeye karar verdim. Ama dayanamayıp oynadım ve yarısını kaybettim paranın. Sadece 5.000 Frank kaldı. Kazancımm bir kısmını, kaza belâ parası olarak, kendime ayırdım, geri kalanını da Petersburg'a yolluyorum. Yarısını, dönüşüme kadar saklaması için kardeşime, yarısını da, Maria Dimitriyevna'ya vermen, yahut yollaman için sana.

(Bundan sonra, paranın hangi yoldan en iyi bir şekilde Rusyaya yollanabileçeğini ve değiştirilebileceğini tartışmaktadır.)

XXVII

N. N. STRAÇHOV'a

(Not: Nikolay Nikolayeviç Straçhov. (1828 96) eleştirmeci ve düşünür. Dostoyevski ve Grigoroviç'in yakın arkadaşı, 1860'larda Nihilistler'e ve materyalist eğilimlere karşı açılan kampanyayı idare eden kimse)

Roma, 18 (30) Eylûl, 1863

(Dostoyevski, hesabının, Kitapseverler kitabevi'nin idarehanesine yatırılmasını istemekle mektubuna başlamaktadır.)

Ve Boborikin (Not: Pyotr Boborikin. Hâlâ okunan bir hikâyeci. O zamanlar Kitapseverler Kitabevi'nin sahibi) gayet iyi bilir ki, Ne **Sovremennik** ne de **Otetçestvennia**'ya (yoksulların dışında) hayatım boyunca, peşin para karşılığı bir kitap satmış değilim. Hatta en ufak bir avans bile almadım eserlerim için. Diğer yazarların arasmda bir ırgatım ben. Ve bundan böyle eğer kimse bir eserimi almak isterse, parasını peşin ödemek zorundadır. Başta ben bu şekli lânetliyorum. Ama bir kere buna karar verdim ve hiç bir zaman da değiştirmeye niyetli değilim. Şimdi devam edebilirim mektuba:

Şu anda elimde hazır hiç bir şey yok. Ama (kendi görüşüme göre) kafamda çok güzel bir hikâye konusu var. (Not: Kumarbaz) Konunun büyük bir kısmını kâğıtlara karalamış durumdayım. Hatta esaslı olarak ele almış durumdayım. Ama herşeyden evvel burası fazlasıyla sıcak. İkincisi, Roma'da bir haftadan fazla kalmak niyetinde değilim. Eh, Roma gibi bir şehirde sadece sekiz gün kalmış bir kişi, nasıl olur da bir şeyler yazabi-

lir? Bütün olup bitenleri, beni fazlasıyla yoruyor. Hikâyemin kahramanı, memleket dışında yaşayan tipik bir Rus. Sen de hatırlarsın, geçen yaz devamlı neşriyat yapmışlardı. Bütün bunları, hikâyemde yansıtacağım. Ayrıca, iç işlerimizin durumunu da (tabiî elimden geldiği kadar) hikâyeye işliyeceğim. Kitabımda, cinsî cibiliyeti son derece basit olan bir kişiyi tarif ediyorum. Bir çok yönlerden gelişmiş olduğu halde, her yönden gelişmemiş. Bütün inançlarını kaybetmiş olmasına rağmen, kendisinde şüpheci olmaya yeterli cesareti bulamıyor. Bütün idarelere baş kaldırıyor ama, aynı zamanda da müthiş korkuyor bundan. Kendisini, Rusyada yapacak hiç bir şey olmadığına inandırarak rahatlıyor ve memleket dışındaki Rusları, geri getirmek istiyenleri en acı ve sert bir şekilde lânetliyor. Hepsini, burada sana anlatmamın imkânı yok. Kahraman, gerçekten çok canlı bir kimse (edebî yönden sanki karşımda duruyor) Kitap tam olarak bittiği zaman, okumaya yeterli bir değeri olacak. Kitaptaki ana fikir, adamın bütün varlığını, kuvvetini ve istidatlarını rulette kaybetmiş olması. Bir kumarbaz ama, adi bir kumarbaz değil; tıpkı Puşkin'in «Cimri Şövalyesi» nin, adi bir cimri olmadığı gibi. (Kesinlikle, en ufak bir anlam bakımından kendimi Puşkin'le kıyaslıyor değilim. Sadece daha iyi belirtmek için bu örneği verdim.) Kendi bakımma bir şair olduğu halde, bu bile kendi kendinin gözünden düşmesine sebep oluyor. Bütün hikâye, onun devamlı olarak, tam üç yıl rulet oynamasını anlatıyor.

Eğer benim «Ölüler Evi» - benden evvel kimse tarafından denenmemiş bir hapishane'nin psikolojik yönden, açıklanması ve anlatılmasıdır - halkın ilgisini çektiyse, bu katıksız rulet kumarbazının psikolojik durumu, onları daha fazla ilgilendirecektir. Bütün bunların dışmda bizler arasında böyle eserlerin ilgi ile okunduğu bir ger-

çek ama, bunun dışında yabancı bir memleketin kaplıca şehrinde oynanan kumar gerçekten çok korkunç bir şey. Konunun önemli tarafı, bu memleket dışında yaşıyan Rus'un bütün her şeye (aşağılık olmasına) rağmen bir öneminin olması.

Kısacası, bütün acıklı olayları anlayış ve hislerimle fazla çapraşık yollara sapmadan anlatmakta başarılı olacağımı umuyorum. «Ölüler Evi» gerçekten ilgi çekici bir eserdi. Burada belîrtilen de aynı şekilde bir cehennemin açıklanması. «Ceza evinde Türk hamamı,» gibi bir şey. Bunu yapmak, başarmak istiyorum ve bunun için de büyük, çok büyük acılara katlanacağım.

(Buradan öteye, mektuba, gine para meseleleri hakim olmaktadır.)

XXVIII

A. P. MİLYUKOV'a

Moskova, Haziran, 1866

ÇOK SEVGİLİ VE ŞEREFLİ DOSTUM ALEXANDER PETROVİÇ,

Katkov, Petrovsky parkmda yazın tadını çıkarmada; Lyubimov da, (**Russky Viestnik'in** sahibi) hava alıyor. Yaym evinde, ara sıra, kendisinden hiç bir şey öğrenemiyeceğim suratsız bir kâtibe kadının önünden geçmek zorunda kalıyorum. İlk günlerde, nasılsa Lyubimov'u yakalamakta bir başarı gösterebildim. Kendisinde romanımın üç kısmı hazır olarak duruyor (Not: «Cürüm ve

Ceza.») Ona dördüncü kısmı, çok kısa bir zamanda yazabileceğimi söyledim, dördü bir araya geldiği zaman, ikinci faslm yarısı tamamlanmış olacak. (dört forma) Gelecek sayıda dört fasıl daha basacaklar ki böylece ikinci kısım sona erecek. Oysaki ben teklifimi yaparken, Lyubimov, birdenbire sözümü keserek şöyle konuştu: «Ben de sana söylemek için fırsat bekliyordum. Haziran ve Temmuz aylarında, romanı daha küçük parçalar halinde basabiliriz, böyle yapmamız gerek. Hatta yaz mevsiminin, ölü aylarında, romandan hiç bir kısım koymasak da olur. Romanın ikinci kısmının, Güz'de çıkmasını tercih ediyoruz, son kısmı da Aralık sayısında çıkacak olursa, bunun yeni abone sağlamak bakımından da bize faydası olur.» İşte bu sebepten, romana bir ay daha, ara verilmesine karar verildi. Dört kısım (dört forma olarak) bu yüzden Temmuz sayısmda çıkmayacak, halbuki düzeltmeler ve matbaa provaları yapıldı bile.

Ama daha sonra anlaşıldı ki, Lyubimov'un, bütün bunlardan başka, bir de rezil ve iğrenç art düşüncesi varmış. Yani adam, bu fasıllardan birini hiç mi hiç basmamaya, karar verdiği gibi Katkov da onun bu fikrini destekleyip kabul etmiş (Not: «Bahsi geçen fasıl, Dostoyevski'nin, «Cürüm ve Ceza» adlı eserinin, ikinci kısmının dokuzuncu faslında, Sonia ve Raskolnikov'un birlikte İncil okudukları sahnedir ki, yazar sonradan bu kısmı kısaltmıştır.) İkisine de çılgınlar gibi kızdım. Ama onlar düşüncelerinde inatla direniyorlar. Konu edilen fasıl üzerinde ben kendim hiç bir fikir yürütemem, zira onu içten gelen bir sezgi ile yazdım. Buna rağmen, kötü de olabilir. Ama işin aslına bakacak olursa, onlar eserin edebî yönüyle ilgilenmiyorlar da, onları sinirlendirip tedirgin eden, eserin ahlâkî yönüdür. Bu bakımdansa aslında haklı olan benim. Zira kitabın bu kısmında ahlâka aykırı hiç bir şey olmadığı gibi, konu bunun tam aksidir. Ama on-

ların fikirleri başka. Üstelik bir de eserde **Nihilizm** izleri görüyorlar. En sonunda Lyubimov bana bu kısmı yeni baştan yazmamı söyledi. Ben de istediklerini kabul edip, koca kısmı yeni baştan yazdım ki, bu da bana yeni üç fasıl yazmışım gibi büyük bir çalışma ve yorgunluğa sebep oldu. Her neyse. Yeniden yazıp teslim ettim. Ne yazık ki, o günden beri, Lyubimov'u görmediğim için, memnun kalıp kalmadıklarını bilmediğim gibi, kafa kafaya vererek bu kısmı, kendilerinin mi yazmaya niyetli olduklarından hiç haberim yok. Bu kadarla kalsa gene iyi. Üstelik başka bir fasıl daha aynı felâkete uğradı (dört fasıldan biri) Lyubimov gelip, bu fasıldan bir çok kısımları çıkardıklarını bana bildirdi. (Ama ben bunu pek önemsemedim, zira bozdukları kısımlar bence hiç de önemli olmayan yerler.)

Bunun sonu nereye varacak pek bilemiyorum ama, bu romanın, benimle yaymevi arasında ortaya çıkardığı fikir ayrılıkları beni rahatsız etmeye başladı.

Stellovski (Not: Dostoyevski'nin (1965 - 66) arasındaki eserlerinin toplu olarak ilk baskısını yapan naşir) için yazacağım romana, henüz başlamadım ama, bu işe kesinlikle başlıyacağım. Yeni, küçük bir hikâye için çok güzel fikirlerim var. Hatta içinde gerçek kişiler bile bulunacak. Stellovski'yi düşünmek bana son derece ızdırap verir, beni rahatsız ediyor, rüyalarıma bile giriyor üstelik.

Sana bugün bunları çok acele ve gelişigüzel bir şekilde anlatıyorum, aslında uzun mektup yazarım. Allah aşkına cevap ver bana. Bana kendinden, görüşlerinden ve sıhhatinden bahset. Bilhassa bana, bizimkilerden bahset. Belki bazı haberler işitmişsindir. Benim bir çok konularda, susmam gerekiyor. Lütfen, Ludmilla Alexandrovna'ya en iyi dileklerimi bildir, çocuklara beni hatırlat ve bütün

tanıdıklarımıza, tarafımdan selâm et. Gelecek sefere kadar, benim iyi dostum, hoşçakal. Seni kucaklarım.

Sadık dostun
FYODOR DOSTOYEVSKİ.

N. B. (iyi dikkat) Şimdiye kadar hiç kriz gelmedi. Şnaps içiyorum. Kolera durumu nasıl?

XXIX

APOLLON NİKOLAYEVİÇ MAİKOV'a

Cenevre
16 - 28 Ağustos, 1867

Beni sevindiren mektubuna, bu kadar uzun zamandan beri, ses etmeyip cevap veremedim, benim sevgili ve unutulmaz dostum, Apollon Nikolayeviç. Sana **unutulmaz dostum** dediğim vakit, yüreğimin derinliklerinden bunun gerçek olduğunu hissediyorum. O kadar **eski** ve birbirine **alışık** dostlarız ki, hayat zaman zaman bizi ayırıp, ayrı düşürdüğü halde, hiç bir zaman, gerçek anlamında **«ayırmaya»** gücü yetmedi. Bunun tam tersine bizi yakınlaştırdı birbirimize. Yokluğumu, belirli bir dereceye kadar duyduğunu yazıyorsun; oysa benim hislerim, seninkilerden çok daha fazla. Bütün olayların dışında, her geçen gün biraz daha berraklıkla, aramızdaki düşünce ve hislerin ne derece birbirine benzediğini gösteriyor. Şunu dikkate almanı senden yalvarırım sevgili dostum; seni kaybettikten sonra, öylesine garip bir memlekete geldik ki, burada Rus in-

sanının yüzü, Rusça kitaplar, Rus düşünce ve ilgisi olmadığı gibi, tek bir dost yüz bile yok.. Şunu sana bütün kalbimle söyliyeyim ki memleket dışında yaşıyan Ruslarda eğer biraz his, biraz zekâ varsa, bütün bunların farkına varamayıp, kendilerini nasıl perişan hissetmediklerini, gerçekten anlıyamıyorum. Belki bu gördüğümüz yüzler, birbirlerine karşı dost yüzlerdir ama, bizlere karşı değil. Gerçekten böyle bu! Memleket dışındakiler nasıl dayanabiliyorlar buna? Tanrım! Memleket olmadan, **hayat bir işkence.** Altı ay veya bir yıl için, memleket dışına çıkıp seyahat etmeyi anlıyorum, elbette. Ama benim gibi, memlekete ne zaman döneceğini hiç bilmeden ve hatta tahmin bile edemeden, seyahat etmek fena ve keder verici bir şey.. Sadece bu düşünce bile taşıması çok güç bir duygu. Çalışmam için, Rusyaya ihtiyacım var, **hayatım** için (başka bir hayat değil sadece bu hayat). Tıpkı sudan çıkmış bir balık gibiyim. Bütün kuvvetimi, bütün kabiliyetimi kaybettim...

Memleketi, hangi şartlar altında ve hangi sebeplerden dolayı terkettiğimi biliyorsun. Başlıca iki sebep var buna: birincisi sıhhatimi, hatta hayatımı kurtarmak. Krizler her sekiz günde bir gelmeye başlamıştı ve krizlerin sinirlerimi ve beynimi nasıl harap ettiklerini hissetmek dayanılamıyacak bir şeydi. Bütün aklımı ve duygularımı kaybetmeye başlamıştım - ve bu bir gerçek. Hissediyordum bunu. Bir harabeye dönmüş olan sinirlerim beni çoğu zaman bir çok şeylerin tam kenarına kadar çekiyordu. İkincisi, alacaklılarım artık bekliyemiyecek hale gelmişlerdi ve hareket edeceğim gün, mahkemelerden sürü ile davetiye geldi.

(Burada, borçlarından bahseder)

...Taşınıyamıyacak gibi bir sıkıntıydı bu. Ayrıldığım zaman, ölümün ağırlığı sarmıştı yüreğimi, yabancı ülkele-

re karşı bir inancım yoktu - daha doğrusu, bana ahlâkî yönlerden kötü etkiler yapacağına inanıyordum. Tam anlamıyla tecrid edilmiştim, maddî imkânlarım olmadığı gibi yanımda, benim bu serseri gibi dolaşmamı çocuksu bir sevinçle paylaşan bir de genç yaratık (Not: Yazarın ikinci karısı, Anna Grigorovna, kızlık adı Snitkin.) vardı. Bu çocuksu sevincin kısmen tecrübesizlikten, kısmen gençliğin ayaklandırdığı gayretten gelmesini görmek, bana bir işkence oluyor, beni kederlendiriyordu. Anna Grigorovna'nın, benimle geçireceği hayatı sıkıcı bulacağından korkuyordum. Çünkü bu güne kadar, tamamen yalnız kaldık. Kendimden fazla bir şey umamazdım. Hastalıklı bir kimseyim ve onun benim bir çok dertlerimi çekmesini düşünüyor, bekliyordum (Dikkat et! Oysa, Anna Grigorovna, bana, kendisinden beklediğimden çok daha kuvvetli, çok daha derin bir kişi olduğunu ispat etti. Bir çok bakımlardan, koruyucu meleğim oldu benim. Aynı zamanda o kadar çocuksu, o kadar olmamış, o kadar güzel ve herşeyden evvel o kadar yapmacıksızdı ki, hemen hemen, bir karşılıkta bulunamıyordum. Hareketimizden evvel, bir hayal gibi farkına varmıştım bunun. Ve sana söylediklerime; yani Anna Grigorovna'nın benden, çok daha iyi ve kuvvetli olmasına rağmen; şimdi bile huzursuzluklarımdan kurtulmuş değilim.) Kısacası, bütün eksikliklerimiz, beni büyük endişelere düşürdü. Bir kere çok az paramız olduğu gibi, aldığımız avanslardan, Katkov'a, **tam üç bin ruble** borcum vardı. Hareketimizden hemen sonra, kesinlikle, hemen çalışmaya başlamak kararındaydım. Ama geçen zaman ne verdi bana? Şu güne kadar, hiç bir şey başaramadım. Nihayet, ciddî olarak oturup çalışmaya karar verdim. Şunu itiraf etmeliyim ki, hiç bir şey başaramadım demek pek doğru olmaz. Zira öyle şeyler yaşadım ve **kafamda öylesine çok şeyler çerçevelenmiş** olmasına rağmen; **siyah beyaz** olarak bu güne kadar ortaya çıkardığım çok

az. Siyah ve beyaz olarak yazılmış şeyler ise ancak bir değer kazanıp para kazandırır insana.

Sıkıntılı Berlin'i elimizden geldiği kadar çabuk terkettik (Sadece bir gün kalabildim orda. Çünkü can sıkıcı Almanlar beni sinirlendirip, huysuzlaştırmaya başladılar. Rus hamamlarına sığmmak zorunda kaldım.) Sonra Dresden'e geldik. Bir yer bulup, bir süre için yerleştik Dresden'e.

Etkisi gerçekten çok basit oldu ve birden bir soru ile karşı karşıya kaldım: Neden Dresden'deyim, neden sadece Dresden de başka bir şehir değil. Ve hangi sebeplerden dolayı devamlı olarak bir şehri terkedip, başka bir şehre gidiyorum? Cevap gayet açıktı (Sağlığım, borçlarım vesaire). Ama en kötüsü, büyük bir açıklıkla şunu anladım ki, artık Dresden veya herhangi başka bir şehirde kalmam, beni en ufak bir şekilde ilgilendirmiyor - bütün yabancı ülkelerde, kendimi büyük bir somundan kesilmiş bir dilim ekmeğe benzetiyorum. Gelişimin ilk günü, kesinlikle, oturup ciddî ve verimli bir şekilde çalışmaya karar vermiştim ama, aynı anda orada çalışamıyacağımı da korkunç bir şekilde hissediyordum. Bütün fikirlerim, düşüncelerim, tepe taklak olmuşlardı. Ne yaptım o zaman? Bir bitki gibi yaşamaya başladım. Okudum, ara sıra bir kaç satır yazdım, insanı öldürecek kadar büyük bir memleket özlemi içine düştüm ve bir de bunların üzerine sıcak bindi. Değişiklik olmadan, günler aynı şekilde gelip geçtiler..

Sana, bütün hislerimi söylememe imkân yok. Bir sürü yeni görüşler, yeni fikirler topladım. Rus gazeteleri okudum ve ancak tek teselliyi onlarda bulabildim. Sonunda kafamda öylesine yeni fikirler istifledim ki, Rusya'nın Batı Avrupa ile olan ilişkilerine ve Rus yüksek sınıfına dair çok uzun bir makale yazabilirim.

Almanlar son derece sinirime dokundular, ayrıca bizim Rus yüksek tabakasının yaşayış tarzı, onların Avru-

pa'ya ve medeniyete olan inançlarının içlerine işlemesi de oldukça sinirlerimi bozdu. Paris'teki olay, beni korkunç derecede altüst etti. (Not: Beresovski'nin II. Alexander'e suikast teşebbüsü) Ne etkili değil mi? O Paris'ili avukatların «Yaşasın Polonya» diye bağırmaları. Ne kötü, ne tiksindirici ve tatsız bir şey. Şunu her zamankinden fazla kabul ediyorum ki, Avrupa'lıların biz Ruslar hakkında hiç bir şey bilmemeleri ve iğrenç fikirler beslemeleri bizim çıkarımıza bir olaydır. Sonra Beresovski mahkemesindeki ayrıntılar. Ne çirkin, ne boş şeyler. Anlıyamıyorum, nasıl oluyor da böylesine, saçmalıklardan kurtulup, yeni bir noktaya varabiliyorlar.

Rusya, buradan, biz Ruslara çok daha fazla, istenilen şekle sokulabilir gibi görünüyor. Bunlardan birincisi yapılan reformlar karşısında, halkımızın, nasıl beklemedik bir olgunluk ve bağımsızlık göstermesidir. (Örneğin yapılan adlî reformlar) Öbür tarafta ise, Orenburg eyaletinin Polis Müdürü tarafından dövülen, lonca'ya kayıtlı bir tacir. Apaçık olan, Rus halkının kendi hayırseverleri, ve yapılan reformları sayesinde, bu gibi durumlarda, kendi kendisini eleştirmeye ve bu değişikliklere lüzumlu bir şekilde alıştırmasıdır ki asıl önemli olan şey de bu. Tanrım! Zamanımızda yapılacak reform ve değişiklikler Büyük Petro zamanında yapılan reformlar kadar önem taşıyor. Demiryolları nasıl gidiyor? Mümkün olduğu kadar çabuk, Güney'e inmek zorundayız. (Not: Dostoyevski burada, Rusların Boğaza ve İstanbul'a inmek için yaptığı çabaları anlatmak istiyor.) Bundan evvel de **her tarafta tarafsız mahkemeler kurulmalıdır.** Değişiklik ne büyük olacaktır o zaman! (Ben burada, bütün bunları düşündükçe, kalbimin atışı hızlanıyor.) Buralarda kimseleri gördüğüm yok, oldukça imkânsız bir şey bu. Buna rağmen ara sıra şu veya bu kimseyle karşılaşılıyorum. Almanyada devamlı olarak, memleket dışında yaşıyan bir Rus'la tanıştım. Yıl-

da sadece üç haftalık bir ziyaret yapıyor Rusya'ya ve sonra yeniden Almanya'ya dönüyor. Ailesi ve karısı burada. Tepeden tırnağa hepsi Alman olmuşlar. Diğer şeylerin arasında, kendisine, memleketi neden terkettiğini sorduğum zaman, bana son derece ateşli bir şekilde, şöyle cevap verdi: «Çünkü burada medeniyet, orada ise barbarlık var.» Bu kibar kişi Genç İlerici'lerden ama görünüşe göre, kendisini, bir dereceye kadar onlardan uzak tutuyor. Bu dış ülkelerde oturan mülk sahipleri nasıl da, huysuz kaba ve lânet kişiler olmuşlar.

Sonunda Anna Grigorovna ile ben, Dresden'de, daha fazla vatan hasretine dayanamıyacağımızı anlıyarak kışı İsviçre veya İtalyada bir yerlerde geçirmeye karar verdik. Oysa hiç paramız kalmamıştı. Beraberimizde getirdiklerimizin hepsini sarfetmiştik. Oturup, Katkov'a bir mektup yazarak, durumumu bütün açıklığı ile anlatıp, bana 500 ruble daha avans vermesini rica ettim. Ne olsa beyenirsin? Parayı yolladı. Ne mükemmel bir adam. Böylece İsviçreye geldik. Şimdi sana, utançlarımı ve adiliklerimi itiraf edeceğim.

Sevgili Apollon Nikolayeviç, içimden bir his, seni, beni yargılayacak bir hâkim olarak, kabul edebileceğimi söylüyor. Yüreğin ve hislerin var. Ben bunu, gerek eskidenberi ve gerek son zamanlarda da gayet iyi bildiğin için, senin vereceğin kararların bence önemi son derece büyük. Günahlarımı sana açıklamak bana hiç acı vermiyor. Şimdi yazdıklarım, sadece senin için. Bu yüzden, beni yargılamayı diğer kişilere bırakma.

Baden-Baden çevresinde seyahat ederken, yoldan çıkıp, burasını bir ziyaret etmeye karar verdim. Ayartıcı bir fikir, devamlı olarak kafamı kurcalıyor ve beni rahatsız ediyordu. 10 Louis altınını gözden çıkarmak belki de bana 2.000 frank kazandırabilirdi. Böyle bir para, Petersburg'daki masraflarım, dahil, beni dört ay geçin-

direbilirdi. İşin asıl pis tarafı daha önceki yıllarda ara sıra kumardan para kazanmış olmamdı. En kötüsü, fena ve son derecede hırslı bir kimse olmam ve yaptığım her işte aşırılığın sınırına kadar gitmem. Hayatımda bu güne kadar itidal denen şeyle tanışmış olmamam.

Başlangıçta şeytan benim tarafımı tutarak bütün oyunlarını oynadı ve üç gün içinde, kolaylıkla 4.000 frank kazandım. Şimdi sana her şeyi nasıl berbat ettiğimi anlatayım. Bir tarafta kolay kazanılmış para - 100 frank koyarak, bunu 4000'e çıkarmak. Diğer yanda, borçlarım, mahkemelerden gelen davetiyeler ve bir daha Rusya'ya dönme imkânımın olamıyacağı korkusunun verdiği sıkıntı. Bütün bunların dışında da ana nokta olan oyunun kendisi. Bilsen, bu, kişiyi nasıl kendine çekiyor. Hayır. Sana yemin ederim ki, bu sadece kazanma aşkının bir tepkisi değildi. Gerçekte paraya para olduğu için ihtiyacım vardı. Anna Grigorovna bana, 4.000 frank'la yetinerek, bir an evvel buradan gitmemiz için yalvarıyordu. Ama daha fazla kazanma ve durumumu düzeltebileceğim düşüncesi, her şeye baskın çıktı. Benim kazancımın dışında, her gün, diğer kumarbazların nasıl 20.000 den 30.000 franka kadar kazandıklarını görüyordum. (Kişi kaybedenleri asla görmez.) Diğerleri neden benden daha iyi kazanıyorlardı? Benim paraya olan ihtiyacım, onlarınkinden çok daha fazlaydı. Yeni bir rizikoya girdim ve kaybettim. Sadece kazandıklarımı değil, kendi paramı da son meteliğine kadar bitirdim. Aklın alamıyacağı bir şekilde heyecanlanmıştım ve devamlı olarak kaybediyordum. Elbiselerimi rehine vermeye başladı. Anna Grigorovna, sahip olduğu son şeyi rehin etti. (O melek! Nasıl teselli etti beni. Daha fazlasını veremediğimiz için, o lânetli Baden şehrindeki, demirci dükkânının üzerindeki, iki ufacık odada nasıl sıkıntılara katlandı.) Sonunda canıma tak etti. Her şeyimi kaybetmiştim. (Ne aşağılık in-

san şu Almanlar. Ne tefeci, ne alçak ve ne hilebaz kişiler. Ev sahibesi olacak kadın, bizim ayrılamıyacağımızı görüp, parasız olduğumuzu anlayınca, hemen fiatları arttırdı.) Sonunda kurtulabilmemiz için, şu veya bu şekilde Baden'den kaçmamız gerekiyordu. Yeniden Katkov'a yazıp 500 ruble daha istedim. (Durumum hakkında hiç bir şey yazmadım ama, mektubun Baden'den geldiğini görünce her halde ne olup bittiğini anlamıştır. Ve istediğim parayı yolladı. Gerçekten yolladı! Şu anda **Roussky Viestnik**'ten avans olarak 4.000 ruble almış durumdayım.

Şimdi Baden maceralarım bitti. Yedi hafta bu cehennemde can çekiştik. Buraya iner inmez, istasyonda, Gonçarov'a rastladım. Başlangıçta İvan Alexandroviç bana karşı gayet ihtiyatlı davrandı. Bu meclis üyesi-ya da meclis üyesi olacak kişi-de vaktini kumar oynamakla geçiriyordu. Ama bunun bir sır olarak saklanamıyacağını, benimse büyük ve açık bir rahatlıkla oynadığımın farkına varınca, bana karşı almış olduğu gösterişli tutumunu biraz azalttı. Büyük bir heyecanla oynuyordu (ufak paralar ileri sürerek.) Baden'de kaldığı iki hafta içinde devamlı olarak oynadı ve kaybetti. Sanırsam oldukça da yüklü bir para. Ama Tanrı bu iyi adamdan gene de razı olsun. Ben bütün paramı kaybedince (beni elimde büyük paralarla görmüştü) isteğim üzerine bana 60 frank verdi. Elbette ki aynı zamanda bana, yarısını değil de bütün paramı kaybettiğim için, dayanılması güç dersler verip nasihatlar etmeye başladı.

Gonçarov aralıksız Turgenev hakkında konuştu. Turgenev'i ziyaretimi devamlı olarak geciktirdim ve sonunda gitmek zorunda kaldım. Öğlene yakındı gittiğimde ve kendisini kahvaltı ederken buldum. Sana dürüstçe söyliyeyim, hiç bir zaman gerçekten hoşlanmadım bu adamdan. İşin en kötüsü 1857'de (Burada bir yanlışlık yapı-

yor. Bu yıllar yazar Sibirya'dadır, 62 ve 63 yılları olması gerekir) Wiesbaden'de kendisinden 50 dolar borç almıştım (bu güne kadar da hâlâ deyemedim.) Onun iki yüzlü bir aristokratlıkla insanı kucaklayıp, öpülmesi için yanaklarını uzatmasına dayanamıyorum. Korkunç bir hava yaratıyor etrafında. Ama ondan acı bir şekilde şikâyet etmemin asıl sebebi «Duman» adındaki yazdığı kitap yüzünden. Bana kendisi, bu kitabın ana fikrinin ve neye değinmek istediğini kendisi şu şekilde anlattı: «Eğer büyük bir yer sarsıntısı Rusya'yı yerlen bir edip dünya yüzünden silerse, bu insanlık için bir kayıp olmayacağı gibi- kimse bu yokluğun farkına bile varmıyacaktır.» Ayrıca bana, Rusya hakkındaki temel görüşünün de bu olduğunu ilân etti. Çok sinirli bir hali vardı. Sebebi de, «Duman» adındaki kitabının uğradığı başarısızlık. Sana şunu söyliyeyim ki, daha o zaman bu başarısızlığın bütün ayrıntılarından, benim hiç bir ilgim yoktu. Gelen mektuplardan Staçov'un **O.Z.** de yazdığı makaleden haberim vardı ama, diğer gazetelerin de onu yerden yere vurduklarını, hattâ Moskova'da bir kulüpte, kitabı protesto etmek için imza toplandığını bilmiyordum. Bütün bunları bana kendisi anlattı. Samimiyetle sana şunu söyliyeyim ki ben, bir kimsenin bütün kibirliliğine rağmen, bu kadar saf ve acemice bir şekilde, bütün yaralarını ortaya dökebileceğini hayal bile edemezdim. Tıpkı Turgenev'in bir zamanlar yaptığı gibi. Ayrıca bu kişiler Ateist olmakla da övünüyorlar. Ayrıca bana, kendisinin dönmez bir Ateist olduğunu söyledi. Tanrım! Zaten bizler Deims'i (Emirleri inkâr eden, fakat Tanrıya inanan kimse) Kurtarıcıya borçlu değil miyiz? Şöyle ki, kişinin fikri öylesine asildir ki kişi bunu bir korku hissine kapılmadan kavrıyamaz-ve kişinin, insanlığın ölümsüzlüğünü temsil eden bu fikirden asla şüphe edemez. Peki mülk sahiplerine ne borçluyuz? Turgenev, Herzen, Çer-

niçevski? En yüksek ve kutsal bir yere tüküren onlar da bizim, gördüklerimiz, çirkin ve iğrenç bir gurur, utanmaz bir hasasiyet ve gülünç bir kibirdir ki bütün bunlardan ne umduklarını ve kimlerin kendilerini örnek olarak alacaklarını tahmin etmek bile imkân dışı bir şeydir. Korkunç bir şekilde Rusya'ya ve Ruslar'a hakaret etti. Ama şunun farkına vardım ki Bielinski okulunun ortaya çıkardığı Liberal ve İlericiler, Rusya'ya zarar verip, ona hakaret etmekten, âdeta zevk alıp kendi kendilerini tatmin ediyorlar. Aralarındaki ayrıntıya gelince: Çerniyeçevski taraftarları bütün hakaret ve kötülüğe sahip Rusya'nın yer yüzünden silinip yok olmasını gaye edinmişler (**hem de**, öncelikle.) Diğerlerine gelince, onlar hep bir ağızdan **Rusya'yı sevdiklerini** haykırıyorlar. Ama gene de vatana, toprağımıza ait her şeyden nefret etmedeler. Onu alaya almak en büyük zevklerinden biri. Ve eğer **kişi**, onların karşısına, açıklamasını yapamayıp, alaya alamıyacakları bir gerçekle çıkacak olursa - kabul etmeleri gereken herhangi bir gerçek - buna canlarının çok fazla sıkılacağına kederleneceklerine ve hattâ çılgına döneceklerine inanıyorum. Turgenev'de de farkettim ki-ve genellikle memleket dışında uzun süre yaşıyanlar - memlekette geçen gerçek olaylardan en ufak bir fikir sahibi bile değil (gazete okumalarına rağmen) ler. Rusya'ya olan sevgi ve anlayışlarım öylesine kaybetmişler ki, Rusya'da olan ve hattâ en koyu Nihilist'lerin bile inkâr edemedikleri basit olaylara bile gözleri kapalı, bunlar kendi kafalarına göre, sadece alaya alınacak konular. **Bu** herifler kavram fikrini kaybetmişler. Bana anlattıklarının arasında, bizlerin Almanlar önünde, yerlerde sürünmek zorunda olduğumuzu-zira medeniyetin evrensel ve inkâr edilmez tek yolu olduğunu- ve Rusya'ya medeniyet ve bağımsız bir kültür getirmek için gösterilen çabaların, delilik ve ahmaklığın en büyüğü olduğunu söyledi. Rusçular

ve Slavcılara karşıt uzun bir yazı yazmakta olduğunu da söyledi. Kendisine, Paris'ten bir teleskop getirtip; görüşlerinin berraklaşması için; kurmasını söylediğim zaman, «Ne demek istiyorsun,» diye sordu. «Aradaki mesafe fazla uzun da,» diye cevap verdim «Teleskobunu Rusya'dan tarafa çevirecek olursan bizleri daha iyi görürsün aksi halde hiç bir şey görmene imkân ve ihtimal yok.» Kudurmuşa döndü. Onun böylesine kızdığını görünce, iyi bir saflığa bürünüp: «Gerçekten de kitabın hakkında yazılan küçültücü yazıların seni bu hale sokabileceğini hiç tahmin etmezdim,» dedim. «Bütün bu şeyleri böylesine önemsemenin hiç lüzumu yok, tükür üzerlerine olsun bitsin.» «Sen ne sanıyorsun yâni, Ben bu işlerden hiç mi hiç sinirlenmedim.» diye cevap verdiği zaman, yüzü iyice kızarmıştı.

Sözünü kesip kişisel ve yerli meselelerden konuşmaya başladı. Gitmeden evvel, özel hiç bir fikir ileri sürmeden, sanki lâf olsun diye, bu üç ay içinde Almanlardan nasıl nefret ettiğimi ortaya attım. «Biliyor musun?» dedim. «Bu Almanlar ne dolandırıcı, ne âdi ve rezil kişiler. Gerçekten de onların avam tabakası, bizimkilerden çok daha kötü ve namussuz. Ayrıca, budalalıkları da su götürmez bir gerçek. Sen durup dinlenmeden medeniyetten bahsediyorsun. Senin bu medeniyetin Alman'lara ne vermiş ki, onları hangi yönlerden bizden üstün görüyorsun?» Kül gibi oldu (hiç aşırılığa kaçmıyorum) «Böyle konuşarak, kişiliğime hakaret ediyorsun. Gayet iyi biliyorsun ki ben, devamlı olarak buraya yerleşmiş durumdayım. Kendimi bir Rus değil Alman olarak kabul ediyor ve bundan da gurur duyuyorum,» diye cevap verdi. «Senin «Duman» adındaki kitabını okudum ve bir saattan beri burada tartışıyoruz, ama ben, senin böyle bir şey söyliyebileceğini, tahmin edemezdim. Eğer bundan ötürü, sana hakaret ettiysem, özür dilerim,» dedim.

Ayrılırken, son derece kibar bir şekilde birbirimize veda ettik ve ben kendi kendime, bir daha asla, Turgenev'in kapısının eşiğinden adımımı atmamaya söz verdim. Ertesi sabah Turgenev, saat tam onda oturduğum eve gelerek, kartını ev sahibesine bırakmış. Oysa kendisine bir gün evvel öğlene kadar hiç bir misafir kabul etmediğimi ve genellikle saat on bire kadar uyuduğumu söylemiştim. Saat onda yapılan bu ziyaretten de anlaşılacağı gibi Turgenev beni bir daha görmek istemiyordu. Bu yedi hafta içerisinde, kendisi ile sadece bir defa istasyonda karşılaştık ama, selâm vermeden, sadece baktık birbirimize. Belki sen, benim onunla böyle düşmanca konuşmamı ve birbirimize karşılıklı hakaret ettiğimizi duyunca belki üzülmüşsündür. İnan bana, beni, bütün bu acaip görüşleri ile öylesine derinden yaraladı ki, başka türlü hareket etmeme imkân yoktu. Ben kendi hesabıma bu işe fazlasıyla üzüldüm. Bir kere o kibirli tavırları ve davranışları, insanın huzursuzlanmasına yeterliyken, bir de memleketine hizmet edebilecek durumda olduğu halde, bir vatan haini gibi konuşup, Rusya'ya böylesine hakaret etmesine dayanamayıp çileden çıktım. Devamlı olarak. Almanlara kuyruk sallıyor. Rusya'dan nefretini de bundan dört yıl evvel farkettim. Ama Rusya'ya karşı şimdiki bu kırgınlığının ve kudurganlığının sebebi sadece ve sadece, «Duman» adlı kitabının başarıya ulaşmaması, ve Rus halkının onu bir deha olarak alkışlamayı reddetmekte gösterdiği cesaretten ileri gelmektedir.. İşin içinde kibirden başka hiç bir şeyin bulunmaması, bunu büsbütün iğrenç bir duruma sokuyor.

Şimdi benim görüşümü dinle dostum. Elbetteki benim, kumarda bu kadar para kaybetmem, çok aşağılık bir şey. Ama aslında kendi paramdan çok fazla bir şey kaybetmiş değilim. Böyle olduğu halde, bu para bize iki ay, hattâ bugünkü yaşayış şeklimizle dört ay bile yeterdi.

Ama sana daha evvel de, kazanmaya karşı koyamadığımı söylemiştim. Eğer başlangıçta, gözden çıkardığım 10 Louis altınını kaybetmiş olsaydım, muhakkak ki daha fazla oynamayıp, oradan çekip gidecektim. Beni perişan eden 4.000 frank kazanmam oldu. Ama, daha fazla kazanmanın dayanılmaz isteği (o kadar da kolaydı ki) bu şekilde bütün borçlarımı ödiyebileceğim düşüncesi, kendimi ve benimkileri-Emille Fyodorovna, ve Paşaya karşı olan görevlerim... çok fazlaydı bütün bunlar benim için. Karşı koyamadım. Ayrıca yanımda, güzel sıcak kalpli, bana inanan ve koruyup barındırmak zorunda olduğum cici bir yaratık vardı. Pek fazla olmamakla beraber elimde ve avucumdakileri, kumara yatırmakla, onu da kendimle birlikte sefalete sürüklememem gerekirdi. Geleceğim çok karanlık görünüyor bana. Sana daha önce bahsettiğim sebepler yüzünden, Rusya'ya dönmeme imkân yok. Ve beni en fazla ezen düşünce, bana güvenen ve dayanan kişilerin halleri ne olacak? Bütün bu düşünceler öldürüyor beni...

Bana karşı sadece sen iyi davrandın sevgili dostum. Sen benim kurtarıcımsın. Bana gelecekte de yardım et. Ufak veya büyük her güçlük karşısında, senin yardımına baş vuracağım.

Sen benim ümitlerimin temelleri neye dayanıyor biliyorsun. Sadece **tek bir şekilde** herşey düzelir ve meyvalarından faydalanılır. Bu da **romanımın gerçek bir başarıya ulaşmasıdır.** Bütün gücümü buna vermek zorundayım. Ah sevgili dostum benim. bundan üç yıl evvel o delice ümitlerimle, bütün borçlarımı ödiyebileceğimi düşünerek o kadar çok borç senedi imzalamam ne kadar, hem de ne kadar kötü ve altından kalkılamıyacak bir durum yarattı benim için. Bütün bu kuvveti ve canlılığı nereden bulacağım? Tecrübelerim, bana başarılı olabileceğimi gösterdi. Ama şartlar nedir? Sadece şu: Eserle-

rimin hepsi, ya halkın son derece ilgisini çekti, ya da bunun tam tersi. Böyle bir şey nasıl mümkün olabilir? Bunu kabul etmek bir fayda sağlıyabilir mi?..

(Mektup bir borç isteği ve Dostoyevskinin umutsuz durumunun yeniden tarifi ile son bulur.)

XXX

APOLLON NİKOLAYAVİÇ MAİKOV'a

Cenevre
9-12 Ekim 1867

(Mektup para istemekle başlar)

Kendi hesabıma, bu önümüzdeki beş ayı nerede geçireceğim, benim için hiç bir şey farkettirmiyor, zira bu süre içinde, kesinlikle çalışmak niyetindeyim. Bu Cenevre gerçekten de son derece nefret edilecek bir yer ve ben buna baktıkça, son derece de büyük bir hayal kırıklığına uğruyorum. Krizler, muntazaman her hafta geliyor, hattâ ara sıra garip ve rahatsız edici bir kalp çarpıntısına tutuluyorum. Korkunç bir şehir bu, tıpkı Cayenne biberi gibi. Günlerce devam eden fırtınalar oluyor. Ayrıca, normal günlerde bile hava üç dört defa değişiyor. Sara krizlerim ve basurlarımla bütün bunlara katlanmam gerekiyor. Ayrıca son derece kasvetli ve sinir bozucu bir yer. Halka gelince son derece kendini beğenmiş ve kurumlu kişiler. Böylesine bir kibirlilik ise, garip bir budalalığın şaşmaz bir şekilde dışarı vurmasından başka bir şey değil. Burada her şey, son derece iğrenç, içi geçmiş, üstelik de pahalı. Halk devamlı olarak sarhoş! Londra'da bile bu

kadar külhanbeyi ve «sarhoş»a rastlanamaz. En basit şeylere, hattâ sokaktaki direklere bile, çok güzel ve şahane şeylermiş gibi bakıyorlar. «Şu veya bu sokak nerede?» diye sorulacak olsa, verdikleri cevap şöyle: **«Bakın efendim, doğru gideceksiniz, o şahane ve çok zarif bronz çeşmeyi geçtikten sonra sapacaksınız, vesaire.»** Bu **«şahane ve zarif çeşme»** ise, aslında mânâsız ve son derece zevksiz Rokoko tarzında bir rezaletten başka bir şey değil. Ama bir Cenevreli'ye yol bile sorulacak olsa, onlar bundan kendilerini övmek için hemen bir pay çıkarıyorlar. Moskova'daki Sodayava sokağında göreceğin evlerden iki tanesinin ön bahçesi kadar bir yeri, çalılarla donatmışlar (içinde tek bir ağaç yok.) ama bunun resimlerini aldırıp «Cenevre'nin İngiliz bahçeleri» diye de satıyorlar üstelik. Şeytan bile, kazıkçılarla işbirliği yapmış! Cenevre'den iki buçuk saatlik bir uzaklıkta, aynı gölün kenarında Vevey diye bir şehir var. Bana kışın orasının ikliminin sıhhate yararlı ve hoş bir yer olduğunu söylediler. Kimbilir? Belki de bu günlerde oraya taşınırız. Artık benim elimde hiç bir şey yok, bırakalım iş oluruna varsın.

Sana çalışmalarım konusunda hiç bir şey yazacak değilim, çünkü şu anda yazacak hiç bir şey yok. Sadece tek bir şey var: O da gerçekten zorlu, hem de çok zorlu bir şekilde devam etmem lâzım. Bu aralarda gelen krizler bütün canlılığımı alıp götürüyor ve her krizden sonra en azından dört gün, düşüncelerimi toparlıyamıyorum. Ah! Başlangıçta, Almanyada ne kadar iyiydim. Bu yıkıcı Cenevre! Sonumuzun neye varacağını bilemiyorum. Romanım benim yegâne kurtuluş çarem. En kötüsü, bunun muhakkak surette bitip ortaya çıkması. Bunun dışında hiç bir şey olamaz. Zira bu bir **sine quan non** (muhakkak yapılması gereken bir iş). Ama hastalığım bütün kabiliyetlerimi kötürüm ederken, bu işi nasıl başarabilirim? Gö-

rüş kuvvetim hâlâ yerinde ve bunu bana son çalışmalarım gösterip isbat etti. Sinirlerim de yerinde ama, bütün hafızamı kaybetmiş durumdayım. Kısacası, fırtına gibi, ölümün bile bütün tehlikelerini göz önüne alarak, kendimi bu kitaba vermem gerekiyor. Yeter artık..

Kelsiyev (Not: V. Kelsiyev, Herzen'le beraber çalışan siyasî bir mülteci. Tövbekâr olarak, Rusya'ya dönmüş ve aşırı sağcı bir gazete olan **Roussky Viestnik** dergisinde çalışmaya başlamıştır.) hakkındaki haberi büyük bir heyecanla okudum. En doğru yol bu. Gerçek ve akıl! Ama şundan emin olabilirim ki, (Polakların dışında) bizim bütün Liberal ve sosyalist eğilimli kişilerimiz, vahşi hayvanlar gibi kuduracaklar. İliklerine kadar titretecek bu onları. Burunları kesilmişten, daha fazla nefret edecekler bundan. Ne söyliyecekler şimdi? Kime çamur atacaklar şimdi? En fazla yapabilecekleri, dişlerini gıcırdatmak olacak ki, memlekettekiler de bunu gayet rahatlıkla anlıyabilirler. Sen bu güne kadar, bizim liberallerden, hiç akla yakın bir fikir edindin mi? Akıllarına geldiği zaman sadece dişlerini gıcırdatıyorlar ki, gerçekte bu da ancak okul çağındaki çocukları etkilemekten ileri geçemiyor. Kelsiyev içinde şimdi, onların hepsini ihbar ettiği söylentileri çıkacak ortaya. Göreceksin ki bu konuda ben haklıyım. Ama hiç kimse onları «ihbar» edebilir mi, sorarım sana? Herşeyden evvel, kendileri, kendilerini ihbar ediyorlar. Ayrıca kim onlara karşı en ufak bir ilgi gösterir? Onlar ihbar edilmeye değmezler bile.

(Yeniden para ve iş meseleleri üzerine yazılar.)

Siyasette neler olacak şimdi? Bizim bütün bu çabalarımız nerede son bulacak? Napoleon bir işe girmek için kollarını sıvadı. İtalya, Almanya.. Tren yolunun Kursk'a kadar uzandığı haberini okuduğum zaman, sevinçten ne-

redeyse kalbim duracaktı. Bir an evvel olmasını dileyelim. Ve sonra-Yaşasın Rusya!

XXXI

ÜVEY OĞLU P.A. İSSAYEV'e

Cenevre, 10 Ekim 1867

Mektubun beni son derecede sevindirdi sevgili çocuk. Eğer evlendikten sonra, seni unuttuğumu sanıyorsan, (çünkü ben, senin böyle bir fikre kapıldığının farkına varıp, istiyerek sana bunun aksini isbat etmedim) son derece yanılıyorsun. Oysa tam tersi bunun. Şunu bil ki, evlendikten sonra sana olan ilgim daha da arttı ve Tanrı şahidimdir ki, sana az da olsa yardım edebilmek için son derece sıkıntılara katlanmak zorunda kalıyorum.. Seni daima, neşeli ve yiğit bir çocuk olarak kabul ettim. Bu özelliklere sahip olan bir kimsenin, hayatın her durumunda mutlu olması gerekir. Ayrıca, senin çok zeki olduğunu da biliyorum. Sana karşı olan sadece bir tek nokta var; o da eğitimindeki eksiklik. Eğer, gerçekten birşeyler öğrenmek için bir isteğin yoksa, o zaman sana vereceğim öğüdü dinle. Her ne olursa olsun, ahlâk gelişmelerinde, kendi kendine karşı dürüst ol, zira insan ancak eğitimi olmadan, bu şekilde ilerliyebilir. (Çünkü insan okumaya kararlı olduğu zaman bu çabasını hayatının sonuna kadar götürmek zorundadır.) Ayrılmadan evvel, Apollon Nikolayeviç'e senin dostun olmasını ve sana öğütleriyle yardımcı olmasını rica ettim. Paşa o, az bulunur insanların içinde bile, az bulunur ki kimsedir ve

seni aklını kullanarak daima doğru yola sokabilir ve sana doğruyu öğretir. Unutma bunu. Kendisini yirmi yıldan beri tanıyorum. Her şeyden evvel onunla ilişkilerinde açık ve dürüst olmalısın. Bir süre önce sana bir iş teklif edildiğini, hâlâ da teklif edilmekte olduğunu işittim. Sana bu işe girmeni tavsiye ederim. Bir Polis-sorgu hâkimi yanında çalışmak, senin için başka bir şeyle kıyaslanamıyacak kadar faydalı olacaktır. Bu şekilde kanunu tanıyacağın gibi, bir çok yönlerden faydalı bilgi sahibi olabilirsin. Ama benim sana, kesinlikle güvenim yok. Böyle bir görevde insanın son derece çalışması ve nasıl bir kişi olacağı hakkında bir karar vermesi lâzımdır. İyi bir insan mı? O zaman iyinin en iyisi olmak gerekir. Kötü mü? O zaman da kötünün en beteri. Ayrıca Lagoda gibi bir taşra şehri senin yaşındaki bir kimse için, bütün sıkmtı ve aşağılıkları göz önüne alınacak olursa, çok tehlikeli bir yer olabilir. Elbette ki, demiryolu hizmetinde, sosyal ilişkiler gayet kötü olacaktır. Hattâ benim fikrimce, en yüksek devlet dairelerinde bile sosyal ilişkiler, çürümüş derecede kötüdür. Orada hâkim olan sadece daha incelmiş, daha kibar davranışlardır. Bu sebepten, Petersburg çok daha iyi, çünkü orada, kendine uygun bir çevre bulabilirsin. Ama, her neyse bu işi kabul et. Kötü yollara sapma tehlikesine gelince bu yönden sana güvenim var. Ölmüş olan anneni ve babanı unutmuş olmana imkân yok. Şunu kabul et ki, sana bu işe girmeni (sırf parası için) tavsiye ediyor değilim. Böyle olmuş olsa benim üzerimdeki yükü oldukça hafifletmiş olursun. Şunu iyi bil ki, biriktirecek tek meteliğim olmamakla beraber, seni hayatımın sonuna kadar, yaşın ne olursa olsun, maddî bakımdan destekliyeceğim. Sana bu işe girme öğüdünü vermemin tek sebebi, sırf çalışman içindir. Zira çalışmak her şeyin başında gelir. Anna Grigorovna da seni benim seni sevdiğim kadar seviyor. Bana her şeyi etraflıca yaz.

XXXII

KIZKARDEŞİ VERA VE KAYINBİRADERİ ALEXANDER PAVLOVİÇ İVANOV'a

Cenevre, 1 Ocak, 1868

Benim çok sevgili ve değerli Alexander Pavloviç ve Vera Mihailovna'm.

Her şeyden evvel sizleri kucaklar ve bütün kalbimle, yeni yılın sizler, için her bakımdan iyi olmasını dilerim. Anna Grigorovna beni dün gerçekten iyice şaşırttı, burada saat tam on buçukta ki, Moskovada aynı anda, yeni yıl çanları çalmadaydı, ortaya bir şişe şampanya çıkardı, çay masamızın üzerine yerleştirdi ve beraberce kadeh tokuşarak, bütün sevdiklerimizin sıhhatine ve şerefine içtik. Sevdiklerim kimler olabilir benim (Anna Grigorovna'nın da yakınlarını kabul ederek,) Sen ve çocuklarından başka? Senin yanında sadece Fedya (Not: Dostoyevski'nin yeğeni, kardeşi Michael'in oğlu) ve ailesi, bir de Paşa. Sevdiklerim ve ilgi duyduklarımın hepsi yazılı. Her iki mektubunu da aldım, son yazdığın ve Kasım ayında yolladığın. Şimdiye kadar cevap veremediğim için beni affet. Seni her zaman sevdim ve düşündüm ve bu hislerim, şimdiye kadar da hiç azalmadı. Şimdiye kadar öylesine zor ve tatmin olmamış bir durumdaydım ki, daha iyi bir duruma gelmeyi bekledim, sana cevap verebilmek için. Gerçekten de son zamanlarda (edebî çalışmalarım bakımından) bir saat olsun boş vakit sahibi olamadım. Bu süre içinde devamlı olarak yazıyor ve yazdıklarını da yok ediyordum. Aralık ayının sonuna kadar romanımın birinci kısmını (Not: «Budala») bile **Roussky Viestnik'e** yolluyamadım. Ocak sayısı için istiyorlardı ama, korkarım ki, yazı gecikti.

Şu anda, benim için her şey bu eserime bağlı: Varolabilmem, günlük ekmeğim ve bütün geleceğim. **Roussky Viestnik**'ten fazla avans aldım. 4.500 rubleye yakın. Bunun dışında Petersburg'da hâlâ ödemem gereken, en azından 3.000 rublelik borçlarım var. Aynı zamanda, şu veya bu şekilde yaşamam lâzım-hem de böyle bir devrede. Bütün uumutlarımı bu romana bağlamış durumdayım. Önümüzdeki dört ay içinde, hattâ masamın başından kalkmamacasına, devamlı olarak çok çalışmam lâzım. Şimdiye kadar yazdıklarımı beğenmeyip bir kenara attığım için son derece gecikmiş, geri kalmış durumdayım. Kitap bana, **Roussky Viestnik**'in ölçülerine göre, 6.000 ruble kazandıracak. Peşin olarak aldığım 4.500 rubleyi çıkaracak olursak, alacağım para, sadece 1.500 ruble. Bu parayı bile alırsam, yaşamam ancak bir düzene girebiilr. Eylülde, borçlarımın 1.500 rublesini ödeyince Rusya'ya geri döneceğim. Bu yüzden şimdi her şey bu eserime ve çalışmama bağlı: şimdiki durumum ve bütün geleceğim. Kitap herhangi bir bakımdan iyi olacak olursa, Eylül ayında, **Viestnik**'den yeniden borç alabilirim. Şimdi sizlere buradaki durumumuzdan ve içinde bulunduğumuz şartlardan bahsedeyim.

Her bakımdan, yeteri kadar yeknesak. Cenevrede kaldığımız sürede, her geçen günün bir evvelkinden hiç bir farkı yok. Ben yazıyorum, Anna Grigorovna da beklediğimiz küçük kişinin, takımını taklavatını hazırlıyor yahut yardıma ihtiyacım olduğu zamanlar bana steno'luk yapıyor. Durumuna son derece iyi dayanıyor, yalnız son zamanlarda pek iyi değildi. Hayatımıza hayran olunacak bir şekilde uyuyor. Sadece annesini çok göreceği geldi. Yalnızlığımızın değeri bence gerçekten çok önemli. Aksi halde çalışmama imkân yoktu. Her neyse, Genevre, Mont Blanc'ın görünüşü, göl ve ondan akan Rhone nehri olmasa, son derece sıkıcı bir yer. Ben, bunun böyle olduğunu

daha evvelden de biliyordum ama, Eylül ayında tesadüfen geldiğimiz bu şehirde, şartlar, kışı geçirecek başka bir yer bulmamıza engel olup, durumumuzdan dolayı bizi burada kalmak zorunda bıraktılar. Örneğin Paris kışın daha soğuk olduğu gibi, odun da, burada on defa daha pahalı, tabii diğer şeyler de öyle. Aslında İtalya'ya gitmek istiyorduk. Milano'ya elbette ki (daha güneye değil). Kışlar orada çok daha yumuşak olduğu gibi, Katedrali, sanat galerileri ve tiyatrolarıyla çok daha çekici bir şehir. Ama şu anda bütün Avrupa ve her şeyden evvel İtalyayı bir karışıklık tehlikesi zorlamada. Çocuklu bir kadın içinse, bir karışıklığın tam ortasında olmak hiç de iyi bir şey değil. İkincisi bizlerin bir doktor ve ebe ile iyi bir şekilde anlaşmamız gerekiyor ki. İtalyanca bilmememiz bunu imkânsız kılıyor. Almanya yolumuzun dışında olduğu gibi, oraya gitmek için de fazla bir isteğimiz olmadı. Cenevre her ne olursa olsun, kütüphaneleri, doktorları bol olan bir şehir ve herkes Fransızca konuşuyor. Biz burasının, böylesine sıkıntılı olacağını daha evvelden düşünmemiştik. Ayrıca belirli aralıklarla esen yelleri (kuzey yelleri diye adlandırılan) var ki, dağlardan gelip, ölümsüz buzulların soğukluğunu getiriyor beraberinde. İlk oturduğumuz evde bir hayli sıkıntı çektik. İnsanı şaşırtacak bir şekilde yapılmıştı. Bir kere evin içinde soba yerine sadece şömineler vardı ve üstelik pencereleri de çift değildi. Bu yüzden insanın devamlı olarak ateş yakması gerekiyordu. (İsviçre Batı Avrupada odunu bol tek memleket olduğu halde, odun burada çok pahalı) Öyle ki içerisini ısıtmakla, dışardaki avluyu ısıtmak arasında pek fazla bir fark olmuyordu. Benim odamda ısı, sıfırın üzerinde, beş veya altından yukarı çıkmıyordu. Diğer odalarda ise, geceleri testilerdeki su donuyordu sık sık. Son bir aydan beri, belki de biraz daha fazla, yeni bir yere taşındık. İki odası çok hele bir tanesi

öylesine sıcak oluyor ki, insan orada gerçekten çok rahat bir şekilde çalışma imkânlarını buluyor. Cenevrede ısı bu güne kadar sıfırın altında sekizden aşağı hiç düşmedi. Floransa'da ise sıfırın üzerinde on, Fransanın Montpellier şehrinde, Akdeniz kıyısında, Cenevre'de çok daha güneyde tabi, sıcaklık on beş derece imiş.

Uzun bir süreden beri Petersburg'a mektup yazamadığım gibi, onlardan da hemen hemen, hiç bir haber almadım. Fedya ve Paşa'nın paraya ihtiyacı olduğunu düşündükçe, son derece üzülüp, rahatsız oluyorum. En kısa zamanda her ikisine de yollanması lâzım. Ama ben **Roussky Viestnik**'den, romanın ikinci kısmını yollamadan hiç bir para ummuyorum. Şimdiye kadar yaptığım iş sadece 1.000 ruble karşılığı. Oysa ben kendilerinden çok fazla avans almış durumdayım. Bu beni öylesine üzüp huzursuzlandırıyor ki, geceleri uykularımın kaçmasına sebep oluyor. Fedya açıktan bir yardım görmezse kendisini idare edemez, Paşa ise parasını muntazam almalı. Ben burada sadece **Viestnik**'in bana ayda yolladığı 100 ruble ile yaşamak zorundayım. Yakında da bundan çok daha fazlasına ihtiyacım olacak Şubatın sonunda (Buranın takvimine göre) Anna Grigorovna anne olacak. Bu sebepten elimde muhakkak param olması, hatta biraz da yedek akçemin bulunması lâzım. Buranın takvimine göre insan daha evvelden, ne kadar paraya ihtiyacı olduğunu hesaplıyamıyor. Mektuplarınız bana gerçekten çok zevk veriyor. Keşke Moskova'ya gelip sizleri görebilsem. Ama bir daha tekrarlıyayım, bütün geleceğim bu çalışmalarıma dayanıyor. Yalvarırım, bana kendiniz ve çocuklar hakkında, uzun ve etraflı mektuplar yazın. Veryoçka, Niçin? Hangi sona? Fransız şivesi için mi? Değil bir Fransız kadını, bir Fransız öğretmenden bile (bunu kendi tecrübelerimden biliyorum) Fransız dilinin bütün inceliklerini öğrenmeye imkân yoktur. İnsan bunu ancak

büyük bir kabiliyetle halledebilir. Bir dilin şivesini elde edebilmek içinse son derece kuvvetli bir istek sahibi olması gerekmektedir. Ayrıca ben bu «şive»yi fazla lüzumsuz buluyorum. İnan bana sevgili Veryoçka, çocukların büyüdüğü zaman, artık bizim oturma odalarımızda, Fransızca konuşulmayacak. Hattâ bugün bile, çok gülünç tepkilerle karşılaşıyor. Bir dili okuyup anlamak çok daha başka bir şeydir. Eğer insan bir seyahata çıkacak olursa, o zaman bu bildiklerini konuşmaya çevirir. Ama bunun dışında, okuyup anlamaktır, bence önemli olan. Bir Fransız kadını ne konuşacak senin çocuklarınla? Ne konuşabilir? Saçmalıklardan başka hiç bir şey. Etkili ve kuvvetli bir kişi olacağından, kendi davranışları, yoldan çıkmış sapıtmış memleketinin, âdi, çökmüş, rezil ve budalaca fikirleri, toplum ve din hakkındaki düşünceleri ile onları zehirliyecek. Senin evinin havasında zorbalıktan en ufak bir iz bile yok. Herşeyi üzerinde mutlu, dengeli ve rahat bir ailenin damgası var. Oysa bu Fransız kadını evine bir takım kötü Fransız unsurları sokacak. Bütün bunların dışında da, edeceğin masraflardan bahse lüzum yok sanırım.

Bundan başka ikinci bir nokta daha var. Eğer halk bu gün yanlışsız Fransız şivesine sahip olmak istiyorsa, gırtlaktan çıkan ve kulağa hiç de hoş gelmiyen Paris modasına uymak zorundadır ki, bu şive de Paris'te, bilemedin, en fazla yirmibeş yıldan beri kibarlar arasında tutunmuş bir şeydir. Bizim hocalarımız ve çocuklarımızın mürebbiyeleri, bunu aramıza sokmaya şu anda cesaret edemiyorlar. Bu sebepten senin çocukların «mükemmel telâffuzu» öğrenemiyeceklerdir. Ama dadı için yeteri kadar yazdım galiba. Şimdi iki gün istirahate çekilip, sonra yeniden çalışmaya başlıyacağım. Sıhhatim, güzden beri farkedilir bir şekilde düzeldi. Bazen yedi hafta hiç kriz gelmiyor. Şimdi ise son derece heyecanlı kafa çalışması

ile meşgulüm. Bunun birdenbire nasıl geldiğini bilmiyorum ama, çok memnunum halimden.

Gelecek sefere kadar benim sevgili ve değerli bir tanelerim. Sizleri bir kardeş ve dost olarak, kucaklayıp öper, en iyi dileklerimi sunarken, bizleri unutmamanızı rica ederim. Adresim hâlâ Cenevre. Belki Nisan'da Mont Cenis üzerinden İtalya'ya gideriz. Milano'ya ve Como gölüne. Gerçek bir cennete gitmek olacak bu. Ama herşey çalışmalarıma bağlı. Bana başarılar dileyin.

Sizin,
Fyodor DOSTOYEVSKİ

XXXIII

YEĞENİ SOFİA ALEXANDROVNA'ya

Cenevre, 1 Ocak 1868

Benim sevgili ve değerli Soneçka'm.

İsteğine rağmen, yazdığın mektuba bugüne kadar susup, bir cevap veremedim. Ama sana şerefim üzerine söz veriyorum, bundan böyle sana her ay, muntazaman mektup yazacağım. Alexander Pavloviç'e yazdığım mektubumda, elimden geldiği kadar bu sessizliğimin sebeplerini açıklamaya çalıştım. Bütün bu süre içinde öylesine sinirli ve huzursuzum ki, kurtuluşu, kendi içime kapanmakla bulacağımı hissettim. Böylelikle, acı ve üzüntülerimi yalnızlığımda taşıyabilecektim. O günlerde sana mektup yazmak, gerçekten çok güç geldi bana. Sonra ne yazabilirdim ki? Sana kötü davranışlarımdan, yıkık sinir-

lerimden mi bahsedecektim? (nasıl olsa bu mektubumda açıklıkla belli olacaktı.) Bütün bu saçmalar gerçekten yersiz. Son derece güç bir durumdayım. Bütün geleceğim çalışmama ve eserime bağlı. **Viestnik'den** sadece 4.500 ruble avans almadım, onlara şerefim üzerine söz verip, ayrıca bu sözümü her mektupta da tekrarlıyarak, romanın gerçekten yazılacağını bildirdim. Ama yazı hazırlanıp da tam yayınevine gönderilmek üzereyken büyük bir kısmını yok etmek, yırtmak zorunda kaldım. Zira yazdıklarım, beni gerektiği kadar memnun etmemişti. Ve eğer kişi kendi eserinden memnun olmazsa, o eserin iyi olmasına imkân yoktur. Böylece yazdıklarımın büyük bir kısmını attım. Öyle ki, bütün borçlarımın ödenmesi, şimdiki halim ve bütün geleceğim, bu romana bağlıydı. Üç hafta evvel (Bura takvimine göre 18 Aralıkta) yeni bir romana başladım. Şimdi de, gece gündüz, bunun üzerinde çalışmaktayım. Kitabın fikri çok eski, ama daima, eskiden beri beğendiğim bir fikir. Ama şimdiye kadar bunu ortaya çıkaracak cesareti kendimde bulamadım. Eğer bu çalışmaya başlıyorsam, bunun tek sebebi son derece umutsuz bir durumda olmamdan ileri geliyor. Ana fikir, gerçekten mükemmel bir asil adamın hikâyesi. Bu ise dünyada yapılabilecek işlerin en zoru, hele bu günlerde. Bütün yazarlar, sadece bizimkiler değil, yabancılar da mutlak güzelliği belirtebilmek için bir sürü arama yaptılar, ama hepsinin çalışmaları birbirine eşitsiz oldu. Zira bu son derece güç bir şey. Burada ana fikir güzellik. Ama bu fikirler, bizde olduğu gibi, medenî Avrupada da uzun zamandan beri sallanıp durmada. Dünya üzerinde, gerçek ve mutlak güzelliği temsil eden tek bir kişi vardır, o da Hazreti İsa. Bu sınırsız güzel kişi de, aslında, elbette ki büyük bir harikadır. (Aziz John yazdığı İncilde devamlı olarak bu düşünceden bahseder. John bu güzelliğin insan şeklinde, hayal gibi ortaya çıktığını görmüştür) Açık-

lamalarımda çok fazla ileri gittim. Sana şunu da söyliyeyim ki, bence Hristiyan edebiyatının asil kişileri içinde en mükemmeli bence Don Kişot'tur. Don Kişot, asil olduğu gibi aynı zamanda da komik bir kişi. Dickens'in Pickwick'leri (Don Kişot'tan çok daha zayıf kişiler olmakla beraber, büyük bir eserdir bu) de komiktirler ki, bütün büyük değerleri de bundan ileri gelmektedir. Okuyucu kendi kıymetinin farkına varmadan, onlara karşı bir sevgi ve şefkat duyar. Mizah yazılarının en büyük sırrı da okuyucuda bu sevgiyi uyandırabilmektir işte. Aynı şekilde Jean Valjean (Not: Hugo'nun «Sefiller»inin kahramanı) dikkate değer bir denemedir, ama o, okuyucunun sevgisini sadece, korkunç kaderi ve toplumun kendisine yaptığı haksızlıklar sayesinde kazanır. Ben şimdiyedek buna benzer olumlu bir şey bulamadığım için kitabımın tam bir başarısızlık olmasmdan korkuyorum. Tek ayrıntılar belki o kadar kötü olmayacak. Ama korkum romanın sıkıcı olabilme ihtimali. Çok geniş ve uzun bir şey olacak. Birinci kısmı, yirmi üç günde tamamlayıp, geçenlerde yolladım. Birinci kısımda hiç bir hareket yok. Sadece itiraflardan meydana gelen bir önsöz. Kitabın bütününe hiç bir zarar vermiyeceğini biliyorum ama, ne bir şeyi aydınlatıyor ne de bir mesele veya olayı ortaya koyuyor. Tek isteğim, okuyucuda ikinci kısmı okumak için bir merak uyandırmak. İkinci kısma bu gün başlıyorum ve bir aya kadar da bitireceğim. (Her zaman böyle çabuk çalışırım.) Bunun birinci kısımdan çok daha kuvvetli ve anlamı olacağına inanıyorum. İşte böyle sevgilim, bana başarı ve iyi talihler dile. Romanın ismi «Budala» ve bunu sana adıyorum Sofia Alexandrovna.. Sevgili dostum, umarım ki kitabım bu adamaya yakışacak bir değerde olur. Elbetteki ben kendi kitabım hakkında bir hüküm veremem, hele içinde bulunduğum bu heyecanlı durumda..

Sıhhatimden hiçbir şikâyetim yok. En ağır çalışmalara bile dayanabiliyorum. Ama, Anna Grigorovna'nın durumu yüzünden fazla üzülmem zor duruma düşürüyor beni. Dört ay daha çalışacağım. Ondan sonra İtalyaya gitmeyi umuyorum. Şu anda yalnızlık, çalışmamın temelini teşkil ediyor. Fedya ve Paşa beni gerçekten kederlendiriyorlar. Bu postayla Fedya'ya da mektup yazacağım. Dışarda yaşamak, tüm olarak fazlasıyla dert ve güçlük dolu. Rusya'yı korkunç derecede özledim. Anna Grigorovna ile birlikte oldukça yalnız yaşıyoruz burda. Günlük hayatım şöyle geçiyor: Geç kalkıyorum ateşi yakıyorum (son derece soğuk burası) kahve içiyoruz ve ben çalışmaya başlıyorum. Saat dört sularında bir lokantaya gidip, iki frank'a (şarapla beraber) yemek yiyorum. Anna Grigorovna evde yemeyi tercih ediyor. Yemekten sonra bir kahveye gidip, kahve içiyor ve **Moskovskoie Viedemosti** (Moskova haberleri) ile Golos'u (Not: Moskovanın sesi. Önemli bir gazete) A'dan Z'ye kadar okuyorum. Hareket etmek için yarım saatlik bir yürüyüşten sonra eve dönüp yeniden çalışmaya başlıyorum. Yeniden ateşi yakıyorum, kahve içiyoruz ve çalışıyorum. Anna Grigorovna, son derece mutlu olduğunu söylüyor.

Cenevre, sıkıntılı mânâsız, Protestan ve budala bir şehir. Rezil bir iklimi var ama çalışmak için gerçekten mükemmel.

Rusya'ya Eylül ayından evvel dönebileceğimi hiç sanmıyorum. Ah sevgili yeğenim. Gelir gelmez de ilk işim seni kucaklamak olacak. Hâlâ dönüşümde bir dergi çıkarmak düşüncesi ile vakit kaybediyorum. Ama bu da şimdi yazdığım romanımın başarısına bağlı. Düşün bir kere, bu kadar sıkı çalıştığım halde yolladığım kısmın Ocak sayısma yetişip yetişmiyeceğinden emin değilim. Yoksa bu benim için çok kötü olacak.

Seni kucaklar ve öperim. Daima senden yana olan dostun,

DOSTOYEVSKİ

XXXIV

18 Mayıs 1868, Cenevre

Mektubuna çok teşekkür ederim sevgili Apollon Nikolayeviç, ve herşeyden evvel, bana kızmayıp, mektuplaşmamıza son vermediğin için sana minnettarım. Ama her zaman, ruhumun derinliklerinde Apollon Nikoyeviç'in böyle bir şey yapmıyacağını hissetmişimdi ben..

Sonia'm öldü. Üç gün evvel gömdük onu. Ölümünden iki saat evvel onun öleceğini hiç bilmiyordum. Ölmeden üç saat evvel, doktor bize, her şeyin daha iyiye doğru gittiğini ve onun yaşıyacağını söyledi. Sadece bir hafta hasta yattı. Zatürree olması sebep oldu ölümüne.

Ah benim sevgili Apollon Nikolayeviç'im, ilk çocuğuma karşı olan sevgim herhalde çok komik bir şeydi. Beni tebrik edenlere öylesine komik mektuplar yazıp hislerimi belirttim ki. Herkesin gözünde, rezil kepaze olduğumdan hiç şüphem yok. Ama sana, sana sevgili dostum, hiç bir şeyi söylemekten utanmıyorum. O zavallı küçük sevgili yaratık, daha üç ayını doldurmadığı halde, benim için kendine has özellikleri ve kişiliği olan bir kimseydi. Daha yeni başlamıştı, beni tanıyıp sevmeye. Ne zaman yakınına gitsem daima gülümsüyordu bana. Şimdi gelmişler beni teselli edip muhakkak başka çocuklarımın olacağını söylüyorlar. Peki ama Sonia nerde? İnan bana, eğer hayatta kalabileceğini temin etseydim, onun yaşa-

ması için, çarmıha gerilerek ölmeye çoktan razı olurdum. Artık bundan bahsetmiyeceğim. Karım ağlıyor. Yarından sonra, onun minicik mezarına son bir defa veda edip, başka bir yerlere gideceğiz. Anna Nikolayevna (Not: Karısının annesi) bizlerle beraber kalıyor. Küçüğümüz ölmeden sadece bir hafta evvel geldi buraya..

Onbeş gün evvel başlıyan Sonia'nın rahatsızlığından bu yana hiç çalışamadım. Katkov'a bir mektup yazarak özür dilediğim. **Roussky Viestnik**'in Mayıs sayısında kitabımdan sadece üç kısım çıkabilecek.. Ama şimdiden sonra gece gündüz çalışabileceğimi umuyorum. Böylelikle Haziran sayısından itibaren muntazaman çıkmaya başlıyacak romanım.

Kızımın manevî babası olmayı kabul etmene de ayrıca teşekkür ederim. Ölümünden bir hafta evvel vaftiz edilmişti küçüğüm..

(Mektubun devamı iş konularından bahseder.)

XXXV

APOLLON NİKOLAYEVİÇ MAİKOV'a

Vevey, 10 Haziran 1968

Sevgili dostum Apollon Nikolayeviç.

Senin sevginin gerçek ve katıksız olduğunu biliyor, ve buna inanıyorum. Ama ben .bu son zamanlardaki gibi, hayatımda hiç bir zaman böylesine derin ve dipsiz bir şekilde mutsuz olmadım. Sana içinde bulunduğum durumu anlatmayı düşünüyorum. Zaman devamlı olarak geçiyor ve geçen zaman sadece anılarımın daha acı bir şekilde an-

masına ve Sonia'mın hayalinin daha bir berraklıkla gözlerimin önünde belirmesine sebep oluyor. Öyle anlarım oluyor ki, gerçekten dayanamıyorum buna. Tanıyordu beni. Ve ben o öldüğü gün gazeteleri okumak için evden çıktığım zaman, onun 2 saat sonra öleceğini aklıma bile getirmiyordum. En ufak bir fikrim bile yoktu bu konuda. Evet ben evden çıkarken bana öylesine dikkatle bakıyor ve bütün hareketlerimi öylesine izliyordu.. Sonra o bakışları, öylesine gözlerle bakıyordu ki, şu anda bile onları karşımda görüyor ve bu ânı her geçen gün biraz daha büyüyüp canlanıyor. Onu asla unutamıyacağım gibi, kederim de hiç bir zaman son bulmayacak. Eğer başka bir çocuğum olursa, sana gerçeği söylüyorum, onu sevmek elimden gelecek mi bilmiyorum. Nereden çıkacak, nereden doğacak bu sevgi? Sadece Sonia'yı istiyorum ben. En ufak bir şekilde bile olsun onun artık var olmadığını ve onu bir daha asla göremiyeceğimi gönlüm bir türlü kabul etmek istemiyor...

(Burada karısmm durumundan ve işlerinden bahsediyor.)

Devamlı ve ağır çalışmaktan oldukça aptallaştım. Kafamın parça parça olduğunu hissediyorum. Senin mektubunu dindar bir kişinin cennete gitmesini beklemesi gibi bekliyorum. Rusya'dan gelen bir sesten, bir dostumun sesinden daha değerli ne olabilir? Sana söyliyecek hiç bir şeyim, sana verecek hiç bir haberim yok. Burada bulunduğum sürece, her geçen gün biraz daha gobi, biraz daha aptal, biraz daha vurdum duymaz oluyor ve romanım bitmediği için de bu konuda hiç bir şey yapmak elimden gelmiyor. Kitap biter bitmez ne olursa olsun Rusya'ya dönmeye kararlıyım. Kitabı bitirebilmek için masamın başında, günde en azından sekiz saat oturmak zorunda kalıyorum. Katkov'a olan borçlarımın yarısını

ödeyecek kadar iş çıkarmış durumdayım. Gerisini de çalışıp temizliyeceğim. Yaz bana dostum, yaz bana - Tanrı aşkına yaz..

Haziran sayısında çıkacak dört kısımda, (belki sadece üç kısım basarlar, dördüncü gecikmiş olabilir) modern Positivist'lerin çok aşırı fikirli bazı gençlerini tarif edip anlattığımı okuyacaksın. Onları büyük bir gerçekçilikle ortaya koyduğumu biliyorum, (Çünkü tecrübelerimden orta tabakayı gayet iyi anlarım ve şimdiye kadar hiç kimse onları inceleyip, dikkat etmedi) ve gene biliyorum ki, herkes bana hakaret ederek: «Mânâsız, saf, budala ve sahte» diyecek.

XXXVI

NİKOLAY NİKOLAYEVİÇ STRAÇHOV'a MEKTUBUNDAN BİR PARÇA

Dresden, 24 Mart 1870

Diğer yazdıklarının arasında, Tolstoy'un, bizim diğer büyük yazarlarımızın herhangi biriyle eşit olduğunu iddia ediyorsun ki, ben senin mektubunun bu kısmındaki fikirlerini kabul edip buna katılamıyacağım. Böyle bir şeyin iddia edilmemesi gerekir. Puşkin ve Lomonossov birer dahiydiler «Büyük Petro'nun zencisi» ve «Bielkin» gibi eserlerle ileri fırlamış bir yazar, bize ancak deha'nın haberini getirir.. Daha evvel, hiç bir yerde, hiç bir kimse tarafından verilmemiş yepyeni bir haberdir bu. Ama «Harp ve Sulh» ile ortaya çıkan birisi, inan ki Puşkin tarafından çoktan verilen bir haberden sonra gel

mektedir. Sarsılmıyacak bir şeydir bu. Bu konuda Tolstoy ne derece gelişirse gelişsin bahiş konusu olan haber ondan evvel bir dahi tarafından verilmiştir. Ben bunu son derece önemli buluyorum, ama sana bütün fikir ve düşüncelerimi burada bir kaç satır içine sıkıştırmamın imkânı yok..

XXXVII

NİKOLAY NİKOLAYEVİÇ STRAÇHOV'a

Dresden, 11 Haziran 1870

(Mektubun başında Dostoyevski, «Büyük bir Günahkârın Hayat Hikâyesi» adındaki eseri, Kaçpirev'e teklif ettiğini ve onun bunu kabul etmediğini belirterek şikâyetlerde bulunur.)

Tesadüfen **Viestnik Europi** (Avrupa gazetesi)'nin geçen yıl çıkan bütün sayıları elime geçti ve hepsini baştan aşağı okudum. Gerçekten çok şaşırdım. Nasıl olur da, böylesine inanılmayacak kadar alelade bir dergi (Bu ancak Bulgar'ların çıkardığı **Kuzey Arısı** dergisi ile kıyaslanabilir) bizde böylesine rağbet görür (İkinci baskısı 6000 adet) Bunun tek sebebi, işlerini bilmelerinden ileri geliyor. Nasıl da marifetli bir şekilde halkın sevdiği sesi aparmışlar! Liberalizm'in son derece tatsız, yavan bir örneği. Elbette. Biz zaten böyle şeylerden hoşlanırız. Ama dergi her şeyden evvel iyi idare ediliyor, bunu kabul etmek lâzım. Her ay günü gününe çıktığı gibi değişik yazarları da var. Diğer yazılar arasında Turgenev'in kaleme aldığı «Tropmann'ın İdamı»nı da okudum. Senin

fikirlerin çok değişik olabilir belki Nikolay Nikolayeviç ama, bu gösteriş budalası, bayağı ve merhamet uyandıran yazı, beni kızgınlıktan çılgına döndürdü. Neden devamlı olarak, bir idamı seyretmeye gittiği için, çok yanlış bir iş yaptığını söyleyip duruyor? Bu onun için sadece acıklı bir olaysa elbette ki çok yanlış bir iş yapmış. Ama insan oğlunun, dünya üzerinde olan herhangi bir olay karşısında başını çevirip, bunu görmemezlikten gelmeye kesinlikle hakkı yoktur. **Homo sum et nihil humani..** Hele son dakikada, başka tarafa dönerek, idamı görmekten kaçınması ne kadar komik. «Bakın efendiler ben nasıl ince bir terbiye ile yetiştim ki, böyle bir sahneyi görmeye dayanamıyorum!» Tepeden tırnağa kadar, kendi kendine ihanet ediyor. Bütün bu yazıdan insanın çıkardığı sonuç, onun; mesele birinin kafasının kesilmesi bile olsa; korkunç derecede kendisini ve kafasının huzurunu düşündüdür. İçine tüküreyim böyle işin. İnsanlar midemi bulandırmaya başladılar. Sevgili Nikolay Nikolayeviç, sen onu övecek ne yazarsan yaz, bence Turgenev, işi bitmiş Rus yazarlarının en işi bitmişidir. Lütfen kızma bana..

XXXVIII

APOLLON NOKOLAYEVİÇ MAİKOV'a

Dresden, 30 Aralık 1870

Evet, Rusya'ya dönmeye kararlıyım ve yılın başlangıcında muhakkak Petersburg'da olacağım. Burada devamlı olarak, öylesine kötü bir durumdayım ki, hemen hemen hiç yazamıyorum. Kafam perişan. Yazmak, çalış-

mak inanılmayacak kadar korkunç ve güç geliyor bana. Rus ve Alman olaylarını büyük bir ilgi ile izlemekteyim. Son dört yıl içinde başımdan geçmiyen kalmadı. Yalnız yaşamış olmakla beraber çok gayretli yıllardı bunlar. Tanrı bana geleceğimde ne verirse versin, bunu büyük bir alçak gönüllülükle kabulleneceğim. Ailemi düşünmek ve düşüncelerime fazlasıyla baskı yapıyor. Tek kelimeyle, insanlarla ilişkiye ihtiyacım var.

Straçov bana yazdığı mektubunda, toplumumuzda her şeyin korkulacak kadar çiğ ve çocukça olduğunu yazıyor. İnsanın bunu dışarıdan nasıl bir incelikle sezdiğini bir bilsen. Bütün bunların dışında bütün Batı Avrupadan nasıl her an büyüyen, derin bir nefretle tiksindiğimi bilebilsen!

Tanrım! Yabancı devletler konusunda taraf tutmamız ne kadar korkunç bir şey Ruslar, Prusyalıların, eğitimleri sayesinde birer fatih olduklarını sanacak kadar mı ahmak ve budala kişiler? Bu öyle bir eğitim tarzı ki, burada çocuklar Atilla'nın yürüyüş halindeki ordusunun erlerinden daha fazla yorulup, azap çekiyorlar.

Bana, Fransız millî ruhunun, kaba kuvvete karşı olduğunu yazıyorsun. Ben daha işin başından beri, Fransızlar barış yapmakta acele etmeyip, en fazla üç ay daha dayanabilseler, Almanların rezilliklerinden utanarak geri çekileceklerinden, püskürtüleceklerinden eminim. Eğer kişisel görüşlerimin hepsini sana bildirmek istesem, çok uzun bir mektup yazmam gerekiyor. Örneğin bu askerin Fransaya nasıl gönderildikleri, nasıl askere alındıkları, nasıl donatılıp, beslendikleri ve sevk edilmeden evvel nasıl barındırılıp beslendikleri. İnanılmayacak kadar ilgi çekici bütün bunlar. Farzet ki son derece fakir, ihtiyar bir kadın bütün geçimini, iki mobilyalı odasını (burada bütün odalar mobilyalı) kiraya vermekle hayatını kazanıyor. Oysa bütün bu eşyaların iki paralık bir değeri bile

yoktur... böyle bir kadın eşya sahibi olduğundan, on askeri yatırıp beslemek zorunda bırakılıyor. Bu misafirlik süresi, bir, iki, üç gün-en fazla bir hafta olabilir. Oysa bu barındırma bu fakir kadına en azından yirmi, otuz Taler'e mal olmaktadır.

Ben kendim, Fransada olan Alman askerlerinin ailelerine yazdıkları (ufak iş sahipleri) mektupları kendi gözlerimle okudum. Ulu Tanrım, neler yazıyor, neler anlatıyorlar. Hepsi, aç sefil ve perişan. Anlatmak çok uzun sürecek bunları. Sana başka bir görüşümü daha açıklıyayım. Başlangıçta, halkın sokaklarda «Ren kıyısında nöbet» adındaki marşı hep bir ağızdan söylediklerini işitiyorduk. Şimdi artık bu şarkıyı **kimsenin işittiği yok.** Bütün gurur, heyecan Profesörler, doktorlar ve öğrencilerin arasında. Halkın artık fazla ilgilendiği yok bu olaylarla. Fakat Profesörler son derece kibirli kişiler. Her akşam onlara şehrin kitaplığında rastlıyorum. İçlerinde gerçekten sözü geçer, bilgin, bembeyaz saçlı bir kişi, geçenlerde yüksek sesle «Parisi bombalamak gerekiyor» diye fikrini açıkça söyledi. Bu onların bilgisinden değil, sadece budalalıklarından ileri geliyor. Eğitimleri gerçekten çok iyi olabilir ama, kafa bakımından hepsinin düşüncesi son derecede sınırlandırılmış. Başka bir görüşüm daha var. Burada herkes okuma yazma biliyor. Buna rağmen son derece gabi, inatçı kör ve yüksek fikirlerden mahrum kişiler. Yeter bu kadar. Buluşuncaya kadar. Seni evvelden kucaklar ve sana teşekkürler ederim. Tanrı aşkına beni unutma ve yaz.

Senin Dostoyevski'n

XXXIX

MOSKOVALI BİR ÖĞRENCİ TOPLULUĞUNA

Petersburg, 18 Nisan 1878

(Not: 3 Nisan 1878'de Moskovalı öğrenciler, Kiev'de tevkif edilen arkadaşları hakkında alınan karara karşı olduklarını belirtmek için bir gösteri yaparlarken sokakta, kasaplar tarafından saldırıya uğrıyarak (Moskova'daki et pazarı, Üniversitenin yakınındadır) fena halde döğülmüşler ve içlerinden bir gurup bir protesto mektubu ile Dostoyevski'ye başvurmuştur.)

Çok şerefli efendiler.

Uzun zamandır Size cevap vermediğim için affedin beni. Son derece hastaydım. Ayrıca bunun yanında başka durumlar da cevabımın gecikmesine sebep oldu. Sizlere evvelâ bir gazete yoluyla cevap vermek istedim. Ama karşısında, hiç bir şey yapamıyacağım, elimi kolumu bağlıyan bâzı sebepler yüzünden bu şekilde hareket etmemin mümkün olamıyacağı ortaya çıktı. Böyle olmasına rağmen, gene de sizin meselelerinizi, gereken bir genişlikte, bütün ayrıntılarını ortaya dökerek, basma aktarmama da imkân yoktu zaten. Oysa sizlere bir mektup çerçevesi içinde neler söyliyebilirim? Parmak bastığımız konu, Rusya'nın kendi sınırları içindeki hayatını ilgilendirmektedir. Sizlere bir kitap mı yazmamı istiyorsunuz. Yoksa sizleri bütün itiraflarımın inancı olarak mı kabul edeyim?

Sonunda sizlere bu kısa mektubu yazmaya karar verdim ki, bu da sizler tarafından, bütünüyle yanlış anlaşılacağımın tehlikesini göze almam demektir. Gerçekten çok acı verici bir sonuç bu benim için.

Şöyle yazıyorsunuz: «Bu meseleyi çözümlemenin son derece büyük bir önemi vardır. Bizler ne dereceye kadar kabahatlıyız? Ve toplum -bizden aşağı kalmamak şartıyla- bu olaylardan nasıl bir takım sonuçlar çıkaracaktır?»

Büyük bir hünerle, çağdaş Rus basını ile üniversiteli genç nesil arasındaki ilişkilere, kesin ve gerçek bir önemle işaret ediyorsunuz.

Basınımızda hâkim olan (sizleri dikkate alarak) bir hoş görürlük, bir tenezzül havası vardır. Son derece doğrudur bu; hava gerçekten bu şekildedir ve konu ne olursa olsun, olay ne olursa olsun, bazı peşin hükümlerle çok daha evvelden modaya uydurularak ileri sürülmektedir ki, bu kısacası son derece tatsız, yavan ve gerçekten eskiyip bayatlamış bir tutumdur.

Şöyle devam ediyor yazınız: «Açıkça, bize arkasını dönen ve verdikleri yıkıcı kararları ile bizleri «vahşiler» diye adlandıran halktan, onların bizden bir şey beklemediği gibi, biz de onlardan hiç bir şey beklemiyoruz.»

Bu da doğru. Evet **size gerçekten arkalarını çevirdiler** ve düşüncelerinin büyük bir kısmından silip attılar sizleri (hiç olmazsa karşı konulmaz bir çoğunluk bunu yaptı.) Ama gerek toplumda ve gerek basında, sayıları hiç de az olmayan kişiler var ki, bunlar, genç neslin halktan (en önemlisi bu) ve toplumdan koptuğunu gördükçe bunun düşünceleri, onları korkunç bir derecede altüst etmektedir. Gerçekten de durum bu şekilde. Ana vatanı kalkındırmaya, ona yol göstermeyi emel edinecekleri yerde, genç nesil düşler içinde yaşıyor. Rusya'yı ilgilendiren hiç bir konuyu öğrenmek bile istemeyip, yabancı öğrenimlerin kökü dışarda olan fikirlerin peşine takılıyor. Ve sonuç olarak bu gün; **bütün şüphelerin ötesinde;** genç nesil, kökü ve etkileri tüm dışarda olan, şu veya bu siyasî partiler tarafından avlanıyorlar ki, bunlar aslında, bu

fikirlerle en küçük bir derecede ilgilenmeyip, gençleri sanki mezbahaya giden kuzularmış gibi— sırf kendi bir takım çıkarlarını temin etmek için bir yardım vasıtası olarak kullanıyorlar. Sakın karşı gelip bunun aksini söylemeyin efendiler çünkü bu böyledir.

Bana şöyle soruyorsunuz: «Bu olaylar için, biz öğrencileri ne dereceye kadar kabahatli bulabilirsiniz?» Size verilecek cevaşım şu: Ben kesinlikle, sizleri hiç bir şekilde kabahatli bulmuyorum. Şu anda, «büyük bir sahtekârlık»tan kaçar gibi, arkanızı döndüğünüz toplumun çocuklarısınız sizler. Ama öğrencilerimizden biri, bu toplumdan bıkıp, bunun dışına çıktığı zaman, halka dönüp halkın yanına varacağı yerde, kendisi için sisler içinde, bulanık olan dış ülkelere gidiyor. Avrupalılaşmak için kaçıyor. «Evrensel insan» olmak çabasına kapılıyor ki bu da onu; halka hâlâ olan ilişkilerini koparark; onlardan ayırıyor. Onları küçük görüp, onları yanlış anlıyor. Tıpkı kendisinin sırt çevirerek ayrıldığı toplum gibi. Oysa ki, asıl gerçek kurtuluşumuz halkta ve halkın arasındadır (çok büyük bir konu bu)... Her ne hal ise, gençlerin halktan kopmasını bu derece sert bir şekilde suçlamamak lâzım. Gerçek hayata girmeden, atılmadan evvel, gençlere halk hakkında, herhangi bir fikri yoğunlaştırmak için ne zaman ve ne gibi bir fırsat verilmiştir? İşin kötüsü, halkın akıllı ve zeki Rusların, kendilerinden koptuğunun farkına varmış olmalarıdır, daha da kötüsü bu kişilerin halka «öğrenciler» olarak gösterilmesidir. Halk uzun, çok uzun bir zamandan beri; altmış yıllarının başlangıcından, büyük bir dikkatle gözleyip incelemektedir bunu. Aralarında «halka dönenler» ise halk tarafından hor görülmüşlerdir. Halk onları «genç efendiler» diye adlandırmıştır. Onların böyle adlandırıldıklarından kesinlikle eminim ben. Gerçekten şunu kabul etmek gerekir ki, halk bu tutumunda yanlıştır. Zira bugüne dek gençlerin (san-

ki Rusya'nın çok kötü bir durumda, bir uçurumun kenarında olduğunu evvelden belirtir gibi) böylesine dürüst (inkâr edilmez bir çok olaylarda) böylesine hırslı, gerçek için hayatlarını seve seve verecekleri, gerçeğin söylediği her sözü kabul ettikleri bir devreye rastlanmadığı gibi, böyle bir devre de olmamıştır. Gerçekten, Rusya'nın en büyük ümidi sizlersiniz. Bunu uzun bir süreden beri hissettiğim gibi, bu konuda da uzun bir süreden beri yazmaktayım. Gençler büyük bir hırsla gerçeği aramaktadırlar —Tanrı bilir nerede olduğunu. Bu geniş ve çeşitli sebepler (ki bunlar da, çökmüş Avrupacı- Rus toplumu tarafından yaratılmıştır, asla ana vatanın, bu toprakların doğma büyüme halkı tarafından ortaya atılmamıştır. Sonuç ise, verilen bu kesin süre içinde, ne toplumun, ne de genç neslin halk hakkında en ufak bir bilgisi olmamasıdır. Halkın hayatını yaşıyacakları yerde, bu genç adamlar, halkı kesinlikle anlamadıkları gibi, onların en önemli kurallarını bile-örneğin din-hor görmektedirler. Bunları öğrenmek için halka inecekleri yerde, lûtfedercesine, onları himaye eder görünmek ve onlara birşeyler öğretmek istemek, tepeden tırnağa, bir aristokrat oyunundan başka bir şey değildir. Halk onları «genç efendiler» diye adlandırmakta doğrudur. Gerçekten ne kadar gariptir ki, bütün dünyada demokratlar her zaman halkın tarafını tutarlarken, bizim bilgili demokratlarımız, her zaman için aristokratlarla birleşerek halka karşı olmuşlardır. «İyi bir iş başarmak» için halkın arasına karıştıkları halde onların bütün fikir ve adetlerine tepeden bakıp hor görmededirler ki, böyle bir horgörüşün, sevgiye varabilmesi kesinlikle imkânsızdır!

Geçen kış, Kazan Katedralinin önünde yaptığınız gösteride, kalabalık zorlan içeri girerek, sigara içip, tapınağın kutsallığına karşı hürmetsizlik ederek, büyük bir rezalet çıkardılar. «Şimdi dinleyin beni,» dedim bu öğren-

cilere (bir çoklarına da bunu söylediğim bir gerçektir) «Tanrıya inanmıyorsunuz. Bu sizi ilgilendiren bir şeydir sadece, ama onun tapınağına karşı hürmetsizlik ederek, halka hakaret etmeye ne hakkınız var?» Halk onlara bir kere daha «genç efendiler» diye karşılık verdi, hatta daha kötüsü, «öğrenci» deyimini de kullandı. Oysa içlerinde sayıları az olmayan bir takım Yahudi ve Ermeniler de vardı saldırganlar arasında (Şimdi bildiğimiz gibi, yapılanlar kökü dışarda olan bir siyasî gösteriden başka bir şey değildi). Tıpkı Sasuliç (Not: Vera Sasuliç. Ünlü tedhişçi. Siyasî bir cinayet yüzünden yargılanmışsa da, Jüri tarafından suçsuz bulunmuştur) olayından sonra bütün bu tabancalı kahramanların, halk tarafından «genç efendiler» diye adlandırması gibi. Ama halkın öğrencileri mimliyerek, onlara bile bile kötü niyetle ve uygunsuz bir şekilde davranmaları çok fena bir şey. Size gelince efendiler, siz de entellektüel basınla birlik olarak Moskova halkını «kasaplar» diye adlandırdınız. Bunun anlamı ne? «Kasaplar» neden halk toplumunun birer üyesi olmasın? Aslında onlar gerçek halktır. Büyük Minin (Not: 1610-13 yıllarında hükümetin çalışmadığı sürede ortaya çıkan millî bir kahraman) bir kasap değil miydi? Halkın hislerini ve tepkilerini bu şekilde göstermesi bir çok kişileri kızdırmış durumda ama, şunu aklınızdan çıkarmayın ki, halka hakaret edildiği vakit, onlar hislerini daima bu şekilde belli etmişlerdir. Halkın kaba olmasının sebebi, çoğunluğunu köylülerin teşkil etmesidir. Aslında ise bütün bu olanlar uzun bir süreden beri kafaları işgal eden (ve bugüne kadar üstün tutulan) halk ile toplum arasındaki anlaşmazlığın ortaya çıkmasından başka bir şey değildir. Aslında bu olay yapılması gerektiği gibi değil, çok kötü bir şekilde meydana çıkmıştır. Zira yumruklarla hiç bir şey gösterilemez. Ama bu her yerde ve her zaman halk arasında böyle olmuştur. İngilizler sık sık,

halk toplantılarında birbirlerine girmişler, Fransızlar ise, Giyotin işini görüp kafaları uçururken, önünde dans edip şarkı söylemişlerdir. Şimdi geriye kalan bir gerçek var, (sadece «kasaplar» değil, tüm halkı isimlendirmek çok zavallı bir teselli çaresidir) o da halkın genç nesle karşı baş kaldırıp ayaklanması ve bunları öğrenciler olarak mimlemesidir; öbür taraftansa, kabul etmemiz gereken alt üst edici başka bir gerçek daha var ki, (çok da mühâlî bir şey) basının, gençliğin ve sosyetenin, fesatlı bir maksatla birleşerek halkı yanlış anlamak için çalışması ve onlara «bu bir halk tabakası değil, bir çete» demesidir.

Efendiler, eğer sözlerimde, sizlerin görüşüne karşı gelen taraflar varsa, en iyisi sizlerin buna sinirlenmemesi, kızmamasıdır. Bunsuz bile yeteri kadar başımız dertte. Zira çürümüş toplumumuzu idare eden sadece halis bir yalancılıktır. Halk kendi başına sağlam ve kuvvetlidir ama on yıldan beri halk ile toplum arasında korkunç bir anlaşmazlık hüküm sürmektedir. Bizim, hislerine fazla kapılan kişilerimiz halkı toprak köleliğinden azad ettikleri zaman, onun medeniyet adı verilen, Avrupa sahtekârlığını, bağrına basacağına, içtenlikle inanıyordu. Oysa halk son derece bağımsız olduğunu göstermiş ve şimdi de, yüksek tabakanın kendilerine karşı olan sadakatsizliğinin farkına varmaya başlamıştır. Son yıllardaki olaylar bunu kuvvetlendirdiği gibi, daha açık bir şekilde de sermiştir gözlerinin önüne. Bununla beraber, halk dostu ile düşmanını ayırabilecek durumdadır. Bazı acı ve kederli gerçeklerin kabul edilmesi lâzım. Halkın acılarını bulmak, onları azaltmak için, halkın arasına katılmak istiyen, samimi, namuslu ve gerçeği arayan genç adamlara ne oldu? Halk onları aralarından attığı gibi, yaptıkları bu içten gelen çabaları bile kabul etmek istemedi. Halk bu genç adamları, aslından çok daha başka bir şekilde ka-

bul etti. Fikirlerini benimsemediği gibi nefret etti onlardan, derdlerine bulunmak istenen çareleri delice ve anlamsız olarak kabul ettiler.

Petersburg'a gelince, burada şeytan tam ipini koparmış durumda. Gençler tabanca mezhebini seçmişler, üstelik her zamanki gibi onlardan nefret ediyor ve kabul etmiyor onları. Oysa gençler, halkın kendilerinden korkmadığının ve bir gün kafalarının bozulabileceğinin farkında bile değiller. Yeni bir karşılıklı çatışma daha olursa, bu işin sonu nereye varacak? Efendiler, huzursuzluk verici bir zamanda yaşıyoruz.

Size, elimden geldiği kadar yazdım. Ama gene de yeteri kadar uzunlukta. cevap veremedim sorularınıza: Benim fikrimce öğrenciler asla suçlu bulunmamalı, onlara hiç bir kabahat yüklenmemelidir. Zira gençliğimiz hiç bir zaman bu kadar samimi ve namuslu olmamıştır. (Bu büyük, tarihi anlamı olan bir gerçektir). Ama ne yazık ki gençlik tarihimizin son iki yüz yılının bütün iğfal edici fikirlerini taşıyor omuzlarında. Bu sebepten, gerektiği şekilde gerçekleri eleyip, kalburdan geçiremiyor, bunun için onları suçlamak yersizdir. Hel bu olaylarda ilginç bir topluluğu meydana getiriyorlarsa (saldırılan topluluk olarak). Ben sizlerin, böyle şartlar altında doğru yolu bulanlardan olmanızı temenni ederim. Toplumun çevresindeki bugünkü boşluk, sosyalistlerin kehanette bulundukları, bugünkü toplumla, yarınki toplum arasındaki, boşluktan çok daha kesindir. Eğer bir kimse. halka inmek ve halk arasında kalmak istiyorsa, herşeyden evvel halkı hor görmemeyi, ona yüksekten bakmamayı öğrenmelidir. Oysa bu bizim yüksek sınıfımız için imkânsız bir şeydir. İkincisi, Tanrıya inanmalıdır insan. Bu da bizim Avrupalı Ruslarımız için imkânı olmayan bir şeydir (oysa Avrupa'nın esas Avrupalısı Tanrıya inanır.)

Sizleri selâmlarım efendiler ve eğer izin verirseniz, hepinizin ellerinden sıkarım. Eğer bana büyük bir rahatlık vermek istiyorsanız, beni sakın nasihat eden bir vaız'a benzetmeyin. Bana baş vurarak, sizlere kafamın ve vicdanımın inandığı gerçeği söylememi istediniz, ben de bunu elimden geldiği kadar yapmaya çalıştım. Çünkü hiç bir kimse, kendi kuvvet ve kudretinin elverdiğinden daha fazlasını yapmayı başaramaz.

Sizin sadık,
Fyodor Dostoyevski'niz.

Usta romancının büyük bir içtenlikle yazılmış olan bu kişisel mektupları, sanatının derinden bağlı bulunduğu özel yaşantısını anlatan başlıca kaynaktır. karamozof Kardeşler, Budala, Suç ve Ceza'nın okurları, bu mektupların Dostoyevski'nin eserlerinin kaynaklarını ve amaçlarını aydınlattığını ve yaratıcılığını yansıttığını göreceklerdir. Bu mektuplar yıllarca basılmamıştır. Dostoyevski'nin mektuplarının karanlıkta kalması bir ulu sanatın yaratılış sebeblerini de karanlıkta bırakmıştır. Dostoyevski'yi anlamak bu mektupları okumakla mümkündür. Bu mektupları okuduktan sonra, Budala nın Karamazof Kardeşler'in, Ezilenler'in, Suç ve Ceza'nın daha iyi anlaşıldığını göreceğiz. Bir büyük insanın ulu macerasının belgeleridir bu mektuplar. Hayattan daha gerçek, çırılçıplak, aydınlık bir yönleri vardır. Dostoyevski hiç bir şey yazmasaydı bu mektuplar bile onu Dostoyevski yapmağa yeterdi. Zeyyat Özalpsan'ın türkçesi de bu mektuplara ayrı bir güzellik katmıştır.

Matbaa 70 Tel. : 26 60 05

Fiatı: 10 TL.